

โครงการหนังสือชุด “ตลาดวิชา”

บทวิเคราะห์ว่าด้วย

การศึกษา

กับปัญหาสภาวะความรู้มนุษย์

เสน่ห์ จามริก

โครงการหนังสือชุด “ตลาดวิชา”

บทวิเคราะห์ว่าด้วย
การศึกษา
กับปัญหาสถานะความรู้มนุษย์

Education and the State of Human Knowledge : An Analysis

ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก
Professor Saneh Chamarik

จัดพิมพ์โดย

บทวิเคราะห์ ว่าด้วยการศึกษา กับสภาวะความรู้มนุญย์
โลกาภิวัตน์ ทางปัญญา ถึงจุดวิกฤตค่า
ปฏิวัติวิทยาศาสตร์ สี่ร้อยปี ตลอดมา
สร้างปัญญา เสริมคุณค่า หรือทำลาย

ภาพปก ภาพประกอบ และคำบรรยาย โดย ปางช้าง ทยาหทัย

แต่แม่

บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาภาวะความรู้มนุษย์
Education and the State of Human Knowledge : An Analysis

ผู้แต่ง

ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก
Professor Saneh Chamarik

พิมพ์ครั้งแรก : 11 กรกฎาคม 2546
จำนวนพิมพ์ 2,000 เล่ม
ISBN 974-91090-4-X

ราคา 90 บาท

ภาพปก ภาพประกอบ คำบรรยายภาพ
ปางช้าง ทายาทัย
ประสานการผลิต
ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
แบบปกและรูปเล่ม
ถ้ายวน เพชรแสงสว่าง

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 โทร-โทรสาร 02-433-8713

413/38 Arun-amarin Road, Bangkok 10700, Tel.-Fax : 02-433-8713

Home Page : <http://www.textbookproject.com>

สนับสนุนการจัดพิมพ์โดย

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

TOYOTA THAILAND FOUNDATION

87/2 ชั้น 42 ซีอาร์ซี ทาวเวอร์ ถนนวิฑู แขวงจุมพินี เขตปทุมวัน กทม. 10330, โทรศัพท์ 02-305-2068-9 โทรสาร 02-305-2014-6

87/2 CRC Tower, All Seasons Place, Wireless Road, Lumpini, Pathumwan, Bangkok 10330, Tel. 02-305-2068-9 Fax. 02-305-2014-6

จัดจำหน่ายโดย

บริษัทเคล็ดไทย จำกัด

โทร. 02-225-9536-9 โทรสาร 02-222-5188

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สารบัญ

	หน้า
คำนำโครงการ “ตลาดวิชา”	6
คำนำผู้แต่ง	10
ประวัติผู้แต่ง	12
คำแถลงมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย	14
รายนามคณะกรรมการมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย	17
รายนามคณะกรรมการบริหารมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย	18
คำแถลงมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	19
รายนามคณะกรรมการบริหารมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	22
1. อารัมภบท	1
2. ฐานการวิเคราะห์	10
3. มนุษย์กับสถานะความรู้	23
4. มนุษย์กับการพัฒนา	37
5. สถานะการศึกษาไทย	54
6. ว่าด้วยวิสัยทัศน์การศึกษาไทย	78
7. สูญญานวิทยาใหม่	97
8. ส่งท้าย : ก้าวสู่การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม	111
เชิงอรรถ	117

คำนำโครงการ “ตลาดวิชา”

เมื่อโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ได้รับการสถาปนาขึ้น
ราว 40 ปีก่อน (พ.ศ.2509) โดย ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ และ
ศาสตราจารย์เสนห์ จามริก ประเด็นที่สำคัญของการศึกษาระดับอุดมศึกษา
ของไทยในห้วงขณะนั้นมีอยู่ 2 ประการใหญ่ๆ คือ

ประการแรก จำนวนของสถาบันระดับอุดมศึกษามีไม่มากนัก มี
มหาวิทยาลัยเพียง 5 แห่งเท่านั้นเอง (นอกนั้นก็ในระดับวิทยาลัยการศึกษา
ที่จะแตกแขนงเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หรือมหาวิทยาลัยในนาม
อื่นๆ กับวิทยาลัยครู ที่กลายมาเป็นสถาบันราชภัฏ และกำลังจะกลายเป็น
มหาวิทยาลัยในระยะหลังนี้) บรรดาวิทยาลัยจำนวนน้อยนิดที่กล่าวข้างต้น
เป็นสถาบันการศึกษาแบบปิดหรือจำกัดจำนวนรับเข้า

กระนั้นก็ตาม สถาบันการศึกษาเหล่านี้ก็ถือได้ว่ามีค่าแล้วเรียนราคาถูก
เพราะรัฐเป็นผู้อุดหนุนค้ำชู มหาวิทยาลัยต่างๆ ยังมี “ประตู” ที่เปิดโอกาสให้
เยาวชนคนหนุ่มสาวที่เรียนดีเรียนเก่งที่ขยันหมั่นเพียรจากทุกกลุ่มชั้นทาง
เศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกลุ่มชั้นกลางถึงระดับล่างของสังคม จาก
ชุมชนเมืองจนถึงคนต่างจังหวัดและคนในชนบท ให้ได้มีโอกาสทางการศึกษา
ในระดับสูง ดังนั้น บัณฑิตที่สถาบันอุดมศึกษาไทยได้ผลิติดอกไปนั้น โดยรวม
สามารถกล่าวได้ว่าอย่างน้อยๆ บัณฑิตเหล่านี้ต่างก็ยังคงคำนึงถึง “คุณค่าของ
แผ่นดิน” (หรือจะเรียกว่าอะไรก็ตาม) ที่พวกเขาเหล่านั้นได้รับโอกาสทาง
การศึกษาราคาย่อมเยา ถึงแม้บัณฑิตจะมีจำนวนไม่มากนักเมื่อเทียบกับจำนวน
ประชากรทั้งประเทศ

ประการที่สอง เป็นปัญหาด้านองค์ความรู้ในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา กระบวนการศึกษาเล่าเรียนที่มีความขาดแคลนทั้งบุคลากรที่จะเป็นผู้สอน ทั้งตำราที่ควรที่จะใช้ เป็นคู่มือหรือใช้เป็นหนังสือเพื่อการค้นคว้าของผู้ศึกษา มีความจำกัดยิ่งทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ภาพสะท้อนของปัญหานี้คือการเกิดผลผลิตหรือบัณฑิตที่เน้นการท่องจำตามที่ครูบาอาจารย์ได้สอนสั่งกันมา มากกว่าที่จะเป็นบัณฑิตที่เน้นหนักในความสามารถด้านการวิเคราะห์วิจารณ์ อันจะเป็นพลังนำไปสู่การสร้างสรรค์สังคมไทยในด้านต่างๆ ต่อไป

ในห้วงขณะนั้น โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์จึงได้เลือกที่จะเป็นองค์กรที่มีวัตถุประสงค์ในการหนุนช่วยแก้ไขปัญหาในประเด็นการขาดแคลนตำราทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพของสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา

แต่ 40 ปีที่ผ่านมา สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาได้มีการเติบโตในเชิงปริมาณอย่างมากยิ่ง ทั้งที่อยู่ในสังกัดของภาครัฐและภาคเอกชน รวมแล้วประมาณ 100 แห่ง ทั้งยังมีสถาบันการศึกษาในระบบเปิดที่ไม่จำกัดจำนวนรับนักศึกษาเข้าศึกษาต่อ และสถาบันการศึกษาเหล่านี้ก็ได้กระจายตัวไปตามจังหวัดต่างๆ เป็นจำนวนมาก กระนั้นก็ตาม ผู้ที่มีโอกาสในการศึกษาระดับอุดมศึกษาชั้นปริญญาตรีก็มีจำนวนอยู่ในระดับเพียง 40-50% ของประชากรในแต่ละช่วงชั้นปีเท่านั้น

นอกจากนี้ จำนวนที่นั่งในสถาบันการศึกษาระดับปริญญาตรีของสังคมไทยนั้น ส่วนใหญ่ก็ตกเป็นของผู้ที่อยู่ใน และหรือผู้ที่มีโอกาสศึกษาระดับประถมศึกษาในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่เป็นสำคัญ ซึ่งนั่นหมายความว่า บัณฑิตจากสถาบันการศึกษาระดับปริญญาตรี ค่อนข้างที่จะขาดแคลนความหลากหลายของเยาวชน-ผู้ศึกษา เมื่อพิจารณาจากภูมิหลังอาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวที่เป็นองค์ประกอบในโครงสร้างของสังคมไทย

ปัญหาการเติบโตเชิงปริมาณของสถาบันการศึกษา แต่ก็ยังมีข้อจำกัดในเชิงปริมาณและโอกาสทางการศึกษาของประชากรไทยนั้น ยังต้องเผชิญกับปัญหาของสถานการณ์ใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์ ที่แพร่ระบาดเข้ามาเป็นกระแสความคิดหลักของผู้กำหนดนโยบายทางการศึกษา ทั้งในระดับประเทศและในส่วนของแต่ละสถาบันการศึกษา ที่แปรเปลี่ยนทิศทางเป็นมุ่งเน้นต้นทุน-กำไร ที่มุ่งเน้นคำอธิบายว่า ใครใช้ใครจ่าย-ใครเรียนใครจ่าย

สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้แข่งขันกันขยายขอบเขตทั้งพื้นที่และปริมาณในนามการจัดตั้ง “วิทยาเขต” หรือ “ศูนย์” และกล่าวอ้างถึงการส่งเสริมให้โอกาสแก่ผู้ที่ต้องการศึกษาในทุกระดับชั้นจนเกือบถึงหน้าประตูบ้านของพวกเขาเหล่านั้น เพียงแต่ว่าผู้คนเหล่านั้นจะได้รับโอกาสเหล่านี้ก็ต่อเมื่อมีเงินที่จะจ่ายค่าเล่าเรียนที่แพง ๆ สถาบันการศึกษาเหล่านี้ต่างก็แข่งขันกันสร้างองค์กรตั้งเป็นจักรวรรดิที่มีอาณาคมไกลไกลโดยรอบ

เมื่อการศึกษาดกอยู่ภายใต้กลไกตลาดและทฤษฎี “มือที่มองไม่เห็น” (ซึ่งในความเป็นจริงก็เห็น ๆ กันอยู่) ที่เป็นผู้จัดสรรทรัพยากรของแผ่นดินไปให้เฉพาะกับผู้ที่มีโอกาสทางสังคมอยู่แล้ว และหรือ ทำการแสวงหารายรับโดยเรียกว่าเป็นค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในระดับราคาที่แสนแพงนั้น ประเด็นที่สำคัญก็คือ บัณฑิตจากสถาบันการศึกษาเหล่านี้จะยังคงเหลือสำนึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยที่จำต้องช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันต่อไปอีกหรือไม่ หรือว่าเมื่อศึกษาจบแล้ว บัณฑิตเหล่านี้ก็มุ่งหน้าแสวงหาต้นทุนและกำไรกลับคืนสู่ตนเพียงอย่างเดียว

นอกจากนั้น กลไกทางการตลาดของระบบการศึกษานี้ย่อมทอดทิ้งผู้ที่ขาดโอกาสไปมากยิ่งขึ้นทุกขณะ

ยิ่งไปกว่านั้น กลไกทางการตลาดของระบบการศึกษานี้ย่อมต้องละเลยหรือมองข้าม “คุณค่า” ขององค์ความรู้หรือวิชาที่ไม่อาจแสวงหากำไรในเชิง

ตัวเลขตัวเงิน ส่วน “องค์ความรู้” ที่ใช้เรียนใช้สอนนั้นก็มุ่งเน้นนำเข้ามามากกว่าที่จะสร้างและแสวงหาจากรากฐานที่มีอยู่แล้วในสังคมไทย และในท้ายสุดสถาบันการศึกษาก็มีแนวโน้มที่จะผลิต “คุณค่า” และ “องค์ความรู้” ที่ไม่อาจสนองตอบต่อสังคมไทยโดยส่วนรวม สนองตอบได้แต่เพียงคุณค่าในเชิงปัจเจกบุคคล

ภายใต้สถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไปดังกล่าวนี้ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์จึงได้คิดสร้างโครงการ “ตลาดวิชา” ขึ้นมาซึ่งนอกจากจะยังคงดำเนินงานด้านการสร้างสรรค์องค์ความรู้ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง ตามวัตถุประสงค์เดิมของมูลนิธิแล้ว ยังจะได้เพิ่มบทบาทของการเป็นองค์กรในเชิงสถาบันการศึกษานอกระบบ ทั้งในรูปแบบและวิธีการ ที่แม้จะไม่มีใบปริญญาบัตรมอบให้แก่ผู้ที่มาเข้าร่วมทางการศึกษา แต่ก็จะเป็นส่วนหนึ่งของการผลิต “คุณค่า” และ “องค์ความรู้” ที่มุ่งตอบสนองต่อสังคมไทย

มูลนิธิจะปฏิบัติภาระหน้าที่ตามวัตถุประสงค์นี้ เสมือนหนึ่งเป็นบ่อน้ำบำบัดความกระหายของชนผู้สมัครแสวงหาความรู้ใน “ยุคโลกาภิวัตน์” ของความรุนแรงและไร้ระเบียบแบบแผนของโลกปัจจุบัน

คำนำผู้แต่ง

“บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสถานะความรู้มนุษย์” เป็นงานศึกษาที่ได้รับการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในชื่อเรื่อง “บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับการวิจัยและพัฒนา” และได้นำเสนอในการประชุมใหญ่ทางวิชาการของ สกว. ปี 2538 จากนั้นได้รับการตีพิมพ์ของสำนักพิมพ์วิถีสถิติ 2 ครั้ง โดยเปลี่ยนชื่อตอนท้ายใหม่ให้ตรงกับประเด็นท้องเรื่องยิ่งขึ้น และจัดรวมอยู่ในชุดงานศึกษาอื่นๆ ของผู้เขียน ภายใต้ชื่อเรื่อง **ฐานคิด : สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย** คือในปี 2541 และ 2544

การที่นำมาตีพิมพ์แยกเป็นรูปเล่มขึ้นเป็นเอกเทศ ก็เนื่องด้วยเห็นว่าน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ใคร่ครวญต่อการทำความเข้าใจในสภาพปัญหาและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับสังคมไทย รวมทั้งการวินิจฉัยและตัดสินใจที่จะกระทำหรือไม่กระทำการต่างๆ โดยเฉพาะในระดับที่เกี่ยวข้องกับนโยบายสาธารณะ และนโยบายสาธารณะในที่นี้ก็ได้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะถึงภารกิจของกลุ่มคนระดับนำของประเทศเท่านั้น หากรวมตลอดไปถึงบทบาทหน้าที่ของประชาชนคนไทยโดยทั่วไป ซึ่งจำเป็นต้องมีการเรียนรู้และประพฤติปฏิบัติร่วมอยู่ในกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะด้วยเช่นเดียวกัน นั่นก็คือการร่วมกันสร้างเสริมวัฒนธรรมและกระบวนการเรียนรู้ใหม่ ที่ต้องอยู่บนรากฐานของชีวิตสังคมวัฒนธรรมไทยโดยแท้จริง และสอดคล้องกับประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ และการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างอิสระเสรีและเป็นธรรม

วัฒนธรรมและกระบวนการเรียนรู้ที่วันนี้ไม่ได้ขัดต่อการแสวงหาองค์ความรู้สากล เพราะในที่สุดแล้ว ธรรมชาติชีวิตในโลกนี้ ย่อมมีทั้งองค์ความรู้ร่วมอันเป็นสากล ควบคู่ไปด้วยกันกับองค์ความรู้ที่แตกต่างหลากหลายกันไปตามบริบททางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมดังเป็นที่ทราบกันดี *บทวิเคราะห์* ที่นำเสนอนี้ถือเป็นการพยายามส่วนหนึ่งจากแง่มุมเล็กๆ ในอันที่จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจและใส่ใจอย่างจริงจัง และด้วยความเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริงในสังคมไทยซึ่งจริงๆ แล้วมีฐานต้นทุนทางปัญญาและวัฒนธรรมของตนเองเต็มเปี่ยมที่จะคิดค้นแสวงหา แทนที่จะปล่อยตัวปล่อยใจให้ตกอยู่ภายใต้กระแสอาณานิคมทางปัญญาวิชาการอย่างที่กำลังเป็นอยู่ในทุกวันนี้

เสน่ห์ จามริก

ประวัติผู้แต่ง

ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก

เกิดเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ.2470 เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนวัดราชบพิธ เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเมื่อปีพ.ศ.2485 และจบเป็น “ธรรมศาสตรบัณฑิต” จากมหาวิทยาลัยนี้เมื่อปี พ.ศ.2491

หลังจบการศึกษาระดับปริญญาตรี ได้เข้ารับราชการที่กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ และในปี พ.ศ.2493 ได้ย้ายมาสังกัดกรมการเมือง กระทรวงการต่างประเทศ ในปี พ.ศ.2496 ได้รับทุนการศึกษาไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ จบปริญญาโทด้าน Administration จาก Manchester University เมื่อปี พ.ศ.2500

ในปี พ.ศ.2503 ได้ย้ายมาเป็นอาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นอาจารย์จบจนเกษียณอายุราชการเมื่อปี พ.ศ.2530 และในช่วงระหว่างการทำหน้าที่เป็นอาจารย์-นักวิชาการนั้น ได้ดำรงตำแหน่งทางวิชาการเป็น ศาสตราจารย์ เมื่อปี พ.ศ.2518

ศาสตราจารย์เสน่ห์เคยเป็นหัวหน้าโครงการรัฐศาสตร์ศึกษา และเป็นหัวหน้าสาขาวิชาการระหว่างประเทศของคณะรัฐศาสตร์ในช่วงปีพ.ศ.2512-2515 ได้ดำรงตำแหน่งเป็นรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ระหว่างปีพ.ศ.2518-2519 และเป็นผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษาเมื่อปี พ.ศ.2524-2528

ในด้านองค์การวิชาการภายนอกมหาวิทยาลัย ศาสตราจารย์เสน่ห์เป็นประธานมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2521

จนถึงปัจจุบัน และเคยเป็นนายกสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ.2524-2528

หลังเกษียณอายุราชการ ศาสตราจารย์เสน่ห์เน้นบทบาทด้านกิจกรรมทางวิชาการ ในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาสิทธิมนุษยชน และการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยได้เป็นประธานมูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา (พ.ศ.2530-ปัจจุบัน) เป็นประธานสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (พ.ศ.2534-2537) และเป็นประธานสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา-อีสาน (พ.ศ.2538-2544)

ปัจจุบัน ศาสตราจารย์เสน่ห์ดำรงตำแหน่งเป็น ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (ตั้งแต่ปี พ.ศ.2544)

ผลงานวิชาการที่สำคัญ เช่น “ปัญหาและอนาคตของเมืองไทย” (2519) “การเมืองกับการศึกษาของเมืองไทย” (2526) “การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ” (2529) “Democracy and Development: A Culture Perspective” (2536) และ “สิทธิมนุษยชน : เกณฑ์คุณค่าและฐานความคิด” (2542)

คำแถลง

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

Toyota Thailand Foundation - TTF

ก่อตั้งขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ.2535 ในโอกาสที่ บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด ดำเนินงานมาครบรอบ 30 ปี ด้วยเงินทุนจดทะเบียนเริ่มแรก 30 ล้านบาท ซึ่งมูลนิธิฯ ได้นำเงินดอกผลมาดำเนินกิจกรรม ภายใต้วัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งกิจกรรมสาธารณประโยชน์ด้านอื่นๆ โดยร่วมมือกับหน่วยงานราชการ สถาบันวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรสาธารณกุศลต่างๆ

ในปัจจุบัน มูลนิธิฯ มีทุนจดทะเบียนทั้งสิ้น 400 ล้านบาท โดยกิจกรรมต่างๆ ของมูลนิธิฯ ได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง และขยายขอบเขตอย่างกว้างขวางด้วยความตระหนักว่า ชุมชนและสังคมที่เข้มแข็ง ย่อมอยู่บนรากฐานที่มั่นคงของการศึกษาและคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งจำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปพร้อมกับการพัฒนาในด้านอื่นๆ ดังนั้น ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย ยังคงมุ่งมั่นที่จะเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการก่อสร้างสังคมที่ดี เข้มแข็งและสันติ เพื่อให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริง

กิจกรรมของมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย พ.ศ.2536-2545

โครงการต่อเนื่อง

- ★ สนับสนุนโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- ★ โครงการห้องเรียนมาตรฐาน
- ★ โครงการหนังสือมือสอง
- ★ โครงการหนังสือห้องสมุดชั้นประถม “ห้องเรียนรวมเล่น”
- ★ โครงการรางวัลมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย
(TOYOTA THAILAND FOUNDATION AWARD - TTF AWARD)
- ★ โครงการเผยแพร่ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม
“อยุธยาภิเษก”
- ★ โครงการต้นน้ำ ต้นชีวิต
- ★ โครงการกองทุนหมุนเวียนนักเรียนพยาบาลในเขต 8 จังหวัด
ภาคเหนือ
- ★ โครงการอาหารกลางวัน “หนูรักผักสีเขียว” เพื่อพัฒนาการจัดอาหาร
กลางวันในโรงเรียนอย่างยั่งยืน และแก้ไขปัญหาการขาดสาร
อาหารที่จำเป็นต่อการพัฒนาการของเด็กวัยเรียน
- ★ จัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือเฉลิมพระเกียรติ *คำพ่อสอน*
ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและ
เยาวชน

โครงการและกิจกรรมพิเศษร่วมกับองค์กรต่าง ๆ

- ★ โครงการพ่อแม่อุปถัมภ์ มูลนิธิหมอเสม พริ้งพวงแก้ว
- ★ โครงการบ้านตะวันใหม่ มูลนิธิป้องกันและปราบปรามยาเสพติด
- ★ โครงการส่งเสริมทางเลือก แรงงานคืนถิ่น มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก
- ★ โครงการศึกษาและฝึกอาชีพ สำหรับผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์
- ★ โครงการศึกษา “คนจนเมือง” มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ★ โครงการศึกษานักศึกษาเรียนดีโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ★ โครงการศึกษาแก่เด็กหญิง โครงการผู้หญิงไทยวันพรุ่งนี้ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รายนามคณะกรรมการมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

ประธานมูลนิธิ

พล.ต.อ.เกา สารสิน

รองประธานมูลนิธิ

Mr. Ryoichi Sasaki

กรรมการ

ดร.เสนาะ อุนากุล

ดร.พิสิฎฐ ภัคเกษม

ดร.เจตน์ สุจริตกุล

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

รศ. ดร.ธัชชัย สุมิตร

อธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รศ. ดร.นริศ ชัยสูตร

อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นายวิบูลชัย ณ ระนอง

ประธานชมรมตัวแทนจำหน่ายโตโยต้า

Mr. Yoshinori Omori

ประธานชมรมความร่วมมือโตโยต้า

นายประมนต์ สุธีวงศ์

นายนิพนธ์ ไชยธีรภิญโญ

Mr. Masaki Nakatsugawa กรรมการและเหรัญญิก

นายไพบุลย์ ไวกวามดี

กรรมการและเลขานุการ

รายนามคณะกรรมการบริหารมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

นายประมนต์ สุธีวงศ์	ประธานคณะกรรมการ บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด
นายนิพนธ์ ไชยธีรภิญโญ	รองประธานกรรมการ
Mr. Ryoichi Sasaki	กรรมการผู้จัดการใหญ่
Mr. Masaki Nakatsugawa	รองกรรมการผู้จัดการใหญ่
นายไพบุลย์ ไวกวามดี	รองกรรมการผู้จัดการใหญ่
นายสุทธิ จันทร์วิเมลียง	ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่
นางจิตติมา คงจำเนียร	รักษาการผู้อำนวยการฝ่ายประชาสัมพันธ์และ กิจกรรมสังคม เลขานุการคณะกรรมการบริหาร

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริหารการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำรามีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิเมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้ เฟลเลอร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้นของมูลนิธิโครงการตำราก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพเฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำรา ก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่

ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภท ทั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม-กลั่นกรอง-ตรวจสอบ และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังสามารถแต่งตำราเป็น “ชุด” ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯ ในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือ รวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานคณะกรรมการบริหาร

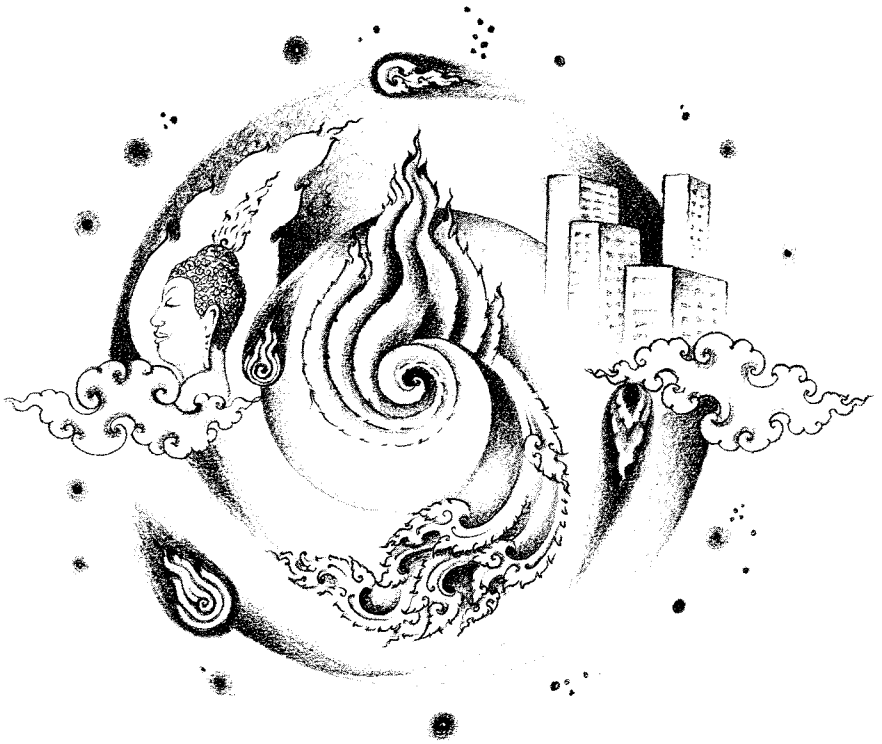
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

**รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**

(ก่อตั้ง พ.ศ.2509 โดย นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ และนายเสน่ห์ จามริก ฯลฯ)

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายสุลักษณ์	ศิริรักษ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจิตธนาร์ักษ์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นางสาวศรีประภา	เพชรมีศรี	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายธำรงค์ศักดิ์	เพชรเลิศอนันต์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คิดคินมั่นคง
ขยายเชื่อมโยงเพื่อผลर्मเข็น
โลกาภิวัดนปัญญา ล่องลอยฟ้ามาให้เห็น
ไม่รู้ความตายเป็น ก็กระโดดไปโลดรับ

อารัมภบท

ข้าพเจ้าบอกกับตัวเองว่า ข้าพเจ้าไม่ได้ตั้งหน้าด่าทอ
 วิทยาศาสตร์ (หากแต่) ข้าพเจ้ากำลังปกป้องคุณธรรมต่อหน้าผู้คน
 ผู้ทรงคุณธรรม ความซื่อสัตย์เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าสำหรับคนดี ๆ
 เสียยิ่งกว่าคุณค่าของความคงแก่เรียนสำหรับเหล่านักวิชาการ

เมื่อยังไม่เกิดผล ก็ไม่มีเหตุที่จะต้องแสวงหากัน แต่นี่ผล
 เป็นของแท้แน่นอน ความเสื่อมทรามทางจิตใจเป็นของจริง
 และจิตวิญญาณของเราก็เสื่อมถอยลงไปพอ ๆ กับที่ศิลปะและ
 วิทยาศาสตร์ของเรากำลังก้าวหน้าไปสู่ความสมบูรณ์ เราจะพูดได้
 หรือไม่เล่าว่า นี่คือการโชคร้ายโดยเฉพาะสำหรับยุคของเรา
 ไม่ใช่เช่นนั้นเลย ท่านสุภาพบุรุษ สิ่งชั่วร้ายทั้งหลายทั้งปวงที่ก่อ
 ขึ้นจากความอยากรู้อยากเห็นอันไร้สำนึกของเรา เป็นเรื่องเก่าแก่
 เท่า ๆ กับโลก (ของมนุษย์)

ถ้าหากวิทยาศาสตร์ของเราไร้จิตสำนึกในสิ่งที่คิดค้น
 วิทยาศาสตร์ก็จะยิ่งเป็นภัยยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก ในผลที่วิทยาศาสตร์
 สร้างเอาไว้

เมื่อมองออกไปในโลกกว้าง โจทย์ที่**บทวิเคราะห์** นี้จะต้องขบคิด ดูมีส่วนละม้ายคล้ายคลึงกันกับที่ *ฉัง ฉากส์ รุสโซ* ปราชญ์ฝรั่งเศสได้เคยพยายามมาแล้วเมื่อเกือบสองศตวรรษครึ่งก่อน ในรูปของบทเรียงความจากหัวข้อที่ทางอะคาเดมีแห่งติมอง ตั้งขึ้นเป็นทำนองปูลงว่า “ความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และศิลปะมีส่วนทำให้ศีลธรรมเสื่อมลงหรือบริสุทธิ์ขึ้น?” ซึ่งได้นำมาอ้างถึงส่วนหนึ่งข้างต้นนี้ ที่กล่าวถึงเช่นนี้มีได้หมายจะไปเปรียบเทียบภูมิปัญญาอันปราดเปรื่องของปราชญ์ผู้เป็นอมตะท่านนี้ หากแต่เพื่อให้ผู้อ่านโดยเฉพาะสำหรับผู้สนใจในเรื่องของการศึกษา ได้เกิดบรรยากาศสมองเห็นโลกอันกว้างใหญ่ไพศาลของสิ่งที่เราเรียกกันว่า “การศึกษา” ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ เมื่อผลกระทบของเทคโนโลยีสารสนเทศเริ่มเป็นที่ตระหนกกัน ก็มีกรกล่าวขวัญกันกว้างขวางขึ้นถึง “โลกไร้พรมแดน” แต่ตามความจริง โลกมนุษย์เราเริ่มไร้พรมแดนมาตั้งแต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์เมื่อสี่ร้อยปีมาแล้ว และได้แผ่อิทธิพลทางความคิดและวัฒนธรรมออกไปทั่วพื้นพิภพ วิทยาศาสตร์และความรู้ตะวันตกจึงเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตความเป็นไปทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม รวมทั้งการศึกษาของไทยเรา ประเด็นของ *บทวิเคราะห์* นี้มีอยู่ว่า วิทยาศาสตร์และองค์ความรู้ที่วันนี้กำลังถึงจุดวิกฤตไม่อาจเสนอทางเลือกที่สร้างสรรค์ต่อชีวิตมนุษย์และสังคมต่อไปได้อย่างแท้จริง และยั่งยืน ในขณะที่เดียวกัน ในด้านสังคมวัฒนธรรมไทยของเราเอง หลังจากที่ ได้ทั้งเดินและวิ่งตามกระแสตะวันตก โดยขาดความพินิจพิเคราะห์ถึงเงื่อนไขวัฒนธรรมที่แนบเนื่องมากับสิ่งที่เรียกขานกันว่า “การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย” และเพราะฉะนั้น จึงพากันมองข้ามและละเลยพื้นฐานวัฒนธรรมและศักยภาพสร้างสรรค์ของตนเองมาช้านาน และ ณ บัดนี้ อาจถึงเวลาที่มีความจำเป็นจะต้องมีการสำรวจตรวจสอบเพื่อแสวงทางเลือกกันอย่างจริงจัง รวมทั้ง อาจมีส่วนสร้างเสริมองค์ความรู้ใหม่อันสร้างสรรค์ต่อชีวิตในยุคของการ

เปลี่ยนแปลงสู่คริสต์ศตวรรษหน้า

ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันสังคม การศึกษามีบทบาทหน้าที่หลักในการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ความรู้ และการวิจัยคิดค้น แสวงหา และพัฒนาความรู้ใหม่ ทั้งสองด้าน คือการเรียนการสอนกับการวิจัยประกอบกันเป็นระบบและกระบวนการเรียนรู้อันหนึ่งอันเดียวกัน เปรียบเสมือนสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน เป็นทั้งการถ่ายทอดสืบทอด และสะสมพอกพูนความรู้เพื่อเป็นต้นทุนและศักยภาพทางภูมิปัญญา และในที่สุด เพื่อประยุกต์ใช้ให้เป็นคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต รวมทั้งต่อการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอันเป็นกฎธรรมดาในวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคม

โดยนัยของความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างการศึกษากับการวิจัย จึงเห็นสมควรหมายเหตุไว้ ณ ที่นี้ จากทัศนะของ**บทวิเคราะห์** นี้ คำวลี **“การวิจัยและพัฒนา”** มีความหมายกว้างเป็นพลวัต และครอบคลุมทุกขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ในวิถีการดำรงชีวิต ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงเรื่องของการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หรือว่าเพียงเพื่อเป้าหมายเชิงธุรกิจ อย่างเช่น การเพิ่มผลิตภาพและลดต้นทุนการผลิต เพื่อช่วงชิงการได้เปรียบเสียเปรียบในการแข่งขันในเวทีตลาดการค้า อย่างที่มักโน้มเอียงที่จะเข้าใจกันในทุกวันนี้ **บทวิเคราะห์** นี้ตระหนักเป็นอย่างดีถึงคุณค่าความสำคัญของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และไม่มี ความประสงค์แต่ประการใด ที่จะลดทอนความสำคัญของการแข่งขันทางเศรษฐกิจและการค้า ซึ่งถึงอย่างไรๆ ก็เป็นวิถีชีวิตของสังคมและโลกทั้งในปัจจุบันและต่อๆ ไปในอนาคต แต่ในขณะเดียวกัน จากแง่ของการศึกษาวิจัยอันสร้างสรรค์เช่นเดียวกัน ก็ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจ และตระหนักกันให้ดีเกี่ยวกับความหมายที่แท้จริงและผลกระทบทั้งในด้านสร้างสรรค์และในด้านทำลายของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี³ รวมทั้งความหมายของการแข่งขันในเวทีนานาชาติ มิฉะนั้นแล้ว ความคิด

ความเข้าใจอย่างคับแคบมองเห็นการศึกษา หรือการวิจัยและพัฒนา อย่างแยกส่วนแยกภาค อย่างที่เคยเป็นมาและกำลังเป็นอยู่ ก็จะมีผลให้พวกมันละลายทอดทิ้งต้นทุนรากฐานและศักยภาพทางภูมิปัญญาของสังคมตนเอง ซึ่งในที่สุดแล้ว เท่ากับเป็นการลิดรอนพื้นฐานสำหรับพัฒนาขีดความสามารถเพื่อเผชิญกับอนาคตของการเปลี่ยนแปลง นั่นก็คือ “เมื่อสถานะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบขึ้นสูงแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีแห่งอาชีพ” ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้เคยตั้งความคาดหวังไว้เมื่อ 76 ปีก่อน⁴

รวมความแล้ว สารัตถะสำคัญของการศึกษา ก็คือเรื่องของความรู้กับการพัฒนาของมนุษย์และสังคม ทั้งสามมิติหรือองค์ประกอบหลักอันได้แก่ความรู้ มนุษย์ และสังคม ต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและมีปฏิสัมพันธ์อย่างเป็นพลวัต และเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน *บทวิเคราะห์* นั้นนับเป็นความพยายามส่วนหนึ่งที่จะทำความเข้าใจ หาความชัดเจนเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพและปฏิสัมพันธ์ที่ว่านี้ ความจริงมีอยู่ว่า ความรู้มิใช่สิ่งที่อุบัตินั้นมาลอยๆ และมีอยู่เป็นอยู่ โดยลำพังเป็นสัจธรรมของตัวเอง หากขึ้นอยู่กับจินตนาการและจิตสำนึกในการเรียนรู้และรับรู้ของมนุษย์ ประเด็นข้อนี้ยังจะได้ขยายความในตอนต่อไป จุดสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจให้ตรงกันในขั้นนี้ก็ถือว่า ยกเว้นในเรื่องของโลกุตรธรรมแล้ว เราไม่อาจคิดถึงหรือพูดถึงเรื่องของความรู้โดยปราศจากการอ้างอิงถึงบริบททางความคิดและวัฒนธรรมของมนุษย์เราเอง ในแง่นี้ ความสมบูรณ์ หรือความชอบธรรมของระบบความรู้หนึ่งๆ จึงผูกพันอยู่กับบริบทอ้างอิงอย่างหนึ่ง ซึ่งประกอบกันเป็นเครื่องกำหนด และกำกับความคิด ความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ ตลอดจนวิถีชีวิตในสังคมนั้นๆ แล้วด้วยเหตุผลที่นั่นเอง เราก็ไม่อาจพูดถึงสัมฤทธิ์ผลของการศึกษาอย่างมีความหมายได้โดยปราศจากบริบทอ้างอิงดังกล่าว และตาม

ความจริง ความข้อนี้ครอบคลุมไปถึงโครงสร้างทั้งหมดของระบบการศึกษา ตั้งแต่เรื่องหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และการประเมินวัดผล ตลอดจนการวิจัย และการวิจัยและพัฒนา

ประเด็นความเข้าใจที่กล่าวมานี้ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์แต่ประการใดที่จะก่อให้เกิดความรู้สึกที่ไม่เชื่อถือ หรือบั่นทอนศรัทธาในเรื่องของการศึกษาและความรู้ หามิได้เลย เจตนารมณ์ของ*บทวิเคราะห์* นี้มีอยู่เพื่อศึกษาสอบสวนถึงที่มาที่ไปของระบบการศึกษา องค์ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และเพื่อแสวงหาแนวทางให้การศึกษาและความรู้ที่ได้มามีบทบาทที่จะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาของมนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ระบบการศึกษาและความรู้มิใช่ความถูกต้องและชอบธรรมหรือศีลธรรมโดยลำพังของตัวเอง หากแต่มีความผูกพันอยู่กับฐานหรือบริบทอ้างอิงทางวัฒนธรรมหนึ่งๆ การศึกษาจึงเป็นเรื่องค่อนข้างละเอียดอ่อน และเป็นปัญหาที่มีความสลับซับซ้อนสัมพันธ์เกี่ยวโยงไปถึงเรื่องราวเป็นไปทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน ครอบคลุมไปทั่วทั้งวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคม ทั้งหมดต่างมีปฏิสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ความละเอียดอ่อนและสลับซับซ้อนยิ่งเป็นทวีคูณเมื่อสังคมย่างเข้าสู่ยุคสารสนเทศและโทรคมนาคม ชีวิตของมนุษย์และสังคมต้องตกอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงอันเป็นไปอย่างรวดเร็ว และสลับซับซ้อนยิ่งๆ ขึ้นเป็นลำดับในโลกของการแข่งขันอันเข้มข้นรุนแรง โดยเฉพาะในเวทีตลาดการค้าโลก ผู้คนต่างพากันจ้องจ้องช่วงชิงความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างกัน การศึกษาและความรู้กำลังทำบทบาทหน้าที่เป็นศาสตราจารย์เฉพาะสำหรับ “กลุ่มชนชั้นนำ” ของ “ภาค” เศรษฐกิจหนึ่ง เพื่อครองความเป็นใหญ่ทางการค้าและเทคโนโลยี อันถือเป็นเป้าหมายสำคัญสูงสุดแห่งยุค และเพื่อเป้าหมายที่ว่านี้ ปีคริสต์ศักราช 2000 ถูกกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์หลักชัยที่ต่างก็พยายามเร่งรัด

ผลักดันให้บรรลุถึง

แต่ทว่าทั้งหมดที่ว่านี้ กำลังเป็นไปในท่ามกลางปัญหาความยากจน ทุกข์เข็ญของมวลมนุษยและความสะดวกสบายของธรรมชาติแวดล้อม และระบบนิเวศ อันเป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไป จากแหล่งข้อมูลต่างๆ เป็นที่ยืนยันตรงกันว่า สภาวะวิกฤตที่ว่านี้มิได้บรรเทาเบาบางลงไปแต่อย่างใด หากกลับจะยิ่งขยายตัวกว้างขวางและรุนแรงขึ้นในขณะเดียวกันกับที่“เศรษฐกิจ” และเทคโนโลยีกำลัง“เจริญ” รุดหน้าขึ้น สภาพการณ์อันเลวร้ายต่อชีวิตทั้งมนุษย์ และธรรมชาติ ดูจะเป็นเครื่องยืนยันถึงสิ่งที่รูสโซ ปราชญ์ฝรั่งเศสเคยตั้งข้อสังเกตเอาไว้เมื่อเกือบ 250 ปีก่อนหน้านี้ ดังที่อ้างถึงข้างต้น

อนึ่ง โดยที่ระบบการศึกษาในโลกปัจจุบัน รวมทั้งของไทยเราด้วย นับเป็นผลิตผลของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ดังที่จะได้ขยายความในตอนต่อไปเช่นกัน คำถามที่มีต่อระบบการศึกษาจึงย่อมจะต้องพุ่งเป้าตรงไปที่เรื่องสถานภาพทางวิชาการทั้งของวิทยาศาสตร์ และ “ศาสตร์” อื่นๆ ทั้งหลาย อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งก็เป็นประเด็นคำถามทำนองเดียวกันกับที่รูสโซ เคยคิดและพยายามให้บรรดาธิบาย เพียงแต่ว่าโจทย์ที่ตั้งขึ้นให้ขบคิดกันในครั้งกระโน้น มุ่งเจาะจงไปที่ประเด็นเรื่องศีลธรรมว่าเจริญก้าวหน้าขึ้นหรือว่าเสื่อมถอยลงจากผลกระทบของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและศิลปะสมัยใหม่ มาถึงยุคปัจจุบันนี้ ผลกระทบปรากฏออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมกันอย่างชัดเจนและกว้างขวางรุนแรง ถึงขั้นวิกฤตต่อความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติเองในที่สุด และดูไม่มีทีท่าว่าจะระงับยับยั้งอะไรกันได้ภายใต้กระแสวัฒนธรรม และระบบความรู้ที่เป็นอยู่ ซึ่งเป็นตัวครอบกำหนดการศึกษา “ในระบบ” อยู่ในทุกวันนี้

จริงอยู่ในแวดวงการศึกษาของไทย ก็มีใ่วว่าจะปราศจากเสียซึ่งอุดมการณ์หลักปรัชญา และแนวนโยบายส่งเสริมการพัฒนามนุษยและสังคม ดังที่เราจะ

ได้ยินได้ฟังอยู่เสมอถึงหลักความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา พร้อม ๆ กับที่ตอกย้ำถึงเป้าหมายการศึกษา เพื่อให้ “คิดเป็นทำเป็น แก้ปัญหาเป็น” มาในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับล่าสุดปี พ.ศ.2535 นี้เอง ยังได้ขยายขอบข่ายการศึกษาให้ครอบคลุมไปถึงโอกาสในการศึกษาและเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาตนเอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการศึกษาชุมชน และอื่นๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างเสริมขีดความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของบุคคล หรือในเรื่องการวิจัยและพัฒนา ก็ขยายความหมายขอบข่ายกว้างขวางออกไปจากเรื่องของ การวิจัยและพัฒนาเชิงธุรกิจการค้า กล่าวคือ “เพื่อสร้างนวัตกรรมเทคโนโลยีทางการศึกษาและองค์ความรู้ในศาสตร์แขนงต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเนื้อหาสาระ กระบวนการเรียนการสอน และต่อการส่งเสริมการเรียนรู้”

หลักปรัชญาและนโยบายการศึกษาที่อ้างถึงโดยสังเขปข้างต้นนี้ ถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่รอบด้านและก้าวหน้าขึ้นเป็นอย่างมาก จากที่เคยมองเห็นหรือปล่อยปละละเลย ให้การศึกษาเป็นแต่เพียงเครื่องมือรับใช้เป้าหมายทางเศรษฐกิจการเมือง เฉพาะในด้านการผลิตกำลังคน หรือที่มาเรียกขานกันใหม่ว่า “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ผลที่ได้เป็นการสนองความต้องการกำลังคนในตลาดจ้างงานอันน้อยนิดเมื่อเทียบกับสัดส่วนของประชากรในวัยทำงาน แต่ในขณะเดียวกันก็ยังสูญเสียและสูญเปล่าอย่างอเนกอนันต์อย่างที่ทราบกัน ความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าทางความคิดเรื่องการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การชูประเด็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการศึกษาชุมชน รวมทั้ง “การประสานวิทยาการสากลกับภูมิปัญญาท้องถิ่น” อาจนับเป็นนิมิตหมายนำไปสู่การครีเอตล้ากรอบอันจำกัดคับแคบของการศึกษา “ในระบบ” หรือระบบโรงเรียนในปัจจุบัน แต่ก็มีคำถามนานาประการที่ตามมา เป็นต้นว่า เราจะมองหรือเข้าใจการศึกษาแนวใหม่ในบริบทขององค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้หรือไม่

และอย่างไร ข้อสำคัญ เรามีความชัดเจนเพียงใดในสิ่งที่กล่าวขวัญกันมากมาย ถึงเรื่องวิสัยทัศน์การศึกษาหรือปฏิรูปการศึกษา คำลี้ที่ว่า “วิทยาการสากล” ยังจะมีความถูกต้องชอบธรรมอยู่หรือไม่ เพียงใด ในสภาวะการณ์ปัญหาวิกฤต ทั้งในด้านสังคมและสภาวะแวดล้อมดังกล่าวข้างต้น เหนือสิ่งอื่นใด ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการศึกษาชุมชน จะพึงมีบทบาทต่อการเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่ ใด ๆ อย่างไร หรือไม่ หรือว่าเป็นเพียงกุศโลบายส่วนหนึ่งของการแก้ไขบรรเทา ปัญหาเฉพาะหน้า อย่างเช่น ปัญหาความอดอยากยากจนในชนบท ตลอดจน เพื่อช่วยสกัดกั้นมิให้ผู้คนเคลื่อนย้ายจากชนบทเข้าสู่เมือง ฯลฯ ประเด็นคำถาม ต่าง ๆ เหล่านี้กำลังต้องการความชัดเจนและคำตอบที่เหมาะสมและจริงจัง ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพื่อที่เราจะได้มองเห็นช่องทางที่จะจัดการศึกษาให้เป็นไปเพื่อ ความสร้างสรรค์ต่อการพัฒนาของมนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง กล่าวโดยย่อ ตัวองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เป็นอยู่กำลังตกอยู่ในมุมอับเกินกว่า ที่จะสามารถให้คำตอบต่อปัญหาวิกฤตสังคมและโลกได้ และปัญหาวิกฤต นั้นเองที่ต้องการญาณวิทยาใหม่และกระบวนทัศน์ใหม่ในกระบวนกรปฏิรูป การศึกษาที่จะพึงมีต่อไป

มนุษยชาติ คือธรรมชาติ ใช้จักรกล
ผลิตแต่กิ่งดอกผล รากอกลิ้นทุกทิศทาง
ปัญญาภายในกำหนด ทุกบริบททุกสถาน
เติบโตตามต้องการ ไม่อาจสร้างกรอบกักกัน

ฐานการวิเคราะห์

บทวิเคราะห์ฯ นี้จึงหลีกเลี่ยงไม่ใช้คำว่า “กรอบอ้างอิง” หรือว่า “กรอบความคิด” ที่เป็นธรรมเนียมนิยมใช้กัน โดยเฉพาะในการวิจัย หรือ การวิจัยและพัฒนาภายใต้กระแสนวัตกรรมวิชาการที่ครอบงำโลกการศึกษาอยู่ในปัจจุบัน เพราะชวนให้เกิดความคิดความเชื่อว่าการศึกษาวิจัยที่ดีและสร้างสรรค์พัฒนาความรู้ใหม่นั้น จำเป็นต้องอาศัยข้อสมมติฐานตีกรอบเพื่อย่นย่อลดทอนส่วนของโลกแห่งความเป็นจริงและความรู้ให้กะทัดรัด สะดวก และแน่ชัดเพียงพอต่อการทดสอบและพิสูจน์ และต่อการสร้างกฎหรือทฤษฎีทางวิชาการขึ้น แล้วจากสมมติฐานลดทอนและย่อส่วน ก็จะนำมาสู่ผลสรุปเหมาเอาเป็นความเป็นจริงโดยรวมในที่สุด แต่นี่ก็เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ที่มีมานานกว่าสามศตวรรษแล้ว และกำลังถูกสั่นคลอนจากผลของการคิดค้นใหม่ๆ จากภายในแวดวงฟิสิกส์เอง ในขณะที่เดียวกับที่ศาสตร์สาขาอื่นๆ ทั้งในด้านวิทยาศาสตร์ และศาสตร์เกี่ยวกับมนุษย์และสังคม อย่างเช่น จิตวิทยาและเศรษฐศาสตร์ กลับพากันนิยมเลียนแบบอย่างของฟิสิกส์เก่า ซึ่งเป็นความคลาดเคลื่อนจากโลกของความเป็นจริง⁶ สภาวะลึกลับขัดแย้งทางวิชาการเช่นนี้ มีนัยสำคัญที่พึงต้องรับรู้และตระหนักกันให้ดี ในกรณีใดก็ตาม การตีกรอบความคิดหรืออ้างอิงในการศึกษาวิจัยก็ดี หรือที่แอบแฝงอยู่ในหลักสูตร และระบบและกระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนการประเมินวัดผลก็ดี ในตัวเอง ย่อมเป็นการบั่นทอนหรือสกัดกั้นความริเริ่มสร้างสรรค์ในการเรียนรู้อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ตามความจริงแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าความริเริ่มสร้างสรรค์ หรือ นวัตกรรมทางการศึกษาและวิชาการ ในสภาวะปัจจุบัน

ล้วนแล้วแต่ถูกจำกัดอยู่ในวงกรอบความคิดและวัฒนธรรมที่ถูกกำหนดไว้ก่อนแล้วแทบทั้งสิ้น ปัญหาที่มีอยู่ว่า เราจะเข้าใจและตระหนักถึงกรอบจำกัดเช่นนั้นอย่างไร ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพื่อที่จะได้เปิดช่องทางให้การศึกษาได้มีบทบาทหน้าที่สร้างเสริมความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ หรือนวัตกรรมทางวิชาการอย่างแท้จริง นี่เป็นเงื่อนไขวัฒนธรรมที่จะต้องนำมาพิจารณากัน และนี่ก็คือเหตุผลที่ *บทวิเคราะห์* นี้เห็นสมควรใช้คำว่า “*ฐานวิเคราะห์*” ในความหมายที่ว่า การเรียนรู้และการศึกษาคิดค้นของมนุษย์เราประกอบเป็นกระบวนการหรือวิวัฒนาการอันต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด แทนที่จะจำกัดวงเวียนอยู่แต่ในกรอบซึ่งเท่ากับเป็นการปฏิเสธหรือกีดกันศักยภาพสร้างสรรค์ทางปัญญาอันมีอยู่โดยพื้นฐานของธรรมชาติมนุษย์

ในเรื่องของธรรมชาติมนุษย์ที่วันนี้ *จอห์น สจิวต์ มิลล์* ได้ให้ข้อคิดเชิงทฤษฎีไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้ :-

ธรรมชาติมนุษย์ ไม่ใช่เครื่องจักรกลที่จะสร้างกันขึ้นมาให้ตรงตามต้นแบบอย่างหนึ่ง แล้วก็กำหนดให้ทำงานไปตามที่ถูกสั่งเอาไว้ แต่ (ธรรมชาติมนุษย์) เป็นเสมือนต้นไม้ที่จะต้องเติบโต และพัฒนาตนเองในทุก ๆ ด้าน ตามความโน้มเอียงของพลังภายใน ซึ่งทำให้ธรรมชาติมนุษย์เป็นสิ่งที่มีชีวิต⁷

การเปรียบเทียบธรรมชาติมนุษย์กับต้นไม้ ซึ่งแตกต่างห่างไกลจากเรื่องของเครื่องจักรกล ยังจะมีนัยสำคัญทางการศึกษาและการเรียนรู้ โดยเฉพาะในแง่เกี่ยวกับสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์กับเครื่องจักรกล อันเป็นผลผลิตของความเจริญรุดหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่

ในขณะเดียวกัน มนุษย์พร้อมด้วยพลังภายใน หรือจิต ก็มีได้ดำรงคงอยู่โดยลำพังในสุญญากาศ หรือว่าในฐานะเป็นเพียงปัจเจกบุคคลอย่างที่มีลึกลับและบรรดานักคิดอื่นๆ แห่งยุคเหตุผลนิยมและอรรถประโยชน์นิยมพยายามจะเน้นถึง หากแต่ว่า มนุษย์เรายังดำรงคงอยู่และเรียนรู้อยู่ในสภาวะแวดล้อมอันผสมผสานและซับซ้อนทั้งในทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และกาลเวลา เรื่องของระบบการศึกษาและความรู้ก็เป็นในทำนองเดียวกัน เป็นเรื่องที่ผูกพันอยู่ในบริบทอ้างอิงดังที่กล่าวไว้ข้างต้น อย่างน้อยก็ในสภาวะความรู้ที่มีอยู่เป็นอยู่ของมนุษย์เราในปัจจุบัน และด้วยความมุ่งมั่นที่จะทำความเข้าใจในบริบทอ้างอิงอันสอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เป็นจริงเช่นว่านี้ และทั้งเพื่อที่จะมองออกไปข้างหน้าด้วยความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับประเด็นปัญหาการศึกษาและความรู้ *บทวิเคราะห์* นี้จึงเห็นสมควรเสนอฐานวิเคราะห์ 2 ประการใหญ่ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน คือ ฐานความคิดเชิงระบบ และเชิงประวัติศาสตร์ ในทุกวันนี้ เราพูดกันมากมายถึงเรื่องการศึกษา เรื่องความรู้ วิชาการ รวมทั้งการวิจัย เหมือนอย่างกับพูดถึงเรื่องหลักกรรม ดูจราวกับว่าคำวลีเหล่านี้เป็นคำตอบปัญหาทั้งหลายทั้งปวงอยู่ในตัวเอง แทบไม่มีการตั้งคำถาม หรือแง่เงื่อนของความถูกต้องชอบธรรมเท่าที่ควรจะเป็น เรามักจะให้ศรัทธาต่อสถาบันการศึกษาและนักวิชาการกันอย่างไม่มีเงื่อนไขใดๆ ถ้ายังมี การอ้างอิงไปถึง “โลกาภิวัตน์” หรือ “โลกาวัตร์” ด้วยแล้ว ก็ดูจะยิ่งเพิ่มทวีความศักดิ์สิทธิ์ให้กับข้ออ้างอิง หรือข้อสรุปรวบรัดทางวิชาการอย่างปราศจากข้อกังขาใดๆ ทั้งสิ้น ผลสืบเนื่องที่ตามมาก็คือ การศึกษาและความรู้ กลายเป็นเพียงเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์ของชนชั้นนำส่วนน้อย เป็นการปิดกั้นกระบวนการเรียนรู้ของสังคมและชนส่วนใหญ่ เกิดเป็นช่องว่างและความชะงักงันทางปัญญาความคิดและการศึกษา ดังที่กำลังเป็นแนวโน้มอยู่ในปัจจุบันนี้ หลักความคิดเชิงระบบ และเชิงประวัติศาสตร์ เป็นช่องทางให้ได้เข้าถึง

ความหมายของปรากฏการณ์ต่างๆ ตามที่เป็นจริง ซึ่งรวมถึงเรื่องของการศึกษาและความรู้ และซึ่งนับเป็นพื้นฐานจำเป็นต่อมวลความพยายามในอันที่จะคลี่คลายปัญหาช่องว่างและความชะงักงันที่ว่านี้

ในประการแรกเกี่ยวกับแง่พิจารณาเชิงระบบ ในที่นี้จะขออ้างอิงถึงแนวทัศน์ที่มองและเข้าใจถึงชีวิตในเชิงระบบหรืออย่างเป็นองค์รวม ซึ่ง *พริทจ็อบ คาปร้า* ได้ให้อธิบายไว้อย่างค่อนข้างรอบด้าน⁸ เป็นแนวทัศน์ที่แตกต่างตรงกันข้ามจากที่มองชีวิตกันอย่างเป็นเครื่องยนต์กลไกและแยกส่วนตามที่ยึดถือกันในแวดวงวิชาการปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ต่อการวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องของการศึกษาและความรู้ อาจสรุปสาระสำคัญของแนวทัศน์เชิงระบบได้ดังนี้ :-

(1) ให้ความตระหนักกับรู้รวมถึงระบบนิเวศและเพราะฉะนั้นจึงมองโลกและชีวิตในความหมายที่เป็นความสัมพันธ์เกี่ยวโยงและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของมวลปรากฏการณ์ทั้งหลาย

(2) ความตระหนักและความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงคุณค่าความสำคัญของระบบนิเวศ ไม่อาจบังเกิดขึ้นได้โดยลำพังของความคิดหรือความรู้ที่ยึดแต่หลักความเป็นเหตุเป็นผล หากต้องประสานไปด้วยกันกับปัญญาหยั่งรู้อันเป็นลักษณะโดดเด่นของวัฒนธรรมแบบประเพณีที่ไม่ได้มีการสื่อสารกันด้วยภาษาหนังสือ (Non-literate)

(3) สิ่งมีชีวิตทุก ๆ หน่วย ตั้งแต่แบคทีเรียที่เล็กที่สุดขึ้นไปจนถึงพืชสัตว์ และมนุษย์ ต่างเป็นมวลรวมและระบบชีวิต และทั้งหมดประกอบกันขึ้นเป็นมวลรวมในรูปของระบบสังคมอันมีโครงสร้างเฉพาะ ที่เกิดจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของส่วนต่างๆ โดยนัยนี้ มวลรวมจึงมีธรรมชาติและความหมายที่แตกต่าง และนอกเหนือไปจากผลรวมของส่วนต่างๆ ทั้งหมด

(4) อย่างไรก็ตามก็ดี โครงสร้างที่ว่ามี ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นสิ่งกำหนดไว้ตายตัว หากแต่เป็นเครื่องแสดงออกของกระบวนการพื้นฐานที่ยืดหยุ่น แต่ทว่ามั่นคง

(5) แนวทศนะเชิงระบบเป็นวิธีการคิดอย่างเป็นกระบวนการ สิ่งที่มีชีวิตแตกต่างจากเครื่องยนต์กลไกตรงที่ว่า เครื่องยนต์กลไกเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา ในขณะที่สิ่งมีชีวิตเป็นการพัฒนาเติบโต เปรียบตั้งต้นไม้ที่ จอห์น สจ๊วต มิลล์ เปรียบเปรยถึงธรรมชาติมนุษย์ข้างต้น และโดยนัยนี้เอง ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตจึงเป็นเรื่องของกระบวนการ ในขณะที่การทำงานของเครื่องยนต์กลไกถูกกำหนดขึ้นจากโครงสร้าง แต่โครงสร้างของสิ่งมีชีวิตถูกกำหนดมาจากกระบวนการต่างๆ ทั้งหลาย

(6) ในทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน ปัญหาความอยู่รอดเป็นเรื่องของแต่ละชนิดพันธุ์ทั้งหลายในโลกชีวภาพ แต่มาในปัจจุบัน เป็นที่ชัดเจนกันแล้วว่า ปัญหาจริงๆ เป็นเรื่องความอยู่รอดของ “สิ่งมีชีวิตในสภาพแวดล้อมของตนเอง” สิ่งมีชีวิตใดที่คิดถึงแต่ความอยู่รอดของตนเองโดยลำพัง เป็นสำคัญ ก็จะทำลายสภาพแวดล้อมของตน แล้วก็จะทำลายตนเองในที่สุด โดยนัยนี้ หน่วยของความอยู่รอดจึงมิใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของสิ่งมีชีวิตโดยตรง หากเป็นปัญหาเกี่ยวกับแบบแผนของการจัดองค์การ ซึ่งสิ่งมีชีวิตจัดตั้งขึ้นในการปฏิสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมของตน

(7) วิวัฒนาการของชีวิตประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรกเป็นการสืบพันธุ์ทางเพศ ขั้นตอนต่อมาเป็นการบังเกิดขึ้นของจิตสำนึกเป็นสื่อสร้างกลไกทางสังคมบนพื้นฐานของความนึกคิดและภาษาสัญลักษณ์ องค์การทางสังคมจึงเป็นระบบที่มีการจัดการของตัวเอง ระบบที่มีการจัดการของตัวเองย่อมมีความเป็นอิสระในระดับหนึ่ง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า สิ่งมีชีวิตแยกออกจากสภาพแวดล้อม หากมีการปฏิสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง เพียงแต่ว่า ปฏิสัมพันธ์ที่ว่ามีไม่ใช่เป็นตัวกำหนดการจัดการองค์การของสิ่งมีชีวิต

(8) ในการทำความเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ เราจึงต้องทำการศึกษาไม่เฉพาะแต่มิติด้านกายภาพและจิตวิทยาเท่านั้น หากรวมถึงทางด้านการแสดงออกทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย เหนือชนิดพันธุ์ที่ไฟสังคมอื่นใด มนุษย์เรารู้จักมีการคิดร่วมกัน และเพราะฉะนั้นจึงได้สร้างสรรค์โลกของวัฒนธรรมและคุณค่าขึ้นมาเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของธรรมชาติแวดล้อมของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ ลักษณะเฉพาะทางชีวภาพและวัฒนธรรมในธรรมชาติมนุษย์จึงไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้ มนุษยชาติก่อเกิดขึ้นมาโดยอาศัยกระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรม และต้องอาศัยวัฒนธรรมที่ว่ามีเพื่อความอยู่รอดและวิวัฒนาการสืบต่อไป

นัยเกี่ยวกับเรื่องของการศึกษา ก็คือว่า ระบบการศึกษาและความรู้เป็นประเด็นปัญหาที่มีปฏิสัมพันธ์อย่างเป็นพลวัต และเป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวโยงอย่างรอบด้าน ต่อมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ดังที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในตอนต้น ข้อพิจารณาเชิงระบบมีความหมายโดยเฉพาะในข้อที่ว่า ช่วยให้ความชัดเจนทั้งในข้อจำกัดและศักยภาพของระบบการศึกษาและความรู้ที่เป็นอยู่ และในขณะเดียวกัน ให้แนวทางที่จะแสวงทางเลือกอันเหมาะสมสอดคล้องต่อสภาพความเป็นจริงและธรรมชาติด้านสร้างสรรค์ของมนุษย์ ในประการสำคัญที่จะต้องตระหนักกันก็คือว่า เป้าหมายคุณภาพและสัมฤทธิ์ผล ความสร้างสรรค์ทางการศึกษานั้น ไม่ใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของเทคนิควิธีอันจำเจแต่ในเรื่องของหลักสูตร การเรียนการสอน และการประเมินวัดผลเท่านั้น หากโดยสาระ เป็นประเด็นปัญหาเกี่ยวกับเงื่อนไขและพื้นฐานทางคุณค่าและวัฒนธรรมที่จะต้องพิจารณากันเป็นเบื้องต้น

ในประการต่อมา เกี่ยวกับแนวทัศนะเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นตัวอธิบายถึงเงื่อนไขทางวัฒนธรรมอันเป็นพื้นฐานกำหนดปรัชญา เป้าหมายทิศทางการศึกษาในระบบ หรือระบบโรงเรียนในปัจจุบัน ปัญหา

การศึกษาของไทยเราส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะขาดสำนึกในความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์นี้เอง อย่างเช่น การศึกษาที่จัดกันมาในสมัยก่อนการปฏิรูปรัชกาลที่ 5 เราก็มานิยามกันว่า “การศึกษาแผนโบราณ”⁹ ซึ่งค่อนข้างกระเตื้องความหมายไปในทางที่ว่า เป็นเรื่องของความทรงจำในอดีตที่ล่วงลับไปแล้ว ไม่เกี่ยวกับปัจจุบันหรืออนาคตต่อไป โดยลืมกันไปว่าเรื่องของความรู้และการเรียนรู้ของชีวิตมนุษย์และสังคมนั้น ไม่ใช่ของที่จะแบ่งกันตัดตอนกันง่ายๆ อย่างที่เข้าใจกัน ในประการสำคัญ “การศึกษาแผนโบราณ” ยังแฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งอาจจะกลับเป็นคุณประโยชน์และเป็นที่ยอมรับปรารถนาในสภาวะวิกฤตทางสังคมและสภาวะแวดล้อมอย่างที่เป็นอย่างอยู่หรือว่าอย่างเช่นระบบนิติศาสตร์ไทย เมื่อเข้ามาสู่ระบบประมวลกฎหมายสมัยใหม่ในวงวิชาชีพและวิชาการ ก็ได้แต่อิงอาศัยยึดติดอยู่กับตัวบทกฎหมายที่ลอกเลียนเขียนกันขึ้นมาจากต้นแบบภายนอก และพากันลืมไปว่า ประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ในชนบทยังคงดำเนินวิถีชีวิตตามจารีตประเพณีดั้งเดิม อันมีกฎเกณฑ์ธำรงรักษาระเบียบสังคมในชุมชนท้องถิ่นได้อย่างราบรื่นและสันติเหล่านี้เป็นต้น และยังมีในเรื่องอื่นๆ อีกมากมาย ที่ระบบความรู้ต้องตกอยู่ในสภาวะของความไม่รู้ ในทำนองเดียวกัน นับเป็นการสูญเสียทางภูมิปัญญาและศักยภาพสร้างสรรค์อย่างไม่อาจประเมินค่าได้

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ในอีกด้านหนึ่ง ก็เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงอันเชี่ยวกรากและลึกลับ เมื่อโลกย่างเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ในช่วงสี่ศตวรรษที่ผ่านมา ถ้าเราจะถือเอาบทวิพากษ์ของรุสโซ ปี ค.ศ.1750 ที่นำมาอ้างถึงในตอนต้น เป็นจุดกลาง แล้วนึกย้อนกลับไปในช่วงสองร้อยปีเศษของ “การปฏิวัติวิทยาศาสตร์” ก่อนหน้านั้น และจากนั้นตามติดมาด้วยยุคเหตุผลนิยมของรุสโซเอง ควบคู่ไปด้วยกันกับ “การปฏิวัติอุตสาหกรรม” ในช่วงอีกร้อยปีเศษถัดมา เราจะได้ตระหนักเห็นถึงปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงยิ่งใหญ่

ต่อเนื่องกันมาตามลำดับ ก่อความสั่นสะเทือนถึงรากถึงโคนในทางความคิด ความเชื่อ ความรู้ วิธีการผลิตและชีวิตความเป็นอยู่ภายในโลกตะวันตกเอง ครั้นแล้วในช่วงศตวรรษต่อจากนั้นจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง คือเพียง 50 ปีเศษที่ล่วงมานี้เอง มหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตกจึงแผ่ขยายพลัง เศรษฐกิจ การเมือง และการทหารออกไปทั่วโลกในรูปของจักรวรรดินิยม ซึ่งมี เป้าหมายประกอบกันทั้งในด้านเศรษฐกิจการเมือง และในด้านวัฒนธรรม ในด้านเศรษฐกิจการเมือง บรรดาดินแดนอาณานิคมต่างตกเป็นเป้าของการ กดดันให้เปิดประเทศเป็น “ตลาดเสรี” เพื่อรองรับสินค้าอุตสาหกรรมจาก ประเทศแม่ และในขณะเดียวกัน ก็ถูกใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบป้อนโรงงาน อุตสาหกรรมในต่างแดน และทั้งหมดนี้ก็เพื่อจุมุ่งหมายของ “ความจำเริญเติบโต ทางเศรษฐกิจ” ดังที่เราจะได้ยินได้ฟังอยู่ทุกเมื่อเชียววันในยุคของเราทุกวันนี้ ซึ่งในความเป็นจริง ก็หมายถึงการเติบโตใหญ่ของศูนย์อำนาจอุตสาหกรรมตะวันตก นั้นเองเหนือสิ่งอื่นใด แต่ประเด็นที่สมควรเน้นโดยเฉพาะในที่นี้ ก็ได้แก่นัยทางด้านวัฒนธรรมอันมีตามมาด้วยกันกับการแผ่ขยายพลังอำนาจทาง เศรษฐกิจการเมือง และนั่นก็คือ ระบบความรู้ กระบวนวิธีการเรียนรู้ และ โลกทัศน์อันเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม นิยมจากโลกตะวันตก โดยนัยนี้ ความหมายของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย จึงสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับการเจริญรอยตามแบบอย่างของโลกตะวันตกอย่าง ไม่อาจแยกกันได้ ทั้งในด้านรูปลักษณะภายนอกและกระบวนการวิคิด ตลอด จนค่านิยม ไม่ว่าจะพยายามปฏิเสธกันด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม และทั้งหมดนี้ ก็คือที่มาที่ไปของการจัดการศึกษา “ในระบบ” หรือระบบโรงเรียนที่เรารู้จักกัน ในทุกวันนี้ ซึ่งจริงๆ แล้ว หมายถึงระบบการศึกษาที่นำเข้า หรือในหลายๆ กรณี ถูกผลักดันให้เป็นเข้ามาจากภายนอก ผลที่ตามมาก็คือ ระบบความรู้ และกระบวนวิธีการเรียนรู้ดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติและสะสมกันมานับศตวรรษ

ต้องกลายเป็นเรื่องนอกระบบไปโดยปริยายในยุคของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยนี้เอง¹⁰

จริงอยู่ สังคมไทยเราไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมอย่างบรรดาประเทศเพื่อนบ้านทั้งหลาย แต่โดยนัยทางเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรม ก็ต้องยอมรับว่าไม่ได้แตกต่างในสาระสำคัญอะไรมาก จากการศึกษาไทยเองต้องถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลกตลอดช่วงศตวรรษครั้งที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบัน และควบคู่กันไปนั้น ก็จัดตั้งระบบโรงเรียนหรือการศึกษา “ในระบบ” ให้เป็นการเจริญรอยตามแบบอย่างของตะวันตกมาตั้งแต่แรกเริ่มเมื่อสังคมไทยต้องเข้าสู่กระแสการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย¹¹ โดยนัยนี้ ระบบการศึกษา และแนวทางแบบแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย จึงเป็นพัฒนาการคู่ขนานและเสริมสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และกิจกรรมทั้งสองด้านต่างมีความสัมพันธ์โยงใยอยู่อย่างแนบแน่นกับเงื่อนไขวัฒนธรรมของตะวันตก กระบวนวิธีคิดและค่านิยมเช่นว่านี้ฝังรากลึกลงไปในจิตใจสำนึก โดยเฉพาะในหมู่ “ผู้มีการศึกษา” และผู้นำของประเทศ ทุกวันนี้ เราพร้อมที่จะรับความรู้วิทยาการทุกอย่างที่มีมาจากตะวันตก และอะไรๆ ที่เป็นตะวันตกก็เป็นที่ยอมรับกันโดยดุษณีว่าเป็นสากล แล้วอะไรที่เห็นว่าเป็นสากลนั้นก็คือสิ่งที่ดีงามและถูกต้องชอบธรรมอยู่ในตัวเอง ไม่มีการตั้งคำถาม หรือถ้ามี ก็จะเป็นที่ดูแคลนว่าล้ำสมัย ขัดขวางความเจริญของบ้านเมือง พร้อมด้วยคำถากถางเหยียดหยันต่างๆ นานาเท่าที่จะสรรหามาได้ แต่ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นได้ว่า สังคมไทยเรากำลังหย่อนจิตความสามารถทางภูมิปัญญาที่จะเลือกสรร แล้วความจริง เราก็ไม่คิดจะเลือกสรร เพราะเราไม่รู้จักและทั้งไม่ต้องการที่จะรู้จักตนเองเพียงพอ ที่จะสังเกตเห็นความหมายความสำคัญ หรือแม้ความจำเป็นที่จะต้องมีการพิจารณาในการคิดใคร่ครวญเลือกสรร ในสภาพการณ์เช่นนี้ เป้าหมาย หรือความคาดหวังที่จะให้การศึกษากำหนดหน้าที่เป็นเครื่องกระตุ้นส่งเสริมให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

หรือการวิจัยที่แสวงหาความรู้ใหม่ จึงเป็นเรื่องที่จะต้องคิดใคร่ครวญกัน ประเด็นอยู่ที่ว่า เราจะนิยามความหมายของคำว่า “สร้างสรรค์” กันแค่นั้น และอย่างไรเท่านั้น

ตามความจริงแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสังคมวัฒนธรรมไทยดังกล่าวนี้ ก็เป็นปรากฏการณ์ที่เป็นไปทั่วโลกภายใต้กระแสจักรวรรดินิยม ในแง่นี้จะมองกันว่าเป็นปรากฏการณ์สากลก็อาจจะได้ แต่ความเป็น “สากล” นี้ก็คงจะต้องแยกแยะกันให้ดีระหว่างสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นและเป็นไป กับสภาวะของความรู้ ซึ่งยังไม่อาจเป็นจริงแท้แน่นอน ดังที่จะกล่าวถึงในตอนต่อไป จักรวรรดินิยมในรูปของการล่าอาณานิคมก็ดี หรือในรูปของ “ระเบียบโลกใหม่” ในปัจจุบัน หลังจากการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่สองก็ดี สามารถแผ่ขยายพลังอำนาจ เศรษฐกิจการเมือง และวิทยาการของตนออกไปทั่วโลก แต่สถานะความถูกต้องชอบธรรมขององค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้นั้นก็ใช่อีกเรื่องหนึ่ง เป็นประเด็นปัญหาที่จะต้องวินิจฉัยกันจากแง่มุมที่แตกต่างออกไปจากเป้าหมายหรืออุดมการณ์ของการแสวงอำนาจครอบครองเหนือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และธรรมชาติ ดังที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

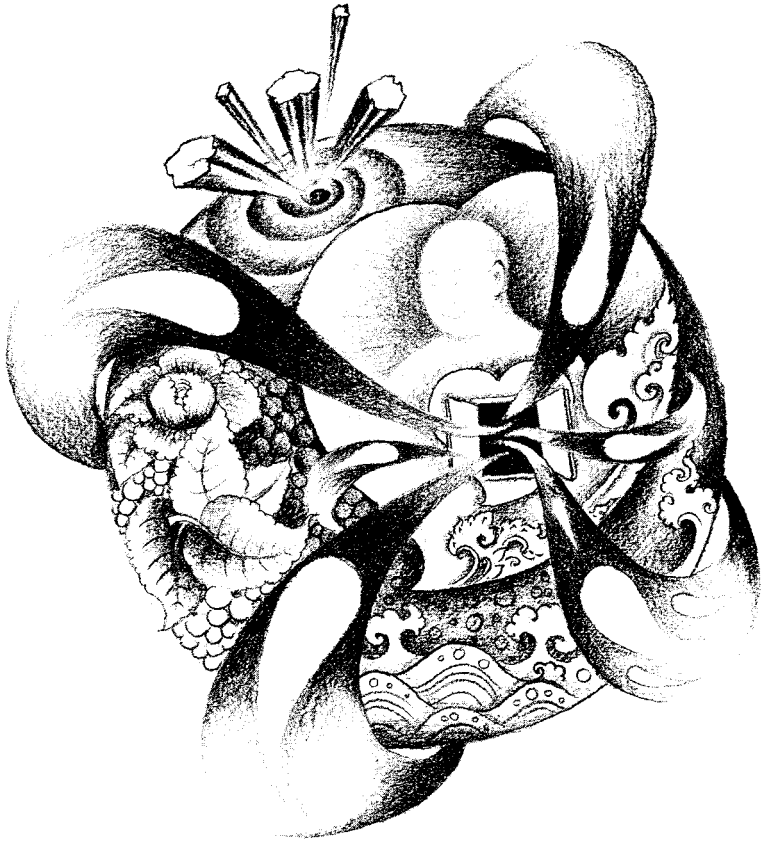
จะอย่างไรก็ตาม ผลสืบเนื่องจากลัทธิจักรวรรดินิยมสมัยใหม่ก็คือ ปรากฏการณ์ที่ประวัติศาสตร์ ประสบการณ์และวัฒนธรรมจากส่วนต่างๆ ของโลกได้เข้ามามีส่วนร่วมพัวพันและปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เป้าหมายยิ่งใหญ่ของจักรวรรดินิยมอยู่ที่การครอบครองดินแดนโพ้นทะเล พร้อมด้วยการปลุกฝังทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นในรูปของอาณานิคม หรือ “ตลาดเสรี” ภายใต้อำนาจ “ระเบียบโลกใหม่” ดังกล่าวข้างต้น ในจุดนี้เอง แผนภาพ “ความรู้” และระบบการศึกษาได้ถูกสร้างและพัฒนาขึ้นมา ก่อให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยและกระบวนการเรียนรู้ใหม่เกี่ยวกับวิถีชีวิตสมัยใหม่แต่ในขณะเดียวกัน ก็เป็นวัฒนธรรมเรียนรู้ที่ต้องพึ่งพิงอยู่ภายใต้ศูนย์อำนาจและแหล่งภูมิปัญญา

ภายนอก ภายใต้กรอบหรือเงื่อนไขวัฒนธรรมเช่นนี้เอง ที่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ได้ผลิตดอกออกผลสร้างชนชั้นนำและวิชาชีพชำนาญการในแขนงวิชาการต่างๆ ตามแบบจำลองของวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมจากโลกตะวันตก¹²

โดยกระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยซึ่งแผ่ขยายไป วิถีความเป็นไปทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมของโลกตะวันตก และนอกตะวันตก จึงเข้ามาสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ซึ่งนอกเหนือไปจากเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์แล้ว ยังได้อาศัยระบบความรู้ชุดหนึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อที่สำคัญยิ่ง ระบบการศึกษาและแบบแผนกระบวนการเรียนรู้ถูกจัดให้เข้าสู่เป้าหมายและมาตรฐานคุณภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยนัยนี้ เป้าหมายและนโยบายทางการศึกษา จึงถูกกำหนดกรอบและทิศทางไว้ก่อนแล้วจากศูนย์อำนาจและแหล่งความรู้จากภายนอก ภารกิจที่เหลือสำหรับประเทศที่รับหรือนำเข้าระบบการศึกษาสมัยใหม่ ก็เป็นแต่เพียงเรื่องของ “การจัดการ” เป็นหลักใหญ่ในสภาพการณ์เช่นนี้ ในแวดวงการศึกษา จึงมักมุ่งผลิตกันแต่นักบริหารจัดการเสียมากกว่านักการศึกษาจริงๆ เศรษฐกิจการเมืองและการศึกษาของไทยก็ยังคงอยู่ในสภาพการณ์ทำนองเดียวกันนี้ แต่เราก็ได้แต่มองเห็นเป็นพันธะที่จะต้องอนุรักษ์ตรรกะความคิดความอ่านและค่านิยมให้เป็นไปตามกระแสที่คิดเข้าใจเอาว่าเป็น “สากล” กันอยู่เสมอ ศัพท์แสงอย่างเช่น “โลกาภิวัตน์” หรือ “โลกาภิวัตน์” จึงนำมาใช้กันอย่างฟุ่มเฟือย ดูเป็นของดีงามอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด¹³ โดยไม่ต้องคิดพยายามแยกแยะความเป็นเหตุเป็นผลให้ถ่องแท้กันตามสมควร ในท่ามกลางปัญหาวิกฤตที่กำลังแผ่ขยายลุกลามดังที่รู้เห็นกันอยู่ตัวระบบความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องได้รับการทบทวนหลังจากที่ได้ผ่านช่วงเวลามานานถึงสี่ศตวรรษ ทั้งนี้ทั้งนั้น เพื่อที่จะเปิดขยายทัศนวิสัยทางการศึกษาให้กว้างและเป็นอิสระขึ้น และในประการสำคัญ เพื่อให้การศึกษาและความรู้เป็นการสร้างสรรค์ต่อการพัฒนาของมนุษย์และสังคม

อย่างแท้จริง การศึกษาของไทยก็เป็นทำนองเดียวกับในที่อื่นๆ ได้มีส่วน
ผูกพันอยู่ในกระแสความรู้ของโลกดังที่กล่าวมา และเพราะฉะนั้นย่อมไม่อาจ
ปฏิรูปแก้ไขหรือปรับปรุงอะไรอย่างจริงจังได้ โดยปราศจากความชัดเจนใน
สภาวะความรู้และเงื่อนไขวัฒนธรรมที่เป็นอยู่

สภาพความเป็นจริง ของโลกและจักรวาล

คือแก่นสารมวลความรู้

เมื่อนุชชชาติ เปิดจิตประตู่

ความรู้ก็พรั่งพู่ สุวดีชีวิตและสังคม

มนุษย์กับสถานะความรู้

จากฐานความเข้าใจเชิงระบบและประวัติศาสตร์ รวมถึงเงื่อนไขปมวัฒนธรรมตามที่กล่าวมา ข้อที่ควรทำความเข้าใจกันต่อไป เพื่อประกอบการพิจารณาเกี่ยวกับการศึกษาของไทย ก็ได้แก่ประเด็นคำถามที่ว่า ความรู้หรือองค์ความรู้ที่เราคิดและพูดถึงกันอยู่เสมอนี้ คืออะไร พึ่งเป็นที่เข้าใจกันเช่นไร และเกี่ยวข้องสัมพันธ์โดยผ่านสื่อทางการศึกษา ต่อเรื่องการพัฒนาของมนุษย์ และสังคมในลักษณะไหนอย่างไร ทั้งหมดนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นประเด็นปัญหาระดับสากลร่วมกันของโลกยุคสมัยใหม่ภายใต้กระแสพลังความพยายามผนวกเอาเศรษฐกิจการเมืองและการศึกษาทั้งหมดให้เข้ามาอยู่ “ในระบบ” ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้เดียวกัน คำกล่าวทำนองถึง “โลกไร้พรมแดน” กำลังเป็นที่กล่าวขวัญกันอย่างแพร่หลายในชีวิตประจำวัน จากทัศนะของ *บทวิเคราะห์* นี้ ถือว่าปัญหาทั้งหมดอันเกิดขึ้นต่อมนุษย์ สังคม และธรรมชาติที่เรากำลังเผชิญกันอยู่ โดยรากฐานจริงๆ แล้ว ล้วนมีสมมูลฐานมาจากตัวองค์ความรู้ของมนุษย์เราแทบทั้งสิ้น โดยนัยนี้ ความรู้จึงเปรียบเสมือนดาบสองคม เรามักได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอว่า ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นนั้น ในที่สุดแล้วเป็นปัญหาของคน และปัญหาของคนก็อยู่ที่เรื่องของศึกษานั้นเอง ซึ่งก็มีส่วนถูกต้องอย่างยิ่ง เพียงแต่เราไม่ค่อยจะเฉลียวใจกันบ้างว่า ตัวระบบการศึกษาและองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดและกำหนดกรอบการวิจัยนั่นเอง อาจเป็นต้นตอแห่งปัญหา

ด้วยเหตุฉะนั้น การวิเคราะห์ประเมินระบบการศึกษา “ในระบบ” จึงย่อมจำเป็นต้องทำความเข้าใจไปถึงตัวระบบความรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้อันเป็น

เสมือนจิตวิญญาณหรือแผนแม่บทกำกับการศึกษา ตลอดจนความเชื่อแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ และวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคม อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อันที่จริงแล้ว ถ้าหากจะมีความคาดหวังใดๆ ที่จะได้เห็นการศึกษาของไทยในสภาวะที่กำลังตกเป็นฝ่ายตั้งรับวัฒนธรรมต่างแดน ได้มีบทบาทหน้าที่ส่งเสริมความคิดและการกระทำอันสร้างสรรค์ กล่าวคือ “คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น” หรือรู้จักริเริ่มและวิเคราะห์เป็น ก็คงจะต้องคิดอ่านเริ่มต้นกันเสียตั้งแต่จุดนี้ไป

ได้เกริ่นไว้บ้างแล้ว ถึงบริบทอ้างอิงของระบบความรู้และการศึกษาสมัยใหม่ตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ยุคปรัชญาเหตุผลนิยม และการปฏิวัติอุตสาหกรรมช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 ซึ่งตามมาด้วยกระแสเศรษฐกิจการเมืองจักรวรรดินิยม และระเบียบโลกใหม่ตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน สำหรับในที่นี้ เห็นสมควรขยายความพอเป็นสังเขป เพื่อทำความเข้าใจในเนื้อหาของเงื่อนไขวัฒนธรรมอันก่อผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนวิถีชีวิตโดยรวมของสังคมวัฒนธรรมไทย ความจริงในแวดวงวิชาการไทย ก็ได้เริ่มให้ความสนใจ พยายามทำความรู้จักอย่างจริงจังขึ้น ถึงเรื่องราวของวัฒนธรรมตะวันตก และอิทธิพลครอบงำสังคมวัฒนธรรมไทย รวมทั้งนำเสนอให้ตระหนักกันถึงศักยภาพสร้างสรรค์ทางภูมิปัญญาจากภายในของสังคมวัฒนธรรมไทยเราเอง¹⁴ ประเด็นอยู่ที่ว่า เราจะมองปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่วุ่นวายกันอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากแง่มุมของความรู้และกระบวนการเรียนรู้ อันเป็นตัวกำหนดทิศทางและแบบแผนของระบบการศึกษาและการพัฒนาของมนุษย์และสังคม

ก่อนอื่นทีเดียว พึงเป็นที่เข้าใจกันเป็นเบื้องต้นว่าปรากฏการณ์การปฏิวัติวิทยาศาสตร์นับเป็นส่วนหนึ่งในกระแสการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ซึ่ง

ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 ในดินแดนอิตาลี แล้วก็แผ่อิทธิพลออกไปในยุโรปตะวันตกตลอดศตวรรษที่ 15-17 เกิดการปฏิรูปทางศาสนาและวิทยาการสมัยใหม่ โดยเฉพาะในด้านการประดิษฐ์เครื่องพิมพ์หนังสือ การเดินเรือรอบโลก รวมทั้งการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ โดยนัยที่สำคัญปรากฏการณ์ที่เรียกกันว่าการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ จึงนับเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของยุค อันมีมูลเหตุมาจากจิตสำนึกและจุดมุ่งหมายทางอุดมการณ์ กล่าวคือ เพื่อปลดปล่อยความรู้และการเรียนรู้ของมนุษย์ให้เป็นอิสระจากอำนาจอิทธิพลและลัทธิของคริสต์ศาสนจักร¹⁵ โดยนัยนี้เรื่องของความรู้รวมทั้งวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ จึงมีส่วนสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับกระบวนการทางความคิด อุดมการณ์ และค่านิยมมาโดยตลอดในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ

ข้อสังเกตและวินิจฉัยทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้ ยังมีนัยสำคัญยิ่งต่อความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และความหมายของความรู้ อย่างน้อยก็น่าจะมีส่วนช่วยคลี่คลายปลดปล่อยให้เราเป็นอิสระจากการครอบงำทางความคิด ความเชื่อที่ว่า ความรู้เป็นเพียงเรื่องของตัววิชาหรือหลักสูตร หรือกระบวนการเรียนรู้และวิจัยที่กำหนดไว้เป็นสูตรสำเร็จดั่งคัมภีร์ลัทธิ ในประการสำคัญเป็นเครื่องชี้วัดให้เห็นถึงความหมายเชิงพลวัตของความรู้ในแง่ที่เป็นกระบวนการของจิต (Mind) แห่งการรับรู้และเรียนรู้ “เพื่อที่จะค้นคว้าอย่างเสรี ถึงสภาวะของธรรมชาติในการเสาะแสวงหาโลกทัศน์ที่ถูกต้อง”¹⁶ ข้อความประโยคนี้นสะท้อนบางสิ่งบางอย่างที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ถึงความเป็นอิสระเสรีอันเป็นธรรมชาติพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ รวมทั้งธรรมชาติของจิตเองที่มุ่งคิดค้นและเสาะแสวงหาความเป็นจริงเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อม โลก และจักรวาล คงจะเป็นด้วยเหตุผลข้อนี้เองที่วิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ จึงเป็นผู้นำและบุกเบิกในกระบวนการคิดค้นแสวงหา แล้วก็คงจะด้วยเหตุผลทำนองเดียวกันที่

วิทยาศาสตร์ได้รับการนิยามโดยรวมอย่างกว้างๆ ว่า เป็นการแสวงหาคำอธิบายที่สมบูรณ์เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงทางกายภาพ รวมทั้งเป็นธรรมชาติของสังคมหรือชุมชนมนุษย์ทุกหมู่เหล่า ในอันที่จะสร้างภาพแผนที่เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงทางกายภาพในการดำเนินวิถีชีวิตของตน¹⁷

ส่วนข้อที่ว่า เพราะเหตุใดขบวนการทางสังคมและภูมิปัญญา ซึ่งเริ่มต้นด้วยจุดมุ่งหมายและอุดมการณ์เพื่อการปลดปล่อยและความเป็นอิสระเสรี จึงกลับกลายมาเป็นสถาบันสกัดกั้นการคิดค้นแสวงหาอย่างเสรีนั้น เป็นประเด็นที่จะได้พิจารณากันต่อไป โดยเฉพาะในแง่ที่เป็นผลกระทบและบทเรียนต่อเรื่องของการศึกษาและวิจัย

รวมความแล้ว เห็นจะอยู่ตรงที่ปัญหาโลกทัศน์ หรือความรู้ความคิดและทัศนวิสัย ที่มีต่อสิ่งที่เรียกว่า “สภาพความเป็นจริง” ของโลกและจักรวาลนี้เองที่เป็นหัวใจหรือแก่นสารของมวลความรู้และวิชาการด้านต่างๆ ที่ตามมาในวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคม ประเด็นตรงนี้ดูจะมีนัยสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะต่อเรื่องของการคิดอ่านทางการศึกษา และถ้าจะมีอะไรสร้างสรรค์ที่เราจะเรียนรู้ได้จากสังคมวัฒนธรรมตะวันตกแล้ว ก็คงจะต้องเริ่มกันจากหลักการมูลฐานที่ว่านี้ ดังที่ท่าน *ปรีดี พนมยงค์* ได้ให้ข้อสังเกตไว้นานมาแล้วถึงเนื้อหาและขอบข่ายของระบบการศึกษาปรัชญา ซึ่งพัฒนามาตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ และครั้นเมื่อเป็นอิสระจากอำนาจอิทธิพลของคริสต์ศาสนจักรแล้ว ก็ขยายขอบเขตกว้างขวางขึ้น โดยรวมไปถึง “การแสวงที่จะบรรลุถึง ซึ่ง *โลกทัศน์* อันถูกต้อง” และในการนี้

*ก็ต้องทำการค้นคว้า ให้รู้ถึงสภาวะที่แท้จริงของธรรมชาติและของจิต ครั้นแล้วก็จะได้อาศัยรากฐานจากการค้นพบทางธรรมชาติและทางจิตมาประมวลและประสานกันเข้าเพื่อวางเป็นหลักทาง ‘โลกทัศน์’*¹⁸

ที่น่าทึ่งก็คือ ข้อคิดข้อสังเกตุข้างต้นนี้ ดูช่างตรงและสอดคล้องเสียเหลือเกินกับกระแสความคิดใหม่ๆ ที่กำลังก่อตัวอยู่ในขณะนี้ ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของกระบวนการรับรู้และเรียนรู้ของจิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่โลกกำลังตกอยู่ในช่วงวิกฤตรุนแรง และกำลังจะก้าวเดินไปสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 อันกำลังจะมาถึงในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า

ดังนั้น โดยพื้นฐานดั้งเดิมในองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของตะวันตกเอง ก็ไม่ได้แยกกันระหว่างเรื่องของสภาวะธรรมชาติหรือกายภาพกับของจิต แต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์เปลี่ยนแปลงลงล่างพื้นฐานเช่นว่านี้ โดยสิ้นเชิง อาจจะเป็นเพราะเหตุความเสื่อมทรามของศาสนจักรในยุคนั้น และความตื่นรนต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการศึกษาและการแสวงหาความรู้ให้เป็นอิสระจากประกาศิตอันกดขี่ขัดขวางของศาสนจักร อุปสรรคและความยากลำบากของการตื่นรนต่อสู้เพื่ออิสรภาพของจิตที่จะไฝ่รู้นี้ จะเห็นได้จากที่ต้องใช้เวลาถึงศตวรรษเต็มๆ กว่าที่การค้นพบของ นิโคลัส คอเปอร์นิคัส (1473-1543) โยฮานส์ เคเพลอร์ (1571-1630) และ กาลิเลโอ กาลิเล (1561-1642) จะเป็นที่เปิดเผยและยอมรับกันได้ กล่าวคือ ความเป็นจริงที่ว่า โลกเราไม่ได้เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาลอย่างที่ปโตเลมีและคัมภีร์ไบเบิลยึดถือกันมากกว่าพันปีสำหรับคอเปอร์นิคัส ก็ต้องปกปิดผลการค้นพบของตนจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต โดยอ้างว่ายังเป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น ส่วนกาลิเลโอ ก็ต้องประสบกับความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับทางศาสนจักร จากผลการค้นพบที่ยืนยันความถูกต้องของคอเปอร์นิคัส¹⁹

จะอย่างไรก็ตาม กระบวนการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ต่อไปจากนั้น²⁰ จะเห็นได้ว่าเป็นการแบ่งแยกชัดเจนระหว่างสสารหรือวัตถุกับจิต เริ่มจากกาลิเลโอเอง ซึ่งนอกเหนือไปจากผลความสำเร็จทางด้านดาราศาสตร์แล้ว ถือได้ว่าเป็นคนแรกที่พิชิตการทดลองทางวิทยาศาสตร์กับการใช้ภาษาทางคณิตศาสตร์

เพื่อสร้างกฎแห่งธรรมชาติตามที่ค้นพบ เป็นการเปิดช่องทางให้นักวิทยาศาสตร์สามารถอธิบายธรรมชาติในเชิงคณิตศาสตร์ ในประการสำคัญ กาลิเลโอยังเสนอด้วยว่า นักวิทยาศาสตร์ควรให้ความสนใจที่จะศึกษากันแต่เฉพาะลักษณะของตัววัตถุเท่านั้น กล่าวคือ รูปร่าง จำนวน และการเคลื่อนไหว ซึ่งสามารถวัดและคำนวณเชิงปริมาณได้ การวัดและการคำนวณเชิงปริมาณจึงเป็นเรื่องที่คลั่งไคล้กันในหมู่นักวิทยาศาสตร์ (รวมทั้งนักสังคมศาสตร์) ตั้งแต่บัดนั้น ถัดจากกาลิเลโอในอิตาลี ที่อังกฤษ เราได้ฟรานซิส เบคอน (1561-1626) เป็นผู้โจมตีสำนักความคิดเก่าๆ อย่างอาจหาญ พร้อมทั้งชูความสำคัญของวิธีการเชิงประจักษ์ในการทดลองวิทยาศาสตร์อิทธิพลสำคัญจากผลงานเขียนของเบคอนก็คือ เป็นการเปลี่ยนกระแสนิยมมุ่งหมายของการเสาะแสวงความรู้ทางวิทยาศาสตร์ จากที่เคยพยายามทำความเข้าใจถึงระเบียบธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ มาเป็นการใช้วิธีการเชิงประจักษ์ใหม่เพื่อที่จะได้ครอบครองและควบคุมธรรมชาติ เป้าหมายของนักวิทยาศาสตร์ตามถ้อยคำของเบคอนเอง คือ การที่จะ “ทราบวิธีเอาความลับของธรรมชาติออกมาให้ได้” และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ทศนคติที่มีต่อโลกธรรมชาตินี้ก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ จากที่เคยถือเป็นสิ่งมีชีวิตอยู่ร่วมกัน มาสู่ทศนคติที่มองเห็นโลกเป็นเสมือนหนึ่งเครื่องยนต์กลไก ตามกระแสความคิดของสองนักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งคริสต์ศวรรษที่ 17 ต่อมาคือ เรอเน เดการ์ (1596-1650) กับ ไอแซค นิวตัน (1642-1727)

โลกทัศน์ที่ถือเอาโลกเป็นเสมือนเครื่องยนต์กลไก นับเป็นจุดสุดยอดของพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ยุคสมัยใหม่ จุดเด่นทางความคิดของเดการ์ คือ เรื่องของหลักวิธีการที่จะช่วยให้สามารถสร้างศาสตร์หรือความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีความแน่นอนอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเช่นเดียวกันกับคณิตศาสตร์ และเช่นเดียวกับกาลิเลโอ มีความเชื่อแก่กล้าในภาษา

คณิตศาสตร์เพื่อใช้อธิบายธรรมชาติ หลักวิธีการของเดการ์เป็นวิธีเชิงวิเคราะห์ กล่าวคือ เป็นการแยกแยะความคิดและประเด็นปัญหาออกเป็นชิ้นส่วนต่างๆ แล้วก็จัดชิ้นส่วนความคิดและปัญหาเหล่านี้ให้เข้าอยู่ในระเบียบตามเหตุตามผล หลักวิธีการวิเคราะห์ตามเหตุตามผลเช่นว่านี้เป็นที่ยึดถือกันในกระแสความคิดทางวิทยาศาสตร์ยุคสมัยใหม่ แล้วก็สามารถประยุกต์ใช้เป็นคุณประโยชน์ต่อการสร้างทฤษฎีต่างๆ ทางวิทยาศาสตร์ รวมทั้งเทคโนโลยีที่ซับซ้อนสำคัญๆ มากมาย แต่ในขณะเดียวกัน การที่เน้นใช้หลักวิธีการของเดการ์จนเกินขอบเขตไปก็ยิ่งผลให้เกิดการแตกแยกแบ่งส่วน ทั้งในความคิดและสาขาวิชาการต่างๆ ตลอดจนถึงลัทธิลดทอนย่อส่วนในองค์ความรู้ของวิทยาศาสตร์ นั่นก็คือความเชื่อว่าปรากฏการณ์อันซับซ้อนด้านต่างๆ จะเป็นที่เข้าใจได้ก็โดยการลดทอนแยกออกเป็นชิ้นส่วนต่างๆ

ยิ่งไปกว่านั้น ลัทธิแยกส่วนของเดการ์ยังไปไกลถึงเป็นการแบ่งแยกระหว่างจิตกับสสาร วัตถุและธรรมชาติ โลกของวัตถุจึงมีความหมายเป็นเพียงเครื่องยนต์กลไก ปราศจากจุดมุ่งหมาย ชีวิต หรือจิตวิญญาณ โดยนัยนี้ การบังคับชุดรีดธรรมชาติจึงเป็นสิ่งถูกต้องชอบธรรมจากแง่ของวิทยาศาสตร์ ไม่แต่เท่านั้น เดการ์ยังขยายหลักคิดเชิงเครื่องยนต์กลไกออกไปถึงสิ่งมีชีวิตอีกด้วย ซึ่งหมายความว่า มวลพืชและสัตว์ทั้งหลาย รวมทั้งร่างกายสรีระของมนุษย์เอง ซึ่งแม้จะมีจิตวิญญาณสิงสถิตอยู่ ก็ไม่ต่างอะไรกับการทำหน้าที่ของส่วนต่างๆ ของเครื่องยนต์กลไก ไม่ต้องสงสัยเลยว่า หลักความคิดเช่นนี้จะส่งอิทธิพลอย่างสูงต่อพัฒนาการของบรรดาศาสตร์ต่างๆ เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะในแวดวงนักชีววิทยา นักจิตวิทยา และแพทย์ ตลอดช่วงสามศตวรรษที่ผ่านมา

สาระประเด็นที่ยกมาอ้างถึงอย่างย่อๆ นี้ ประกอบเป็นเพียงแต่กรอบเค้าโครงความคิดของเดการ์ที่มองเห็นธรรมชาติเป็นเครื่องยนต์กลไกที่สมบูรณ์

ทำงานภายใต้กฎเกณฑ์ที่แน่นอนทางคณิตศาสตร์ ต่อจากนั้น นิวตันจะเป็นผู้คิดค้นสร้างสูตรคณิตศาสตร์อย่างครบเครื่องรองรับทัศนศาสตร์เกี่ยวกับธรรมชาติ และโดยนัยนี้ ถือได้ว่าบรรลุจุดสุดยอดของผลงานคิดค้นทางวิทยาศาสตร์จากสมัยคอปเปอร์นิคัส เคปเลอร์ กาลิเลโอ เบคอน และเดการ์ ความยิ่งใหญ่ทางคณิตศาสตร์ของนิวตันเป็นพลังเสริมส่งให้แนวคิดเชิงกลศาสตร์เกี่ยวกับธรรมชาติดูมีน้ำหนักความแน่นอน มีความเป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวโยงกัน และสามารถพยากรณ์ได้อย่างแม่นยำแน่นอน ถ้าได้รู้ถึงข้อมูลรายละเอียดทั้งหมดของสภาวะหนึ่ง ณ จุดเวลาที่กำหนด หนึ่ง แนวคิดเชิงกลศาสตร์ของนิวตันไม่ได้ยุติแต่ที่เรื่องของโลกและธรรมชาติเท่านั้น หากยังครอบคลุมตลอดไปถึงสรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นของแข็ง ของเหลว หรือแก๊ส รวมทั้งความร้อนและเสียง ซึ่งล้วนอธิบายได้ด้วยกฎแห่งการเคลื่อนของมวลอนุภาควัตถุอันเป็นส่วนประกอบ แม้กระทั่งมวลอะตอมก็ถือว่าเป็นหน่วยวัตถุก่อสร้างที่เป็นของแข็งและประกอบกันขึ้นเป็นสสารนั่นเอง

ในประการสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาทางการศึกษาและความรู้ก็คือ โลกทัศน์เชิงกลศาสตร์ที่วันนี้ได้เข้ามาเป็นหลักพื้นฐานของบรรดาศาสตร์ทั้งหลายต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เดการ์เองได้ให้อธิบายวางเค้าโครงเอาไว้ให้แล้วถึงกรอบอ้างอิงเชิงกลศาสตร์ ทั้งในเรื่องของฟิสิกส์ ดาราศาสตร์ ชีววิทยา จิตวิทยา และการแพทย์ บรรดานักคิดศตวรรษที่ 18 ต่างพากันประยุกต์หลักการกลศาสตร์ของนิวตัน ให้เข้ากับศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์กับของสังคม ถึงกับมีการขนานนามกันว่าเป็นฟิสิกส์สังคม ภายใต้อิทธิพลกระแสความคิดเช่นว่านี้ ผลงานเขียนของจอห์น ล็อก (1632-1704) เป็นที่โดดเด่น ในการนำเอาแนวทัศนะแบบอะตอมมาใช้อธิบายสังคมในแง่มุมของหน่วยวัตถุก่อสร้างหลัก คือ มนุษย์ ในทำนองเดียวกันกับที่นักฟิสิกส์ลดทอนองค์ประกอบของแก๊ส ลงไปเป็นการเคลื่อนของหน่วยอะตอมหรือ

โมเลกุลของแก๊ส ล้อคก็พยายามลดทอนแบบแผนเป็นไปที่สังเกตได้ในสังคมลงไปเป็นเรื่องของพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ด้วยเหตุผลข้อนี้ ล้อคจึงพยายามประยุกต์หลักการของธรรมชาติมนุษย์เข้าไปในเรื่องปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมือง และจากแนวคิดของโรมัส ฮ็อบส์ (1588-1679) ที่ว่าความรู้ทั้งปวงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคิดเห็นที่สัมผัสรับรู้ได้ ล้อคก็นำมาใช้สรุปเอาไว้ว่า การกระทำของมนุษย์เป็นผลจากแรงกระตุ้นของผลประโยชน์ของตนเอง กฎธรรมชาติจากทัศนนะของล้อคก็คือ เสรีภาพและความเสมอภาคของปัจเจกบุคคลทั้งปวง รวมทั้งสิทธิ ซึ่งในยุคการก่อตัวของชนชั้นกลางศตวรรษที่ 18 โดยสาระหมายถึงสิทธิในทรัพย์สินอันเป็นผลจากแรงงานของแต่ละคน ทั้งหมดนี้คือที่มาของหลักอุดมการณ์ปัจเจกนิยม สิทธิในทรัพย์สิน ตลาดเสรี ฯลฯ ในกระแสพัฒนาการของความคิดทางเศรษฐกิจและการเมืองของยุคสมัยใหม่²¹

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นเค้าโครงความเป็นมาและสาระสำคัญของ การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจสรุปลงเป็นกระบวนการก่อตัวของโลกทัศน์ใหม่ที่คิดและเห็นโลกและธรรมชาติเป็นเครื่องยนต์กลไกซึ่งลดทอนแยกส่วนได้ จิตกับสสาร วัตถุ รวมทั้งร่างกายเป็นเรื่องที่แบ่งแยกออกจากกัน วิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์เกิดเป็นต้นตอที่มาจากหลักคิดและแนวทางของศาสตร์อื่นๆ ที่ตามมา นอกเหนือไปจากนี้ เรายังได้ประจักษ์เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างองค์ความรู้วิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์ กับ “ศาสตร์” อันเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และสังคมมนุษย์ ถึงตรงนี้ ถ้าเราจะลองย้อนทวนไปพิจารณาหาคูสภณคดีถึงแนวคิดและโครงสร้างการศึกษาของโลกตะวันตกเองก่อนหน้ายุคกลางและการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ เราก็คงจะได้ข้อคิดเปรียบเทียบอันเป็นประโยชน์ต่อการมองออกไปข้างหน้าตามสมควร ในที่นี้ จึงขอแนะนำสิ่งที่ท่าน *บริดี พนมยงค์* ได้ประมวลสรุปไว้เมื่อ 40 ปีเศษมาแล้ว เกี่ยวกับการศึกษา ปรัชญาของยุคกรีก สมัยอริสโตเติล มาอ้างอิงถึงประกอบความเข้าใจในเรื่องของการศึกษาและความรู้

ดังนี้ :

โดยเฉพาะ อาริสโตเติล เห็นว่า บุคคลจะรู้แจ้งเห็นจริงได้ก็ต้องศึกษาให้มีความรู้ในวิทยาต่างๆ ซึ่งจัดออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ ฟิสิกส์เพียงชั้นที่ 1 ได้แก่ วิชา “มาติกา” หรือ “แม่บท” (First Principle) คือการศึกษาถึงสมุฏฐานแห่งโลกและสิ่งทั้งหลาย... ถ้าพิจารณาสาระของทรรศนะต่างๆ ที่ใช้คำ เมตาฟิสิกส์ ดังกล่าวแล้ว ก็เป็นเรื่องค้นคว้าหาสมุฏฐานของโลกและสภาวะทั้งหลาย นอกเหนือจากการสัมผัสได้จากปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ โดยตั้งศรัทธาเชื่อว่า มีสิ่งแท้จริงหรือสภาวะที่ตั้งอยู่กับที่เหนือโลกและปรากฏการณ์ธรรมชาติ...

ฟิสิกส์เพียงชั้นที่ 2 ได้แก่ วิชาต่างๆ มากมาย อาทิ วิชาฟิสิกส์ ซึ่งในสมัยกรีกโบราณหมายถึงวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวกับธรรมชาติอย่างกว้างขวาง เป็นต้นว่า เคมี ดาราศาสตร์ อุดุนิยมศาสตร์ โลกทรรศนะศาสตร์ พฤษศาสตร์ สัตวศาสตร์ ชีววิทยา จิตวิทยา คำนวณ สุนทรพจน์ศิลป์ จริยา การเมือง เครื่องมือแห่งการที่จะรู้แจ้ง ...อันรวมทั้งวิจารณ์ศิลป์ และ ศิลปะแห่งซากัจฉา ซึ่งเรียกว่า “ไดอาเล็กติก” ซึ่งวิวัฒนามาเป็นการใช้ความคิด...

จะเห็นได้ว่าในสมัยกรีกโบราณ วิชาที่เรียกว่า “ฟิสิกส์เพียง” ...และเรานิยมแปลเป็นไทยว่า “ปรัชญา” นั้น มีลักษณะเป็นยอดสรุปของวิชา Sum of Knowledge หรือนัยหนึ่งเป็นวิทยาของวิทยาทั้งหลาย” (Science of Sciences)²²

ดังนั้น เมื่อมองจากโลกทัศน์ของกรีกโบราณ วิทยาศาสตร์ฟิสิกส์จึงนับ

เป็นเพียงองค์ความรู้อันดับลดหลั่นลงมา และจัดอยู่ภายใต้จักรวาลความรู้ของปรัชญา ในขณะที่มาในยุคสมัยใหม่ฟิสิกส์ได้รับการเชิดชูขึ้นในฐานะเป็นศาสตร์ที่มีความแข็งแกร่งและแน่นอนเบ็ดเสร็จอยู่ในตัวเอง และแยกตนเองเป็นอิสระออกจากปรัชญา เป็นองค์ความรู้จากความเป็นเหตุและผล โดยปราศจากการรับรู้ความรู้อันมีมาจากญาณหยั่งรู้ ทั้งๆ ที่องค์ความรู้ฟิสิกส์ยุคสมัยใหม่ ซึ่งพัฒนาจากผลงานของบรรดานักวิทยาศาสตร์เรื่องนามที่อ้างถึงทั้งหมด ล้วนแต่ได้แรงบันดาลใจคิดค้นและสามารถบรรลุผลมาได้ก็ด้วยญาณหยั่งรู้ของตนทั้งสิ้น และสิ่งที่เรียกว่าหลักวิธีการ ไม่ว่าจะเป็นในด้านตรรกะของความเป็นเหตุเป็นผล กิติ หรือในด้านคณิตศาสตร์ ก็เป็นเพียงมรรคหรือพาหนะนำไปสู่ข้อสรุปผลเท่านั้น นี่เป็นสภาวะถกกันขัดแย้งที่กำลังเป็นอยู่ในโลกของความรู้ยุคปัจจุบัน

จะอย่างไรก็ตาม ทั้งหมดนี้ก็ให้ข้อคิดอันมีนัยสำคัญต่อความหมายเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์อย่างน้อย 2 ประการ ซึ่งสมควรจะย้ำถึงโดยเฉพาะในที่นี้ กล่าวคือ ในประการแรก ความสัมพันธ์เกี่ยวโยงระหว่างการศึกษาค้นคว้าถึงสภาวะหรือปรากฏการณ์ของธรรมชาติ และการเสาะแสวงหาโลกทัศน์ที่ถูกต้อง ประเด็นอยู่ที่ว่า อะไรคือโลกทัศน์ที่ถูกต้อง เราจะใช้หรืออาศัยเกณฑ์อะไรมาเป็นเครื่องวัดและอย่างไร เราจะจำกัดทัศนวิสัยของเราให้ว่ายวนอยู่แต่ในกรอบวินัยของความเป็นเหตุเป็นผลหรือแนวทางแบบแผนของศาสตร์ที่“แข็ง” และแน่นอนเบ็ดเสร็จอย่างเช่นกำลังเป็นอยู่เท่านั้นหรือ หากเป็นเช่นนั้น ความรู้และความสร้างสรรค์คืออะไร และเป็นอย่างไรกันแน่ ในเมื่อเราได้ประจักษ์เห็นกันถึงความพัฒนารุดหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในขณะที่ชีวิตของมนุษย์และธรรมชาติกำลังตกอยู่ในสภาวะของความเสื่อมถอยอย่างทันตาเห็น เหล่านี้เป็นประเด็นคำถามที่ดูจะยังไม่มีคำตอบจากโลกทัศน์และองค์ความรู้ที่ครอบงำอยู่ ในปัจจุบัน สภาวะความหยุดนิ่งและความชะงักงันทางปัญญาเป็นสัญญาณบอกว่า เราจะพุดกันอย่างไรถึงความรู้หรือโลกทัศน์

หรือแม้แต่เทคโนโลยีสารสนเทศไม่ได้อีกต่อไปแล้ว เพราะเหตุว่าสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่แฝงไว้ด้วยเงื่อนไขปมทางวัฒนธรรมที่เราจำเป็นต้องหาทางคลี่คลาย เพื่อที่จะได้สามารถ “เสาะแสวงหาโลกทัศน์ที่ถูกต้อง” บังเกิดความคิดสร้างสรรค์ต่อชีวิตของมนุษย์และธรรมชาติอย่างแท้จริง

และในประการที่สอง โดยทัศนวิสัยเชิงระบบและประวัติศาสตร์ รวมถึงข้อสังเกตทั้งความหมายและขอบข่ายของการศึกษาปรัชญายุคกรีกโบราณที่กล่าวมาข้างต้น น่าจะช่วยให้เราได้ตระหนักเข้าใจในธรรมชาติความเป็นกระบวนการหรือวิวัฒนาการของสิ่งที่เรียกว่า โลกทัศน์และองค์ความรู้ “แม่บท” ที่เกี่ยวข้อง ในสภาวะขององค์ความรู้ที่เป็นอยู่เพียงแต่ถูกจำกัดตีกรอบไว้ด้วยวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์อันเป็นที่เชิดชูว่าเป็นศาสตร์อันแน่นอนเบ็ดเสร็จ และเป็นฐานของศาสตร์ทั้งปวงทั้งธรรมชาติและสังคม ภายใต้กรอบอันจำกัดเช่นนี้ *บทวิเคราะห์* นี้จึงชอบที่จะใช้ คำว่า “*สภาวะความรู้*” แทนที่จะเป็น “*ความรู้*” ลอยๆ ซึ่งชวนให้เข้าใจไปว่ามีคุณสมบัติเป็นกลาง และปลอดค่านิยมอย่างที่พยายามอ้างอิงกันอยู่ในทุกวันนี้ ประเด็นในที่นี้ก็คือว่า “*สภาวะความรู้*” ที่ว่านี้ และโลกทัศน์ที่ก่อตัวขึ้นในช่วงกว่าสี่ศตวรรษที่ผ่านมา อาจนับได้เป็นเพียงสภาวะหนึ่งหรือช่วงตอนหนึ่งในกระบวนการทางประวัติศาสตร์ เอ็ดเวิร์ด เชอิด ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ถึงปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ยุคสมัยใหม่ ซึ่งประสบการณ์และวัฒนธรรมส่วนต่างๆ ของโลกได้เข้ามามีส่วนร่วมพัวพันและปฏิสัมพันธ์ต่อกันภายใต้กระแสจักรวรรดินิยมดังที่อ้างถึงข้างต้น²³ สภาวะความรู้และโลกทัศน์ที่เป็นอยู่ เป็นการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนจากอดีตก็จริงอยู่ แต่ยังคงอาจนับเนื่องอยู่ในช่วงหนึ่งขั้นตอนหนึ่งในสายธารประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของโลกมนุษย์โดยรวม ในช่วงก่อนหน้ายุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการและปฏิรูปทางศาสนา ซึ่งมาขมวดลงที่กระบวนการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ศตวรรษที่ 16-17 โลกตะวันตกก็ได้ผ่านยุคความเฟื่องฟู

ทางภูมิธรรมและปัญญาของกรีกโบราณ มาถึงปัจจุบันนี้ โลกเรากำลังอยู่ ณ จุดเปลี่ยนยิ่งใหญ่อีกวาระหนึ่งในกระแสของความพัวพันและปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกวัฒนธรรมตะวันตกกับโลกวัฒนธรรมตะวันออก อันที่จริงแล้วแนวคิดเรื่อง “ตะวันตก” และ “ตะวันออก” นี้ก็เป็นเพียงเรื่องที่ระบบอำนาจตะวันตกคิดประดิษฐ์ขึ้นจากแง่มุมโลกทัศน์และองค์ความรู้เฉพาะของตนเอง อาจเป็นไปได้ว่า โลกของเรากำลังก้าวเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ใหม่ จากกระแสความพัวพันและปฏิสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่กำลังเป็นอยู่ และที่จะพึงเป็นไป และนั่นก็หมายถึงกระบวนการสังเคราะห์และการดำรงคงอยู่ร่วมกันขององค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้อันหลากหลาย แทนที่ระบบอำนาจครอบครองและครอบงำ ซึ่งพยายามแต่จะสถาปนาความเป็นหนึ่งเดียวของวัฒนธรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกของมนุษย์

การณ์จะเป็นไปอย่างไรก็ตาม ในที่สุดแล้ว สิ่งที่เป็นเดิมพันยิ่งใหญ่และจะเป็นปัจจัยชี้วัดหรือชี้ขาดความถูกต้องชอบธรรมและสร้างสรรค์ของโลกทัศน์และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ก็คือ สถานะเป็นไปของวิถีชีวิตมวลมนุษย์นี้เอง อันเป็นปัญหาหลักการอีกส่วนหนึ่งที่จะต้องพิจารณากันถัดไปจากประเด็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องของสถานะความรู้

มนุษย์มีสมอง และเลือดเนื้อ สำคัญเหลือคือจิตใจ
รวมกันเป็นร่างกาย วิวัฒนาการไป ตามกฎธรรม
ใช้จักรกลแข็งกระด้าง ทำงานตาม โปรแกรมสั่ง
มนุษย์มีพลัง ก่อสร้างสรรค์ จากในตน

มนุษย์กับการพัฒนา

เป็นที่น่าสังเกตว่า ครอบคลุมถึงทุกวันนี้ ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ จากตะวันตกตามที่ประมวลมาข้างต้น มักจะได้รับการนำเสนอและต้อนรับกันในภาพความเข้าใจที่ว่าเป็นความรู้ที่ทันสมัย ทรงความเป็นเหตุเป็นผลและคุณค่าเชิงวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ มีความแน่นอนเบ็ดเสร็จ สามารถประยุกต์ใช้ได้เป็นสากล ไม่จำกัดกาลเวลาหรือสถานที่ เพราะฉะนั้นจึงแตกต่างจากความรู้ประเพณี ซึ่งอาศัยการเรียนรู้เอาจากความสังเกตและญาณหยั่งรู้เป็นหลัก และมีความหมายโดยเฉพาะสำหรับบริบทของสังคมหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นหนึ่งๆ เป็นสำคัญ²⁴ นี่คือภาพความเข้าใจที่จำลองมาจากวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ในแบบฉบับของเดการ์และนิวตันตั้งแต่ครั้งศตวรรษที่ 16-17 ประหนึ่งว่าองค์ความรู้ตะวันตกได้บรรลุความสมบูรณ์เสร็จสิ้นไปเมื่อกว่าสามร้อยปีมาแล้ว

แต่ทว่าในความเป็นจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ในจักรวาลความรู้ของวิทยาศาสตร์ตะวันตกเอง จิตวิญญาณแห่งความริเริ่ม คิดค้นแสวงหาและสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ต่อจากนั้น ยังคงดำเนินอยู่ตลอดอย่างไม่หยุดยั้ง แสดงให้เห็นธรรมชาติของความเป็นกระบวนการหรือวิวัฒนาการของความรู้ของมนุษย์เรา เป็นสังขรณ์ที่มีนัยสำคัญยิ่งต่อปัญหาความเข้าใจในเรื่องของการศึกษาและการวิจัยดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไป ฟิสิกส์เชิงกลศาสตร์และแยกส่วนได้เคยสร้างกรอบอ้างอิงหรือเงื่อนไขวัฒนธรรมขึ้นมา เป็นการยืนยันถึงความถูกต้องสมบูรณ์และแน่นอนเบ็ดเสร็จของความรู้ ที่ได้มาจากผลของการทดลองและวิเคราะห์แบบลดทอนแยกส่วนตามกระบวนการวิหิตความเป็นเหตุเป็นผลทางวิทยาศาสตร์ แต่แล้วในที่สุดไม่นานหลังจากนั้น กรอบอ้างอิงหรือ

เงื่อนไขวัฒนธรรมที่ว่านี้ ก็ค่อยๆ ถูกกลบล้างปฏิเสธกันไป เริ่มต้นตั้งแต่การค้นพบในเรื่องกระแสคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าในตอนต้นศตวรรษที่ 19 และต่อมาจากผลของการคิดค้นในด้านต่างๆ อย่างเช่น ธรณีวิทยา ระบบสุริยะจักรวาล รวมทั้งปรัชญา ได้จุดประกายความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงการจำเริญเติบโตและพัฒนาการขึ้น ซึ่งในท้ายที่สุด เป็นที่ยืนยันแน่ชัดในทฤษฎีว่าด้วยวิวัฒนาการของมวลชนิดพันธุ์ในทางชีววิทยาของชาร์ล ดาร์วิน ผลการคิดค้นเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดของหลักคิดเชิงกลศาสตร์ที่จะนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งหลาย จักรวาลจึงไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องจักรกลที่มี “ผู้สร้าง” ขึ้นมาต่อไปอีกแล้ว หากแต่เป็นระบบที่มีวิวัฒนาการและเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ

จุดแตกหักสำคัญที่สุดอยู่ที่ทฤษฎีแควนตัม หรือโฟตอนส์ อันเป็นผลของการทดลองค้นคว้าเกี่ยวกับอะตอมในตอนต้นศตวรรษที่ 20 นี้เอง ซึ่งสรุปได้ว่า อะตอม รวมทั้งอนุอะตอมของสสาร ไม่ใช่เป็นอนุภาคของแข็งอย่างที่เคยเชื่อถือกันมาในทฤษฎีฟิสิกส์คลาสสิก หากแต่เป็นสิ่งอันมีทวิลักษณะ กล่าวคือ บางขณะก็ปรากฏเป็นอนุภาค บางขณะก็เป็นคลื่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าจะมองกันในด้านใด ทวิลักษณะที่ว่านี้ยังปรากฏเป็นแสง ซึ่งอาจเป็นในรูปของคลื่นหรืออนุภาคแม่เหล็กไฟฟ้า ปรากฏการณ์ทั้งหมดนี้หมายความว่า ตัวอะตอมจริงๆ ไม่ได้มีสาระอะไรในตัวเองที่เป็นอิสระจากสภาพแวดล้อมเลย หากขึ้นอยู่กับสภาวะของการทดลอง รวมทั้งอุปกรณ์การทดลอง ด้วยเหตุนี้ ลักษณะแบบแผนที่นักวิทยาศาสตร์ทำการศึกษาธรรมชาติ จึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับสภาวะของจิตใจ หลักคิด ความคิด และค่านิยมของนักวิทยาศาสตร์ผู้นั้นเองโดยเฉพาะ ถึงแม้ว่าตัวงานศึกษาวิจัยจะไม่ได้มีการอ้างอิงถึงค่านิยมของนักวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างชัดแจ้ง แต่กรอบอ้างอิงหรือกระบวนทัศน์อันแฝงอยู่ในงานวิจัยนั้นๆ ก็ย่อมไม่อาจปลอดจากค่านิยมได้ โดยนัยนี้ นักวิทยาศาสตร์

จึงย่อมมีส่วนรับผิดชอบต่องานวิจัยของตน ไม่แต่ในแง่ปัญญาความสามารถเท่านั้น หากเกี่ยวข้องกับในแง่ศีลธรรมด้วยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้²⁵

รวมความจากวิวัฒนาการของความรู้ตะวันตก ณ จุดนี้ รากฐานความแน่นอนเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของวิทยาศาสตร์และความรู้ของมนุษย์ รวมทั้งข้อกล่าวอ้างถึงความเป็นศาสตร์อันเป็นกลางและปลอดค่านิยม จึงเป็นอันว่าไม่ได้มีความเป็นตัวตนอยู่อีกต่อไปแล้ว แต่ถึงกระนั้น เพราะเหตุใดโลกทัศน์แบบภคศาสตร์และสภาวะความรู้อันยึดติดอยู่กับวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์แบบแยกส่วน จึงยังคงครองอิทธิพลครอบงำอยู่ในโลก “สถาบัน” วิชาการจนถึงทุกวันนี้ ในขณะที่ทัศนวิสัยอันเป็นจริงของฟิสิกส์แคว้นดัม แทบจะไม่ได้มีการกล่าวขวัญถึงเลย อาจเป็นไปได้ว่า เรื่องของแคว้นดัมยังเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ เพิ่งจะมาปรากฏเอาตอนต้นศตวรรษนี้เอง ในขณะที่ฟิสิกส์แบบภคศาสตร์และแยกส่วนได้ถือกำเนิดและพัฒนามาเป็นเวลายาวนานก่อนหน้านั้น

ในความเป็นจริงอีกเช่นกัน ที่ปัญหาขัดข้องเช่นว่านี้มีต้นเหตุอันล้าลึกยิ่งไปกว่าเรื่องของเงื่อนไขเวลา ซึ่งอาจจะให้ข้อคิดที่น่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับบรรดานักการศึกษาทั้งหลาย นั่นก็คือ เหตุของปัญหาช่องว่างและความคลั่งกันขัดแย้งระหว่าง “สภาวะ” ความรู้ที่กำลังวิวัฒนาการก้าวหน้าออกไปกับระบบอำนาจและผลประโยชน์ที่สถาปนาตนเองขึ้นมาครองความเป็นใหญ่เหนือสังขรณ์ความรู้ของมนุษย์ ทั้งอดีตและปัจจุบัน ในโลกตะวันตกเองดูจะให้ภาพสะท้อนเป็นเช่นนั้น อย่างในยุคกรีกโบราณ ทั้งที่เฟื่องฟูรุ่งเรืองในเชิงปรัชญาและภูมิธรรมดั่งที่อ้างถึงข้างต้น แต่คงจำกัดการเรียนรู้อยู่แต่ภายในแวดวงอันคับแคบจำเจของชนชั้นผู้เป็นนาย เหนือมวลชนข้าทาสทั้งหลาย ทั้งภูมิธรรมและความรู้ก็ถึงแก่ล่มสลายไปในที่สุด หรือว่าในยุคกลาง มีคริสต์ศาสนจักรเป็นศูนย์แหล่งการศึกษาและความรู้ แต่ผูกขาดสื่อการเข้าถึงศรัทธาและพระผู้เป็นเจ้าไว้ในพลอำนาจของตนโดยเฉพาะ จึงต้องประสบกับความ

เสื่อมสลายไปในทำนองเดียวกัน ครั้นมาถึงยุคสมัยใหม่อันเป็นยุคแห่งปรัชญา เหตุผลนิยมและปัจเจกนิยมก่อกำเนิดอุดมการณ์สิทธิมนุษยชนและเสรีประชาธิปไตยแต่แล้วความรู้อันรังสรรค์ขึ้นจากการค้นพบยิ่งใหญ่ทางวิทยาศาสตร์ กลับกลายเป็นศาสตราจารย์เหม็นอวลมนุษยและธรรมชาติ และคราวนี้แผ่ขยายอำนาจครอบครองและครอบงำออกไปกว้างใหญ่ไพศาล ส่งผลกระทบลงไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสามัญชนโดยตรงและรุนแรง ทั้งนี้ในนามของความรู้ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอันทันสมัย และในนามของเสรีภาพ ประชาธิปไตย และความเจริญก้าวหน้า

รวมความแล้ว ประวัติศาสตร์มนุษยชาติ จึงดูจะเป็นสายธารหรือ กระบวนการของความลึกลับขัดแย้งมาโดยตลอด วิชชาถูกแปลงกลับกลายเป็น อวิชาในอู่อำนาจและผลประโยชน์ ผลที่ตามมาก็คือ ความสะอึดหูดลงและ ชะงักงันทางภูมิปัญญาอันสร้างสรรค์ของมนุษย์ การต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นไปอย่างไม่รู้จบสิ้น ระหว่างกระแสนุรักษ์อวิชา และกระแสการแสวง ความถูกต้องชอบธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยโดยส่วนรวม²⁶ โดยนัยนี้ วิชาหรือความรู้กับความชอบธรรมทางสังคม จึงประกอบเป็นประเด็นปัญหา อันหนึ่งอันเดียวกัน

ความจริงมีอยู่ว่า ก่อนหน้าการคิดค้นใหม่ๆ ทางวิทยาศาสตร์ด้านต่างๆ รวมทั้งทฤษฎีวิวัฒนาการทางชีววิทยาจนมาถึงฟิสิกส์แคว้นต้ม ได้มีปรากฏการณ์ พลิกผันกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ คือ การปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งอุบัติขึ้น ตั้งแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 และตามติดมาด้วยจักรวรรดินิยมใน ศตวรรษต่อมา ตามความจริงแล้ว การปฏิวัติอุตสาหกรรมไม่ได้เกี่ยวข้องกับสืบสาย โดยตรงที่เดียวจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ก่อนหน้านั้น หากแต่เป็นผลจาก กระแสพลังเศรษฐกิจการเมืองของชนชั้นกลางซึ่งก่อร่างสร้างตัวเติบโตขึ้น ตามลำดับมาตั้งแต่ในยุคกลาง และได้มาประสานเข้ากับพลังปฏิวัติทางเทคโนโลยี

เป็นการเปลี่ยนรูปโฉมระบบทุนนิยมพาณิชย์มาเป็นทุนนิยมอุตสาหกรรมของยุโรปตะวันตก ในจุดนี้เองที่กระแสความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองได้พัฒนาสานต่อจากที่จอห์น ล็อกได้แผ้วแนวทางไว้ให้แล้วตอนช่วงปลายศตวรรษที่ 17 นักคิดคนสำคัญที่สมควรอ้างถึงไว้ในที่นี้ก็คือ แอดัม สมิธ (1723-1790) ผู้เป็นต้นกำเนิดของสำนักเศรษฐศาสตร์คลาสสิกอันทรงอิทธิพลยิ่งใหญ่ตราบจนถึงปัจจุบัน หนังสือเล่มสำคัญอันยึดถือกันเป็นคัมภีร์ทั้งในแวดวงวิชาการสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์และบรรดาผู้นำทางการเมือง คือ *การศึกษาคิดค้นถึงธรรมชาติและเหตุที่มาของความมั่งคั่งแห่งชาติทั้งหลาย* ตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1776 ปีเดียวกันกับการประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา นอกจากสานต่อความคิดจากล็อกแล้ว แอดัม สมิธยังได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสำนักฟิซิโอ แครตของฝรั่งเศส ซึ่งถือว่ากฎธรรมชาติจะจัดการดูแลกิจการทางเศรษฐกิจทั้งหลายเองให้เป็นที่ไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของคนทั้งมวล ถ้าไม่มีอะไรมาขัดขวาง ข้อนี้ก็เป็นที่มาของหลักความคิดเรื่อง “ปล่อยเสรี” อันเป็นหลักหมายของเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ ในประการสำคัญ แอดัม สมิธยังมีความคุ้นเคยกับเจมส์ วัตต์ นักประดิษฐ์คิดค้นเครื่องจักรไอน้ำ ซึ่งเป็นเทคโนโลยีหลักของการปฏิวัติอุตสาหกรรม ปรากฏการณ์ใหม่ๆ ของการประกอบการเอกชนระบบโรงงานและเครื่องจักรกลขับเคลื่อนด้วยพลังงาน เหล่านี้ล้วนมีส่วนหลอมความคิดของแอดัม สมิธ ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมให้พ้นจากระบบฟิวดัล เป้าหมายหลักของแอดัม สมิธ ก็คือ สร้างความมั่งคั่งของชาติ โดยอาศัยฐานการผลิตจากแรงงานมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ และเพิ่มผลผลิตด้วยวิธีการแบ่งงานและอาศัย “มือที่มองไม่เห็น” คือ กลไกตลาด เป็นสื่อชี้นำผลประโยชน์ส่วนตัวแต่ละคนของบรรดาผู้ประกอบการ ผู้ผลิต และผู้บริโภค ตามกฎอุปสงค์อุปทาน ซึ่งในที่สุดก็จะประสานให้เกิดประโยชน์ของคนทั้งหมด กล่าวคือ ประโยชน์จากแง่ของการสร้างความมั่งคั่งทางวัตถุ²⁷

ประเด็นสำคัญอยู่ที่ กระบวนการความคิดเปลี่ยนแปลงสังคมจากยุคเก่าสู่ยุคสมัยใหม่ภายใต้กระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งก่อตัวขึ้นมาจากกระแสปฏิวัติทางเทคโนโลยี ผสมผสานกับแนวคิดวิทยาศาสตร์แบบกลศาสตร์และแยกส่วน รวมทั้งทฤษฎีวิวัฒนาการตามที่กล่าวไว้ข้างต้น ทั้งหมดประกอบกันเป็นที่มาของวัฒนธรรมสมัยใหม่อันแปลกแยก ด้วยเหตุที่ยึดติดอยู่กับหลักความคิดทางทฤษฎีอันผิดเพี้ยนอย่างน้อย 3 ประการใหญ่ๆ คือ

ประการแรก ลัทธิความเชื่อที่ว่า มนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติ และเพราะฉะนั้น ธรรมชาติจึงถูกตีค่าลงเป็นเพียงวัตถุและแหล่งวัตถุดิบสำหรับนำมาใช้ในกระบวนการผลิต เพื่อสร้างผลกำไรสูงสุดให้กับบรรดานักลงทุนทั้งหลาย ซึ่งเป็นที่เรียกขานกันในแวดวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ว่า “การจำเวรยุดีบโตทางเศรษฐกิจ”

ประการที่สอง ทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน เกี่ยวกับการคัดเลือกโดยธรรมชาติ คือ “ความอยู่รอดของผู้แข็งแรงเหมาะสมที่สุด” ถูกนำมาใช้เป็นข้ออ้างอิงความถูกต้องชอบธรรมเชิงวิทยาศาสตร์ ก่อให้เกิดความหลงเชื่อทางสังคมวัฒนธรรมว่า ในเวทีการแข่งขันช่วงชิง ใครก็ตามที่อยู่รอดย่อมเป็นผู้แข็งแรงและเหมาะสมที่สุด เพราะถือว่าเป็นกระบวนการคัดเลือกตามกฎธรรมชาติ และเพราะฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่ชอบธรรมและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ทั้งหมดนี้เมื่อแปลความออกมาสู่ภาคปฏิบัติแล้ว ก็หมายความว่ากลุ่มผู้มั่งคั่งและทรงพลังอำนาจที่สุดเท่านั้นที่เป็นผู้แข็งแรงและเหมาะสมที่สุดควรแก่การยกย่องเชิดชู ในขณะที่มวลชนที่อ่อนแอ ยากไร้ และอยู่นอก “ภาค” อุตสาหกรรมจะต้องถูกขจัดออกไปโดยวิถีทางของธรรมชาติ หรือไม่ก็ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจครอบครองของผู้ที่แข็งแรง เหมาะสมที่สุด

ประการที่สาม การเอาชนะเหนือทั้งธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ ประกอบกันให้พื้นฐานความคิดความเชื่ออันแปลกแยกเกี่ยวกับความหมายของ

สิ่งที่เรียกว่า “ความเจริญก้าวหน้า” ซึ่งตามนัยแห่งความคิดความเชื่อเช่นนี้ ความเสื่อมทรามที่บังเกิดต่อธรรมชาติแวดล้อมก็ดี การใช้อำนาจครอบครองเหนือชีวิตมวลมนุษย์ที่ล้ำหลังกว่าก็ดี กลายเป็นเรื่องที่ถูกต้อง และชอบธรรม ทั้งในแง่ของวิทยาศาสตร์และศีลธรรม

ทั้งหมดนี้ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงชนิดถอนรากถอนโคนภายในสังคมวัฒนธรรมตะวันตก วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เทคโนโลยีและอุตสาหกรรม ประกอบกันเป็นปัจจัยสามารถบันดาลให้ความมั่งคั่งเติบโตทางวัตถุหรือเศรษฐกิจได้เป็นไปอย่างไม่มีขีดค้นจำกัด²⁸ ด้วยพลังของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม พร้อมด้วยความเชื่อมั่นอันสูงส่งในความจำเริญเติบโตอย่างไม่มีขีดค้นจำกัดนี้เอง ที่จักรวรรดินิยมตะวันตกได้พากาไปสู่อินแดนและสังคมวัฒนธรรมส่วนต่างๆ ของโลก นี่คือนัยความหมายและสาระของ “โลกาภิวัตน์” กล่าวคือ “การแผ่กันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก” ตามนิยามศัพท์ของราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งเป็นมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน รูปแบบและกลวิธีอาจปรับเปลี่ยนไปจากจักรวรรดินิยมมาเป็นหน้าตาของ “ระเบียบโลกใหม่” ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง แต่ไม่ได้แตกต่างอะไรกันในหลักสาระสำคัญของเป้าหมายในการครอบครองดินแดน ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม เพื่อผลทางเศรษฐกิจคือ เปิดขยายตลาดและแหล่งวัตถุดิบ ดังเป็นที่ทราบกัน รวมทั้งการครอบงำทางวัฒนธรรมการเรียนรู้ และการสร้างองค์ความรู้ ตลอดจนความคิด ความเชื่อ และค่านิยมในหมู่ชนภายใต้เขตอิทธิพลการครอบครอง

ข้อควรสังเกตเกี่ยวกับประเด็นปัญหาการศึกษา รวมทั้งการวิจัยด้วยก็คือว่า ภายใต้อิทธิพล “ระเบียบโลกใหม่” ในปัจจุบัน มหาอำนาจอุตสาหกรรมต่างจำเป็นต้องอาศัยกำลังทรัพยากรคนของบรรดาชนชั้นชาติพื้นเมือง เป็นกลไกหลักในการทำหน้าที่บริหารจัดการระบบเศรษฐกิจสังคม (และการเมือง) ภายนอก

โลกตะวันตก ให้เป็นไปอย่างสอดคล้องต่อระบอบ “เศรษฐกิจโลก” ซึ่งสถาปนาตนเองขึ้นมาในนามของ “เศรษฐกิจตลาดเสรี” ภายใต้กระแสกดดันของพลังเศรษฐกิจการเมืองภายนอกที่ว่านี้รัฐไทยและสังคมวัฒนธรรมไทยของเราก็คงได้แต่ทำการ “โลกานุวัตร” คือ ประพฤติตามโลกต่อกระแสกดดันที่ว่านี้ ในแวดวงการศึกษาและวิชาการจะให้การตอบสนองคล้ายตามด้วยดีเสมอมา ทั้งนี้ก็ด้วยแรงศรัทธาใน “การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย” ซึ่งจะเห็นได้จากทำทีนโยบายของรัฐ รวมทั้งเสียงเรียกร้องในแวดวงการศึกษาให้มีการขยายการศึกษาภาคบังคับหรือระดับพื้นฐาน รวมไปถึงโครงการ “พัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ในระดับอุดมศึกษา และโครงการโรงเรียน มหาวิทยาลัยนานาชาติ เพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ เพื่อผลิตกำลัง “ทรัพยากรมนุษย์” เข้าสู่กระแสธุรกิจอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแข่งขันในเวทีตลาดโลก²⁹ ประเด็นอันมีนัยสำคัญทางการศึกษาก็คือว่า เราเข้าใจเรื่องของ “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” กันอย่างไร ให้คุณค่าความหมายต่อเป้าหมายเพื่อการพัฒนาของมนุษย์และสังคมอย่างไรหรือไม่ หรือว่าในท้ายที่สุดแล้ว การพัฒนาของมนุษย์ที่พึงประสงค์อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการศึกษา คืออะไรกันแน่

ตรงนี้เป็นหัวใจของเรื่องราวทั้งหมดที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น ประเด็นอยู่ที่ว่าเราจะมองและเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์กันอย่างไร *บทวิเคราะห์* นี้ระมัดระวังและจงใจใช้คำวลีกลางๆ ว่า “การพัฒนาของมนุษย์” มาโดยตลอดก็ด้วยเหตุผลข้อนี้ ในแง่หนึ่งที่สำคัญ จอห์น สจีวิต มิลล์ (1806-1873) เปรียบเปรยธรรมชาติมนุษย์ไว้อย่างถูกต้องว่าไม่ใช่เครื่องจักรกลที่จะถูกสร้างและกำหนดขึ้นให้เป็นเช่นนั้นเช่นนั้น หากแต่เป็นเสมือนต้นไม้ที่พัฒนาเติบโตและพัฒนาตนเองในทุกๆ ด้านตามความโน้มเอียงของพลังภายใน คือ ชีวิตจิตใจของมนุษย์เอง³⁰ ในทัศนะของมิลล์ สารัตถะของความเป็นมนุษย์ จึงอยู่ที่โลกภายในของจิตสำนึก ซึ่งเรียกร้องต้องการอิสรภาพแห่งมโนธรรมอย่าง

ครบถ้วน เป็นเสรีภาพขั้นสมบูรณ์ในความคิดความเห็นและความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ทั้งหมด เสรีภาพในความนิยมชมชอบและการแสวงวิถีชีวิตที่เห็นว่าเหมาะสม และเสรีภาพที่จะรวมตัวกันตราบเท่าที่ไม่เป็นการบั่นทอนหรือเป็นภัยต่อเสรีภาพของผู้อื่น และโดยนัยนี้ “การพัฒนาอย่างเสรีของปัจเจกภาพ” จึงนับเป็นเงื่อนไขจำเป็นของความผาสุก และเป็นองค์ประกอบสำคัญและจำเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่เราเรียกกันว่า อารยธรรม การศึกษา และวัฒนธรรม³¹

แต่ถึงกระนั้น จิตสำนึก อิศราภาพแห่งมโนธรรม และการพัฒนาอย่างเสรีของปัจเจกภาพของมิลล์เอง ก็เป็นได้แต่เพียงหลักการและวิสัยทัศน์ที่จำกัดอยู่ในกรอบโลกทัศน์และสภาวะความรู้ของยุคคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 ซึ่งได้รับการถ่ายทอดพื้นฐานความคิดที่ได้ก่อขึ้นไว้เป็นอย่างดีแล้วในสมัยของล๊อคและแอดัม สมิท พิเคราะห์ดูแล้ว สภาพการณ์ดูจะคล้ายๆ กับที่เรากำลังพูดกันถึงวิสัยทัศน์การศึกษาไทยอยู่ในขณะนี้ กล่าวคือ พยายามมองออกไปข้างหน้าเพื่อแสวงอุดมการณ์และการศึกษา หรืออีกนัยหนึ่ง การพัฒนาของมนุษย์ที่พึงปรารถนาสำหรับอนาคต แต่ในขณะเดียวกัน ยังคงอิงอยู่กับโลกทัศน์และสภาวะหรือองค์ความรู้ตามที่เป็นอยู่ ทั้งในแง่ของวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์และเศรษฐกิจการเมือง ในสภาพการณ์เช่นนี้ เรื่องของการศึกษาและการพัฒนาของมนุษย์ รวมทั้งสิทธิเสรีภาพและประชาธิปไตยตามนัยอุดมการณ์ของมิลล์เอง จึงกลายเป็นสิ่งคลุมเครือและเต็มไปด้วยความลักลั่นขัดแย้ง ความลักลั่นขัดแย้งที่ว่านี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากตรรกะภายในของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์แบบกลศาสตร์และแยกส่วน รวมทั้งของวัฒนธรรมอุตสาหกรรมเอง ซึ่งสรุปได้ว่า การจำเริญเติบโตทางวัตถุหรือเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายและคุณค่าสำคัญสูงสุดเหนือสิ่งอื่นใด และการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องวัดความก้าวหน้าและอนาคตของมนุษยชาติ ตลาดอันเป็นปฏิสัมพันธ์โดยธรรมชาติของอุปสงค์อุปทานนับเป็นกลไกเดียว หรือ “มือที่

มองไม่เห็น” ที่ทรงประสิทธิภาพสูงสุดที่จะบันดาลให้การจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ การแทรกแซงใดๆ ของรัฐเป็นเพียงสิ่งชั่วร้ายที่จำเป็น ในขณะที่เดียวกัน ในบรรดา “ภาค” เศรษฐกิจทั้งหลายในสังคมภาคอุตสาหกรรมอันประกอบด้วยทุนและเทคโนโลยี ถือว่าทรงคุณค่าความสำคัญเหนือภาคอื่นๆ ทั้งหมด สมรรถนะสร้างผลกำไรสูงสุดของภาคอุตสาหกรรมมีความหมายเท่ากับเป็นการสร้างความมั่งคั่งของชาติโดยส่วนรวม ภาคเศรษฐกิจสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะภาคเกษตรและชนบท มีบทบาทหน้าที่เพียงแต่รองรับหนุนเนื่องการขยายตัวเติบโตของภาคอุตสาหกรรม เพื่อว่าผลพวงจากความมั่งคั่งจะกระจายลงไปอย่างทั่วถึงในที่สุด ในกรณีใดก็ตาม มนุษย์มีค่าเพียงเท่ากับหน่วยแรงงาน และธรรมชาติมีความหมายเท่ากับทรัพยากรวัตถุดิบที่จะนำมาใช้เป็นปัจจัยผลิต เพื่อสร้างผลกำไรสูงสุดของภาคอุตสาหกรรม กล่าวโดยเฉพาะ ในด้านของมนุษย์ คุณค่าความสำคัญเป็นเรื่องขึ้นอยู่กับบทบาทหน้าที่ ในฐานะเป็นทรัพยากรปัจจัยผลิตในภาคอุตสาหกรรม งานมีความหมายเท่ากับเพียงการมีงานทำในตลาดจ้างงานเป็นสำคัญ³²

จากตรรกะภายในของระบอบเศรษฐกิจการเมืองปัจจุบัน คงไม่เป็นการยากที่จะมองเห็นถึงนัยความหมายสำหรับการศึกษาและการพัฒนาของมนุษย์ สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนก็คือว่า การพัฒนาตนเองซึ่งเป็นเรื่องอยู่ในโลกของจิตสำนึก อิสระภาพแห่งมโนธรรม และการพัฒนาอย่างเสรีแห่งปัจเจกภาพของความเป็นมนุษย์ ดังที่มีลัทธิตั้งความคาดหวังไว้ เป็นอันอันตรธานไปในกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ในทางตรงกันข้าม ภายใต้กระแสวัฒนธรรมที่ว่านี้ มนุษย์มีค่าเป็นเพียงทรัพยากรปัจจัยผลิต เป็นเพียงสิ่งที่จะต้องถูกพัฒนาให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้และความรู้ ตามเป้าหมายของการจำเริญเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเป็นหลักใหญ่ โดยนัยนี้ สิ่ง que เรียกว่า “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” จึงถูกกำหนดมาจากพลังอำนาจ และเพื่อเป้าหมายทางวัตถุก

ภายนอกเป็นสำคัญ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับการศึกษาและการพัฒนาของไทย เราก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกัน ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย และการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ เราก็ตีตื้อเอาตามแบบฉบับของวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมของตนเอง ดังเป็นที่ทราบๆ กัน เราจึงต้องตกอยู่ในกระแสที่มองและเข้าใจธรรมชาติมนุษย์และการพัฒนาจากแง่มุมของเป้าหมายภายนอก มาเป็นตัวกำหนดการรับรู้เรียนรู้ภายในจิตสำนึกของมนุษย์ ซึ่งแตกต่างตรงกันข้ามจากทัศนวิสัยมนุษย์นิยมที่มุ่งให้จิตสำนึกภายในได้บรรลุความเป็นอิสระที่จะเรียนรู้ เพื่อพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน และสามารถเติบโตในวิถีชีวิตอันสร้างสรรค์อย่างแท้จริง ข้อแตกต่างในสาระสำคัญอยู่ที่ว่า ในกระแสอุตสาหกรรมนิยม คุณค่าของมนุษย์อยู่ที่ “ตัวชี้วัด” ผลความสำเร็จภายนอก ส่วนในแนวความคิดมนุษย์นิยม ชีวิตความสร้างสรรค์ที่แท้จริงอยู่ที่คุณค่าและอิสรภาพ สร้างสรรค์ออกมาจากภายในจิตสำนึกเรียนรู้อันหลากหลายของมนุษย์³³

โดยนัยนี้เอง วัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งพัฒนาขั้นสุดลัทธิเศรษฐกิจการเมืองในรูปของจักรวรรดินิยม จึงได้ขยายเป้าหมายจากการครอบครองดินแดนโพ้นทะเล เพื่อเปิดตลาดและแหล่งวัตถุดิบออกไป รวมถึงเป้าหมายของการครอบงำทางจิตสำนึกการรับรู้เรียนรู้ โดยเฉพาะในแวดวงของชนชั้นนำ ผู้มีการศึกษาทั้งหลาย กระบวนการทางวัฒนธรรมและการศึกษาที่ว่านี้ ทวีความเข้มข้นและแข็งขันยิ่งขึ้น ในกระแสเศรษฐกิจการเมืองของโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สองภายใต้ “ระเบียบโลกใหม่” ผลสืบเนื่องที่ตามมาก็คือ การแผ่ขยายสิ่งซึ่ง ดร.วันดانا ชีวา นักฟิสิกส์อินเดีย นำมาใช้ตั้งชื่อหนังสือของเธอว่า *Monocultures of the Mind* กล่าวคือ กระบวนการครอบงำของกระแสวัฒนธรรมแบบหนึ่งเดียวของตะวันตก ไม่ใช่แค่เฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับกรรมวิธีทางการเกษตรแบบชนิดพืชเดียวเท่านั้น หากยังสอดแทรก

เข้าไปถึงจิตสำนึกการรับรู้เรียนรู้ในหมู่ประชากรภายใต้เขตอิทธิพลด้วย ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ในจารีตประเพณีของท้องถิ่น จึงเป็นอันต้องเสื่อมสลายไปในกระแสการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย³⁴ ความจริง ในประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของตะวันตกเอง การพัฒนาอุตสาหกรรมก็ได้บรรลุผลสำเร็จจากการบั่นทอนทำลายภาคเกษตรและชนบทมาแล้วเป็นต้นแบบ แล้วยังขยายประสบการณ์ทำนองเดียวกันออกไปทั่วโลก³⁵ แต่การบั่นทอนทำลายภาคเกษตรและชนบทของโลกที่สามในเขตโซนร้อนอย่างเช่นของไทยเราและภูมิภาคเอเชียอาคเนย์นั้น มีความหมายผิดแผกแตกต่างกันอย่างมหาศาล เนื่องจากเป็นแหล่งอันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพพร้อมด้วยวัฒนธรรมการเรียนรู้และภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นอันหลากหลายควบคู่กันไป ผลกระทบจากวัฒนธรรมแบบหนึ่งเดียวของกระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยม ไม่แต่จะก่อความสูญเสียในวิถีชีวิตประเพณีของท้องถิ่นอันหลากหลายเท่านั้น หากยังมีนัยสำคัญต่อศักยภาพของการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองและความยั่งยืน ซึ่งย่อมหมายถึงเป็นนัยสำคัญต่อเรื่องของการศึกษาและการวิจัยด้วย ดังที่จะได้ขยายความถึงในตอนต่อไป

อีกส่วนหนึ่งของประเด็นปัญหาการพัฒนาของมนุษย์ที่จะต้องพาดพิงถึงในที่นี้ ก็ได้แก่เรื่องเกี่ยวกับชนชั้นกลาง ซึ่งโดยทั่วไปมักเป็นที่ประทับใจและเข้าใจกันในแง่ที่เป็นกลุ่มชนผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติของการมีจิตใจรักความก้าวหน้า บุกรุ่นก่อร่างสร้างตัว ขยันขันแข็ง เป็นผู้ชูชูอุดมการณ์และความหวังของการสร้างอนาคตอันก้าวหน้ารุ่งเรืองของชาติทั้งหลาย นั้นเป็นภาพที่ฝังอยู่ในความเชื่อทางทฤษฎี ทั้งในแวดวงวิชาการและผู้นำทางการเมือง³⁶ แต่พัฒนาการและประสบการณ์จริงๆ ในประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า เรื่องของชนชั้นกลาง ก็เฉกเช่นเดียวกันกับเรื่องของอุดมการณ์เสรีภาพ สิทธิมนุษยชน และประชาธิปไตย ซึ่งชนชั้นกลางเองยึดถือและนำมาใช้ในกระบวนการต่อสู้

กับระบอบอภิสิทธิ์และอำนาจนิยมของชนชั้นสูงยุคศักดินา คุณสมบัติและหลักอุดมการณ์ที่ว่านี้ทำให้เป็นสังคมนั้นแท้จริงแน่นอนอย่างที่ว่า “ปัญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” พยายามโน้มน้าวให้เข้าใจกันไม่ หากโดยแท้จริงเป็นแต่เพียงศาตราวุธเพื่ออำนาจและอภิสิทธิ์เป็นใหญ่เท่านั้น ครั้นเมื่อชนชั้นกลางสามารถบรรลุผลสำเร็จในการครอบครองอำนาจเศรษฐกิจการเมือง ทั้งในระดับชาติและระดับโลกอย่างที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน ชนชั้นกลางเองก็จะแปรพักตร์จากที่เคยสนับสนุนเรียกร้องสิทธิเสรีภาพกลับไปปกป้องอำนาจและอภิสิทธิ์ที่ตนยึดครองอยู่ ไม่ได้ผิดแผกแตกต่างอะไรนักจากกลุ่มชนชั้นสูงในอดีต³⁷ รวมความแล้ว บรรดาหลักอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองทั้งหลาย ไม่ว่าจะ เป็นในเรื่องการแข่งขันโดยเสรีหรือตลาดเสรีก็ดี สิทธิมนุษยชน หรือเสรีภาพ และประชาธิปไตยก็ดี ในความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ หรืออีกนัยหนึ่ง วิวัฒนาการการรับรู้เรียนรู้ของมนุษย์ จึงเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและเงื่อนไขวัฒนธรรมในทำนองเดียวกับเรื่องของความรู้และการศึกษาดังกล่าวข้างต้น อย่างเช่นหลักการเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ ซึ่งคุณเป็นหลักการสากล แต่โดยแท้จริงแล้ว ก็คงผูกพันอยู่กับอภิสิทธิ์ของสิทธิในทรัพย์สินเป็นใหญ่นั้นเอง ในวัฒนธรรมการเมืองของตะวันตก ซึ่งประกาศตนเองเป็นเสรีประชาธิปไตยตามแนวคิดที่สืบทอดมาจาก จอห์น ล็อก เมื่อกว่าสองร้อยปีมาแล้ว トラบเท่าที่ เศรษฐศาสตร์ตามคำหับตะวันตกยึดถือเงินตราเป็นใหญ่ トラบนั้น การเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกก็ย่อมเป็นเรื่องของพลังอำนาจเงินเป็นเงาตามตัว และในบริบทเช่นนั้น ความรู้และการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจ สิทธิเสรีภาพ และประชาธิปไตย ก็จะวกลงอยู่แต่ในเรื่องของทรัพย์สินเงินทองเป็นสำคัญ และทั้งหมดนี้ ก็คือรากฐานของระบบคอร์ปชั่น อันแนบเนื่องอยู่ในโลกธุรกิจ การเมืองทุกวันนี้

ทั้งหมดที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงกระบวนการความสัมพันธ์เชื่อมโยงที่

เป็นมาและเป็นไปอย่างลึกซึ้งระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา และการพัฒนาของมนุษย์ ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นถึงปัญหาหลักกันขัดแย้งอันเกิดจากเงื่อนไขวัฒนธรรมในลัทธิอุตสาหกรรมนิยม ปัญหาที่ว่านี้ทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้นในกระแสเศรษฐกิจการเมืองโลกยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อสหรัฐอเมริกาก้าวขึ้นสู่ความเป็นเจ้าโลก สหรัฐอเมริกาได้ผ่านกระบวนการที่ถือเป็นการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สองต่อมาจากยุโรปตะวันตก ระบบการผลิตมุ่งเน้นไปที่ผลิตเพื่อตลาดอย่างเบ็ดเสร็จ เทคนิคและกระบวนการผลิตใหม่ๆ ก่อให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจจัดการองค์การธุรกิจ จากนั้น ชนชั้นกลางจึงสามารถจัดตั้งระบบผูกขาดและอภิสิทธิ์ขึ้นโดยอาศัยพลังอำนาจควบคุมบริษัทใหญ่ๆ นี้เอง ในสภาวะและบริบททางเศรษฐกิจการเมืองเช่นนี้ ความริเริ่มสร้างสรรค์ของส่วนบุคคลถูกจำกัดลงไป รวมถึงการศึกษาวิจัยต่างๆ ซึ่งเดิมที่เป็นเรื่องของการสร้างสรรค์ผลงานความคิดความรู้ใหม่ ก็แปรเปลี่ยนไปเป็นระบบการวิจัยกลุ่มและการวิจัยของบริษัทธุรกิจ แทนที่การริเริ่มคิดค้นของปัจเจกบุคคล ในด้านเศรษฐกิจ ระบบทุนการเงินเข้ามาแทนที่ระบบทุนแข่งขัน และเป็นกระแสแนวโน้มพัฒนาขึ้นเป็นระบบทุนจัดการ³⁸ ดังที่ปรากฏเป็นระบบทุนการเงินการธนาคารและบริการที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ในทุกวันนี้

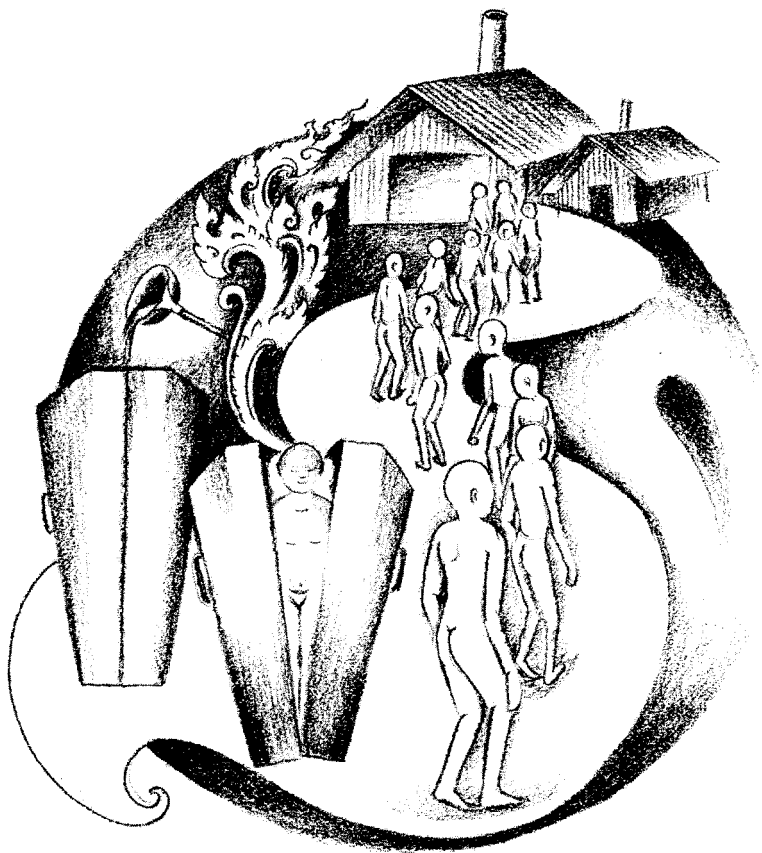
พัฒนาการหลังสงครามโลกครั้งที่สองขั้นต่อมา คือ กระแสโลกาภิวัตน์คลื่นลูกใหม่ที่เรากำลังจะมาพูดถึงกันจากการจุดประกายของ *แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์* ในหนังสือเรื่อง *The Third Wave* (1981) การก้าวเข้าสู่ยุคสารสนเทศ หรือ “คลื่นลูกที่สาม” มีนัยสำคัญต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างแน่นอน โดยเฉพาะต่อวงการธุรกิจ ซึ่งต้องมีการปรับเนื้อปรับตัวกันอย่างขนานใหญ่ ดังที่เกิดเป็นศัพท์แสง “รีเอนจิเนียริง” ติดปากกันอยู่ในขณะนี้ แต่ประเด็นจริงๆ ไม่ใช่อยู่ที่เรื่องของตัวเทคโนโลยีสารสนเทศเท่านั้น ซึ่งก็เป็นพัฒนาการต่อเนื่องมาจากกระแสปฏิวัติอุตสาหกรรม หรือ “คลื่นลูกที่สอง” นั่นเอง หากแต่

อยู่ที่ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับโลกทัศน์ หรืออีกนัยหนึ่ง ความรู้ “แม่บท” เกี่ยวกับ สมภูฐานและสถานะที่แท้จริงของธรรมชาติ ข้อเท็จจริงก็คือว่า ทั้ง ๆ ที่ในแวดวง วิทยาศาสตร์เองก็ได้มีการค้นพบมากมาย ที่พิสูจน์ให้เห็นถึงความเป็นจริงของ วิวัฒนาการและความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของความรู้มนุษย์ แต่การคิดค้นอัน สร้างสรรค์เช่นว่านี้ ก็ถูกสกัดกั้นภายใต้กระแสพลังเศรษฐกิจการเมืองของอดีต ชนชั้นกลาง โดยมีเหล่านักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก เป็นกำลังพลทางวิชาการ เสนอสนองความต้องการของระบอบอำนาจ โดยอาศัยทฤษฎี และประยุกต์กฎ พิสิกส์คณิตศาสตร์เข้าไปกำหนดวิถีชีวิตเศรษฐกิจ แล้วก็คำนวณพฤติกรรม เป็นไปทุกสิ่งทุกอย่างออกมาเป็นมาตรวัดของเงินตราหรือรายได้ และกลไก อุปสงค์อุปทานของตลาด³⁹ กระแส “คลื่นลูกที่สาม” หรือเทคโนโลยีสารสนเทศ ดูจะเป็นแนวโน้มเสริมส่งระบอบอำนาจที่ว่าเสียมากกว่าที่จะคลี่คลายปัญหา แม้ว่าจะมีส่วนกดดันให้โครงสร้างอำนาจต้องกระจายตัวออกไปสูหน่วยย่อย ๆ ขึ้นก็ตาม แต่ตัวโครงสร้างอำนาจพื้นฐานของการครอบครองครอบงำ ก็ยังคง คงดำรงอยู่ต่อไปภายใต้กรอบโลกทัศน์ตามที่เป็นอยู่ ในแง่นี้เอง จึงยังไม่อาจ กล่าวได้อย่างเต็มปากนักว่า ยุคเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นการเปลี่ยนแปลง สำคัญยิ่งใหญ่ถึงขั้น “ปฏิวัติความรู้” ดังที่ แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ กล่าวอ้างไว้⁴⁰ และนี่ก็หมายถึงว่า เราจะยังคงอยู่ในสถานะของความชะงักงันทางปัญญาและ ความรู้ดังที่ได้ย่ำถึงในตอนต้น

ในประการสำคัญ พลังอิทธิพลของเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก ยังแผ่ครอบคลุมไปถึงการสร้างทฤษฎีและกำหนดนโยบาย พร้อมทั้งยุทธศาสตร์ การพัฒนาเศรษฐกิจและการวางแผนพัฒนากำลังคน สำหรับใช้เป็นตัวจักร ผลักดันให้บรรลุเป้าหมายของการจำเริญเติบโตโดยที่ไม่มีขีดค้นจำกัดของภาค ธุรกิจอุตสาหกรรม และนั่นก็หมายถึงว่า การศึกษา รวมทั้งการวิจัย มีสถานะ เป็นเพียงเครื่องมือหรือกลไกของเป้าหมายเฉพาะทางด้านธุรกิจอุตสาหกรรม

แทนที่จะเป็นสื่อเพื่อการพัฒนาของมนุษย์และความรู้ในวงกว้าง ในบริบทที่
 ถูกวางกรอบไว้อย่างลงตัวเช่นนี้ จึงแทบจะไม่มีคามจำเป็นอันใดที่จะต้องมี
 นักการศึกษาเข้ามาเกี่ยวข้อง ทุกวันนี้เราจึงเห็นๆ กันแต่นัก “บริหารจัดการ”
 การศึกษา เพียงแต่ทำบทบาทหน้าที่จัดการ “ทรัพยากรมนุษย์” ให้สอดคล้องกับ
 “แผนกำลังคน” ตามความต้องการของนักลงทุนและการแข่งขันในเวทีตลาด
 เป็นหลักใหญ่ และทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ก็เป็นผลขององค์ความรู้เศรษฐศาสตร์
 การพัฒนาที่จำกัดตนอยู่แต่ในกรอบโลกทัศน์ของฟิสิกส์ กลศาสตร์ และวิธีการ
 ใช้เหตุใช้ผลแบบลดทอนและแยกส่วน อันเป็นสิ่งล่องพ้นสมัยมานานแล้ว
 จากแง่ของสัจธรรมความเป็นจริงและวิวัฒนาการของความรู้มนุษย์ เหตุผลที่
 องค์ความรู้เช่นว่านี้คงทรงอิทธิพลอยู่ จึงเป็นแต่เพียงเรื่องของระบบอำนาจ
 อภิสิทธิ์ และผลประโยชน์ของกลุ่มทุนและชนชั้นกลางในวงแคบ

สภาวะการศึกษาไทย

บทวิเคราะห์ นี้พยายามท่องออกไปในโลกกว้าง เพื่อเป็นกระจกส่องให้ได้มองเห็นการศึกษา “ในระบบ” ของไทย ในภาพที่กว้างและชัดเจนขึ้น จุดใหญ่ใจความก็เพื่อทำความเข้าใจถึงความหมายและแก่นสารของสิ่งที่เราเรียกกันว่า “ความรู้” การที่พยายามทอดสายตามองออกไปในจักรวาลปรัชญา และความคิดของโลกตะวันตกนั้น ก็มีได้หมายที่จะขยายขอบข่ายการศึกษาวิเคราะห์ออกไปโดยไร้ความหมาย หรือว่าจะชวนให้ประเด็นปัญหาเรื่อง การศึกษากับการวิจัยเกิดปมยุ่งยากซับซ้อนขึ้นโดยไม่จำเป็น หากแต่ด้วย เหตุผลจากพื้นฐานของความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ที่ว่า ประสบการณ์และ วัฒนธรรมทั้งหลายจากทั่วทุกมุมโลกได้เข้ามาพัวพันเชื่อมโยงเป็นปฏิสัมพันธ์ ต่อกัน และในกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ว่านี้ สังคมวัฒนธรรมไทยได้ถูก ผนวกให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งดังเป็นที่ทราบกัน ระบบโรงเรียน หรือการศึกษา “ในระบบ” นับเป็นผลิตภัณฑ์ส่วนหนึ่ง จากการแผ่ขยายวัฒนธรรมภายใต้กระแส พลังอำนาจเศรษฐกิจการเมืองของตะวันตก ในบริบทของกระแสโลกเช่นว่านี้ การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการศึกษาไทย จึงจำเป็นต้องพาดพิงไปถึงเงื่อนไข วัฒนธรรมที่ว่านี้และผลกระทบที่ตามมาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ในประการ สำคัญ การที่ได้พยายามทำความเข้าใจไปถึงกระบวนการความเป็นมาอันยาวนาน ของความคิดและองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ตะวันตก ซึ่งตามมาด้วยการ ปฏิวัติอุตสาหกรรม จักรวรรดินิยม และ “ระเบียบโลกใหม่” แม้จะโดยย่อ และด้วยแหล่งข้อมูลความรู้อันจำกัด แต่อย่างน้อยก็เพื่อให้เราทั้งหลาย รวมทั้ง ตัวผู้เขียนเองด้วย พอได้ภาพและเกิดความตระหนักสำนึกทางประวัติศาสตร์

ซึ่งมักจะไม่ได้ได้รับความสนใจจริงจังเท่าที่ควร เนื่องจากพากันไปมุ่งเน้นแต่ที่ตัวระบบสำเร็จรูป “นำเข้า” เสียเป็นส่วนใหญ่ในกระแสน์เชิงวราภของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย

ความตระหนักสำนึกทางประวัติศาสตร์ จัดได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญและจำเป็นในวัฒนธรรมการเรียนรู้ของมนุษย์เรา หาไม่แล้ว การศึกษาและความรู้ที่ได้ก็จะกลายเป็นแต่เพียงสื่อชักจูงและครอบงำจากแรงพลังภายนอก ขาดฐานวิจารณ์ญาณของตนเองที่จะรู้จักแยกแยะเลือกสรรและกลั่นกรอง *บทวิเคราะห์* นี้คอยย้าถึงปัญหาเงื่อนไขวัฒนธรรมมาโดยตลอด ก็ด้วยเหตุผลในข้อนี้ วิทยาการตะวันตกมีส่วนที่เป็นคุณประโยชน์ และสร้างสรรค์ต่อชีวิตและการเรียนรู้ของมนุษย์อย่างแน่นอน รวมทั้งวัฒนธรรมและกระบวนการวิเคราะห์แบบลดทอนและแยกส่วน ซึ่งเป็นที่วิพากษ์กัน แต่ก็เป็นที่ยอมรับว่ามีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์เทคโนโลยีระดับสูงสลับซับซ้อนเป็นคุณประโยชน์ต่อผลงานคิดค้นจำนวนมากมาย แต่ประเด็นที่สำคัญนอกเหนือไปจากนี้ก็คือ โลกทัศน์ซึ่งกำกับกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ *บทวิเคราะห์* นี้ได้กล่าวไว้บ้างแล้วเกี่ยวกับกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมซึ่งมุ่งครอบครองและครอบงำโลก ในประเด็นข้อนี้ เราอาจจะเรียนรู้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีกจาก แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ผู้กำลังเป็นที่กล่าวขวัญถึงกันทั่วโลกโดยเฉพาะในหมู่นักเศรษฐศาสตร์ การพัฒนาทั้งหลาย รวมทั้งของไทยเราเองด้วย จุดเด่นจากหนังสือ 2 เล่มของ แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ คือ *Future Shock* (1970) กับ *The Third wave* (1981) ที่อ้างถึงมาแล้ว อยู่ที่ความแหลมคมในการอ่านประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของโลกในลักษณะเปรียบเทียบเสมือนกระแสคลื่นอารยธรรมอันทรงพลานุภาพยิ่งใหญ่ไพศาล จากผลของการปฏิวัติทางเทคโนโลยี ข้อที่พึงสังเกต โดยเฉพาะสำหรับในที่นี้ ก็คือ ความหมายของการเปลี่ยนแปลงจากกระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่หนึ่ง (ยุคเกษตรกรรม) สู่กระแสคลื่นลูกที่สอง (ยุคอุตสาหกรรม) จนถึง

กระแสดิ้นลูกที่สาม (ยุคสารสนเทศ) ในปัจจุบัน ทั้งหมดเหล่านี้อุบัติขึ้น เกิดการกระทบกระทั่งเป็นความขัดแย้งของโลก ไม่ใช่ระหว่างรัฐหรือชาติต่าง ๆ อย่างที่เคยเข้าใจกัน หากแต่เป็นความขัดแย้งระหว่างอารยธรรมทั้งสาม ซึ่ง ขั้วคู่แข่งดีกันในกระบวนการของประวัติศาสตร์ แบบแผนเป็นไปทาง ประวัติศาสตร์จะเป็นว่ากระแสดิ้นอารยธรรมใหม่จะต่อสู้เพื่อสถาปนาอำนาจ ขึ้นครองโลก ดังที่กระแสดิ้นลูกที่สองกระทำต่อบรรดาสังคมวัฒนธรรมของ กระแสดิ้นลูกที่หนึ่ง และกระแสดิ้นลูกที่สามที่กำลังกระทำต่อกระแสดิ้นลูกที่สองในทำนองเดียวกัน ในสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยที่ การเปลี่ยนแปลงไม่อาจเป็นไปได้พร้อมเพรียงกันในทุกส่วนของโลก โลกจึง คงประกอบด้วยทั้งสาม “ภาค” (sector) คือ ภาคกระแสดิ้นที่หนึ่งซึ่งเป็น แหล่งสร้างทรัพยากรทางการเกษตรและแร่ธาตุ ภาคกระแสดิ้นที่สองซึ่งเป็น แหล่งแรงงานราคาถูกและการผลิตเชิงปริมาณ และภาคกระแสดิ้นที่สามซึ่ง กำลังขยายตัวเติบโตขึ้นสู่ความเป็นใหญ่อย่างรวดเร็ว โดยอาศัยวิถีการใหม่ๆ คือ คอมพิวเตอร์ และเครื่องมือสื่อสารโทรคมนาคมในการสร้างสรรค์และใช้ความรู้ ให้เป็นประโยชน์ “ภาค” อันเป็นตัวสะท้อนกระแสดิ้นต่างๆ ปรากฏปะปน แทรกซ้อนกันอยู่ในบรรดาประเทศทั้งหลาย ซึ่งเข้ามาพัวพันเป็นปฏิสัมพันธ์ กันดังกล่าวมาข้างต้น แต่โดยสรุปแล้วในโครงสร้างอำนาจสามระดับที่เวลานี้ กระแสดิ้นอารยธรรมล่าสุด คือ ภาคสารสนเทศ ซึ่งถือว่าเป็นเทคโนโลยีที่ อาศัยการลงทุนและ “ความรู้” ระดับสูง จะก้าวขึ้นเป็นใหญ่เหนือภาคอื่นๆ ทั้งหมดในที่สุด⁴¹

ในการอ่านประวัติศาสตร์ และอธิบายอนาคตดังที่กล่าวมานี้ แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ใช้คำวลีเดียวกันกับชื่อบทความของ ดร.แชมมวล ฮันดิงตัน คือ “การปะทะของอารยธรรม” แต่อ้างว่าใช้คนละความหมายจาก ดร.ฮันดิงตัน ซึ่งวาทภาพของการขัดแย้งไปในเรื่องของการปะทะกันระหว่างอิสลามหรือโลก

ส่วนอื่นๆ ทั้งหมดกับโลกตะวันตก จะอย่างไรก็ตาม จริงๆ แล้วความหมายก็ไม่ได้ต่างอะไรกันในสาระสำคัญ เพราะโลกส่วนที่เรียกว่าภาคอุตสาหกรรมและภาคสารสนเทศโดยแท้จริง ก็คือ กระแสคลื่นอารยธรรมของโลกตะวันตกนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกา ประเด็นสำคัญ ที่ท็อฟเฟิลเลอร์ช่วยเสริมให้ภาพชัดเจนขึ้นมาอีก ก็คือ ปรากฏการณ์แบ่ง “ภาค” และโครงสร้างอำนาจสามระดับ ซึ่งกำลังก่อตัวขึ้นมาในหมู่ประเทศนอกตะวันตกทั้งหลาย รวมทั้งไทยเรา และภาคที่พัฒนาทุนและเทคโนโลยีอยู่ในกระแสทั้งคลื่นลูกที่สองและที่สาม ต่างก็เข้าร่วมอยู่ในเครือข่ายธุรกิจการเงินและเทคโนโลยีซึ่งโลกตะวันตกเป็นศูนย์กลาง โลกของธุรกิจการเงินและเทคโนโลยีจึงเป็นโลกไร้พรมแดนด้วยประการฉะนี้ ระบบโครงสร้างอำนาจสามระดับเช่นว่านี้ ดูจะสอดคล้องเป็นอย่างดีกับหลักเศรษฐศาสตร์การพัฒนาของสำนักนีโอคลาสสิก ซึ่งประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา นั่นก็คือ ระบบการแบ่งแยกภาคเศรษฐกิจสังคมออกเป็นอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรม เมืองกับชนบท ในการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา รวมถึงการวางแผนการศึกษาเพื่อผลิตกำลังคน หรือ “พัฒนาทรัพยากรมนุษย์”

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่เราเห็นสมควรกล่าวถึงก่อนที่จะผ่านไปถึงเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาของไทย รวมถึงนัยและผลกระทบต่อทัศนวิสัยของการวิจัย ก็ได้แก่เรื่องของ “ความรู้” ในบทวิเคราะห์ฯ ตอนที่ว่าด้วย “มนุษย์กับสถานะความรู้” และ “มนุษย์กับการพัฒนา” เราได้เห็นกันมาแล้วถึงบทบาทความสำคัญของวิทยาศาสตร์ในกระบวนการวิวัฒนาการของความรู้มนุษย์ บทบาทและวิวัฒนาการที่ว่านี้ดูจะสะดุดหยุดลง ยังผลให้กระบวนการเรียนรู้และความรู้ตกอยู่ในสถานะชะงักงันภายใต้กระแสการปฏิวัติทางเทคโนโลยีหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ กระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สองจากทัศนวิสัยของท็อฟเฟิลเลอร์นั่นเอง รวมทั้งอาจขยายลูกถามมาถึงยุคกระแสคลื่นลูกที่สามด้วย

ในสภาพการณ์เช่นนี้ สัมพันธภาพระหว่างวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยี จึงจะกลับตาลปัตรกันไปเป็นว่าวิทยาศาสตร์กำลังถูกสะกดกันไว้ด้วยเทคโนโลยี คือ แทนที่จะเป็นพลังสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ๆ อันรวมถึงเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาที่สร้างสรรค์และยั่งยืน วัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมคงผลิตได้แต่เทคโนโลยีในแบบฉบับของ “การปะทะทางอารยธรรม” การแสวงอำนาจ ความเป็นใหญ่ การครอบครอง และครอบงำ ตามนิยามของแอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ ซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมและจักรวรรดินิยมคริสต์ศตวรรษที่ 18-19

ข้อสังเกตที่กล่าวมานี้ มิได้หมายแต่ประการใดเลยที่จะโต้แย้งคำพยากรณ์ของแอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ แต่คำพยากรณ์นั้นจะเป็นจริงหรือไม่เพียงใดนั้น จะไม่สำคัญเท่ากับความเป็นจริงประการหนึ่งที่ว่า ในบรรดากระแสคลื่นของการเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย ทั้งที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ และที่จะพึงเป็นไปได้ไปในอนาคตนั้น ล้วนเป็นเรื่องการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจึงขึ้นอยู่กับสภาวะทางจิตของมนุษย์เองเป็นสำคัญ⁴² และนี่เป็นอีกด้านหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้ของมนุษย์ ซึ่งไม่ได้มีอยู่ในโลกทัศน์และองค์ความรู้ที่เป็นอยู่ของโลกตะวันตก เมื่อพิเคราะห์ดูให้ลึกลงไปแล้ว ข้อเขียนและคำพยากรณ์ของแอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ และของคนอื่นๆ ที่ร่วมอยู่ในกระแสอารยธรรมเดียวกัน จะไม่ได้ผิดแผกแตกต่างอะไรนักจาก “คำประกาศคอมมิวนิสต์” ของคาร์ล มาร์กซ เมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว ซึ่งมุ่งที่จะปลุกใจชนชั้นกรรมกรให้เกิดความเชื่อมั่นในชะตากรรมของตน ในอันที่จะทำการปฏิวัติเพื่อสถาปนาสังคมอันปราศจากชนชั้น พร้อมทั้งข้ออ้างยืนยันถึงความจำเป็นวิทยาศาสตร์ในลัทธิสังคมนิยมของตนเอง ข้อเปรียบเทียบเช่นนี้ไม่ใช่เรื่องผิดแปลกอะไร แท้ที่จริงแล้ว ทั้งทุนนิยมกับสังคมนิยม มาร์กซิสต์ แม้จะแตกต่างและเป็นปฏิปักษ์ต่อกันในเชิงอุดมการณ์ทางสังคมและการเมือง รวมทั้ง

แนวทางแบบแผนการจัดการระบบเศรษฐกิจ แต่ก็มาสอดคล้องตรงกันที่ทั้งสองลัทธิต่างก็ร่วมอยู่ในกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สองด้วยกัน⁴³ กล่าวโดยเฉพาะ ถึงในด้านของทุนนิยมและเศรษฐกิจตลาดเสรีภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมทั้งที่สองและที่สาม ก็คงจะไม่ได้มีหลักประกันในความเป็นวิทยาศาสตร์หรือความเที่ยงแท้แน่นอนอะไรในทำนองเดียวกัน หากแต่เพียงต้องการความเชื่อมั่นในชะตากรรมของตนเองที่จะก้าวขึ้นสู่ความเป็นใหญ่สูงสุดในโครงสร้างอำนาจสามระดับของสังคมและโลกปัจจุบัน แม้ว่าจะเป็นไปได้ในท่ามกลางความหายนะของเพื่อนมนุษย์ส่วนใหญ่และความเสื่อมโทรมของธรรมชาติแวดล้อม รวมทั้งกระแสเสียงเรียกร้องเดือนให้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องจำกัดการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1970 พิจารณาทั้งในแง่ทฤษฎีและปฏิบัติ คำวลี “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี” จึงแทบจะไม่ได้สื่อความหมายอันใดในเชิงวิวัฒนาการของความรู้ เพราะในที่สุดแล้ว โลกภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมทั้งที่สองและที่สาม ก็คือ โลกของเทคโนโลยีอันไร้วิทยาศาสตร์นั่นเอง

แม้กระนั้นก็ตาม ในประเด็นตรงนี้ อาจจะหมายถึงเหตุต่อไปอีกสักเล็กน้อยด้วยภาษาของฟิสิกส์แควนตัม กล่าวคือ หลักคิด และคำวลี “กระแสคลื่น” อารยธรรมที่ท็อฟเฟิลอร์นำมาใช้นี้ คงไม่ใช่จะมีความหมายแต่ในเชิงเปรียบเทียบเท่านั้น หากทว่า ดูจะสะท้อนถึงสัมพันธภาพอันเป็นพลวัตระหว่างสสารหรืออีกนัยหนึ่งพลังอำนาจทุนและเทคโนโลยี กับสภาวะทางจิต ความคิด ความเชื่อและค่านิยมของมนุษย์ อันปรากฏและสำแดงออกเป็นพลังกระแส “คลื่น” อารยธรรม ซึ่งก็ตรงและสอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่โรมัส คุณ เรียกว่า “พาราไดม์” (Paradigm) หรือที่มาใช้เรียกแปลกันว่า “กระบวนทัศน์” จริงอยู่สำหรับโรมัส คุณเอง จุดสนใจจริง ๆ ก็เพื่อต้องการอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ปฏิวัติเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ภายในของประชาคมวิชาชีพวิทยาศาสตร์ด้วยกัน

เองโดยเฉพาะ แต่โดยเนื้อหาสาระแล้ว กระแสคลื่นทางความคิดความเชื่อก็ยังขยายกระจายออกไปสู่สังคมวัฒนธรรมในวงกว้างได้⁴⁴ ดังเช่นที่เราได้เห็นกันมาแล้วถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงจากฟิสิกส์ของเดการ์กับนิวตัน สู่ปรัชญาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของล๊อค ของแอดัม สมิท จนมาถึงเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกในปัจจุบันนี้ ทั้งภายในและภายนอกโลกตะวันตก มองกันในแง่ีความพ้องต้องกันของกระแสฟิสิกส์กลศาสตร์ วัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม และสังคมศาสตร์ จึงไม่ใช่เป็นเพียงความบังเอิญในประวัติศาสตร์ หากแต่เป็นเรื่องที่มีตรรกะเป็นเหตุเป็นผลสืบเนื่องกันมายาวนานจนได้ประกอบกันก่อตัวขึ้นเป็นโครงสร้างอำนาจสองสามระดับดังที่แอลวิน ท็อล์ฟเลอร์ได้ให้ อรรถาธิบายไว้

ในฐานะตกเป็นฝ่าย “อนุวัตร” ตามกระแสโลก เศรษฐกิจการเมืองและการศึกษาของไทยให้ภาพสะท้อนพัฒนาการดังกล่าวอย่างค่อนข้างครบถ้วนรวมทั้งโครงสร้างอำนาจที่ก่อตัวและเปลี่ยนมือไปสู่ “ภาคเอกชน” และกลไกตลาดภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สองยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับ ดังที่เห็นกันอยู่ในขณะนี้ จุดหักเหเริ่มต้นจาก “ระบอบปฏิวัติ” ซึ่งสถาปนาขึ้นจากการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ.2501 เป็นการเปิดศักราชของการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตาม “ข้อเสนอแนะ” ของธนาคารโลก⁴⁵ นั่นก็คือ ปรับปฏิรูปทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจ ระบบการเงินการคลัง และการค้าของบรรดาประเทศที่ด้อยหรือกำลังพัฒนาทั้งหลายให้เข้าสู่ “ระเบียบโลกใหม่” ในนามของ “เศรษฐกิจตลาดเสรี” พึ่งเป็นที่เข้าใจว่าธนาคารโลกก็คือ หนึ่งในอีกสองสถาบันเศรษฐกิจระหว่างประเทศ อันได้แก่ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) และ ข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (GATT) ซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนสถานะมาเป็นองค์การการค้าโลก หรือ WTO ทั้งสามสถาบันอยู่ภายใต้อำนาจควบคุมของมหาอำนาจอุตสาหกรรม

ตะวันตก ซึ่งตกอยู่กับสหรัฐอเมริกาภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง⁴⁶ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของการพัฒนา หัวหน้าคณะปฏิวัติได้จัดตั้งหน่วยงานปฏิบัติการขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาปนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สภาการศึกษาแห่งชาติ สำนักงบประมาณ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน พร้อมทั้งประกาศนโยบาย “ระดมนักวิชาการสาขาวิชาต่างๆ มาช่วยงานของชาติ” และทั้งหมดนี้ก็หมายถึง กระแสวิชาการ และองค์ความรู้ตะวันตก โดยเฉพาะ เศรษฐศาสตร์ ที่จะเข้าร่วมในโครงสร้างอำนาจระดับสูง เพื่อกำหนดทิศทางแบบแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการวางแผนกำลังคนให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาภายใต้กระแส “ระเบียบโลกใหม่”

สำหรับ เรื่องของหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุล การยกคุณค่าความสำคัญของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเหนือภาคเศรษฐกิจสังคมอื่นๆ การตีความหมายของคำว่า “ภาคเอกชน” ที่ต้องการส่งเสริมอย่างคับแคบ การอ้างอิงกลไกตลาดเป็นคำตอบปัญหาทั้งหลายทั้งปวง การเชิดชูภาคการผลิตเพื่อส่งออกเหนือคุณค่าอื่นใดในชาติ ฯลฯ ตลอดจนทัศนวิสัยที่เห็นว่าการลดน้อยถอยลงของ “ภาค” เกษตรและชนบทไทยเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเจริญก้าวหน้าเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นกระบวนการที่จำลองมาจากกระบวนการเรียนรู้และองค์ความรู้ในบริบทของสังคมวัฒนธรรมตะวันตกทั้งสิ้น ที่จริงแล้ว อุตสาหกรรมก็ดี ธุรกิจการค้า ตลาด หรือการส่งออกก็ดี ในตัวเองไม่ใช่สิ่งผิดแปลกอะไรเลย จุดบอดอยู่ที่การยึดมั่นถือมั่น อยู่ในหลักทฤษฎีคิดอย่างแยกส่วน แยกภาค ถือเอาความไม่สมดุลและการเติบโตเฉพาะของภาคหนึ่งส่วนหนึ่งเป็นคุณธรรม อยู่ในตัวเอง โดยวาดฝันเอาว่า ตลาดจะทำหน้าที่เป็นกลไกปรับทุกสิ่งทุกอย่างให้สมดุล⁴⁷ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ความไม่สมดุลและการ “จำเจริญเติบโต” เฉพาะภาคที่วุ่น เป็นผลเกิดจากน้ำมือของการผลักดันแทรกแซงจากพลังอำนาจทางการเมืองเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นในช่วงภายใต้ระบอบเผด็จการ

ทหารหรือระบอบอำนาจนิยมรัฐสภาในปัจจุบัน ซึ่งสืบทอดมาจากเผด็จการก่อนหน้านั้นก็ตาม รวมความแล้ว เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาเศรษฐกิจจึงอยู่ที่การจำเริญเติบโตเฉพาะของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมนั่นเอง ซึ่งก็คือเป้าหมายและแนวทางอันหนึ่งอันเดียวกันกับที่ได้กำหนดเอาไว้แล้วจากกลุ่มมหาอำนาจอุตสาหกรรม ในนามของ “ระเบียบโลกใหม่”

จากทัศนวิสัยอันคับแคบของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การพัฒนาดังกล่าวนี้เองที่เป็นตัวกำหนดและกำกับตรรกะแนวคิด และแบบแผนการวางแผนการศึกษาของชาติ เพื่อตอบสนอง “ความต้องการกำลังคน” ในยุคเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ ดังนี้ :-

วิธีง่ายที่สุดและสะดวกที่สุด ก็คือ วิธีวัดความต้องการของสังคม วิธีนี้มุ่งที่โครงสร้างของการศึกษา และโครงสร้างของประชากรโดยตรง โดยไม่มีการคำนึงถึงความต้องการของตลาดแรงงาน จุดมุ่งหมายคงเป็นอัตราส่วนประชากรในระบบการศึกษาที่สูงสุดเท่าที่จะทำได้ กล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการตอบสนองความต้องการของประชากรโดยตรง การปฏิบัติตามวิธีนี้ ถึงแม้ว่าจะก่อให้เกิดผลดีในด้านการให้การศึกษาแก่ส่วนรวมให้มากที่สุด แต่ก็ให้เกิดผลเสียทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการศึกษาที่ให้มากเกินไปสอดคล้องกับการทำงานหรือประเภทงานที่มีในตลาด...

...กำลังคน ที่เป็นที่ต้องการทางเศรษฐกิจ มักจะตกอยู่ในผู้ที่จบมัธยมศึกษาตอนปลาย อาชีวศึกษา หรือมหาวิทยาลัย แผนกำลังคนจึงควรมุ่งการศึกษาในระดับเหล่านี้ ... (แผนกำลังคน) ยังจะต้องประเมินความต้องการทางการศึกษาในรูปของกรรมวิธี

ความต้องการทางสังคม โดยถือว่า การศึกษาขั้นประถมเป็นสิทธิ
ที่ประชากรทุกคนควรได้รับ และกำลังคนในระดับมัธยมต้น
ไม่ขาดแคลนจนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ⁴⁸

คงจะเห็นได้ว่า ผลงานวิจัยชั้นสูงแพ่งๆ ที่เรียกร้องให้มีการขยาย
การศึกษาทั้งภาคบังคับและระดับมัธยมในเวลานี้ ก็ไม่ได้มีอะไรแปลกใหม่ขึ้น
จากที่เคยเสนอแนะกันมาแล้วเมื่อเกือบยี่สิบปีก่อน เพราะต่างก็มีที่มาจาก
โจทย์ที่จะปุจฉา-วิชันา ชุดเดียวกันนั่นเอง

โดยนัยนี้ การศึกษาเพื่อสนอง “ความต้องการของสังคม” และการศึกษา
อัน “เป็นที่ต้องการทางเศรษฐกิจ” จึงเป็นเรื่องต่างระดับและสวนทางกัน
ผลต่อส่วนรวมกับผลทาง “เศรษฐกิจ” กลายเป็นเรื่องถกถันขัดแย้งกัน รวมทั้ง
ความหมายของการทำงาน หรือประเภทของงานก็จำกัดความหมายขอบข่าย
แต่เฉพาะงานที่มีในตลาด ซึ่งก็คือ ตลาดของการจ้างงานตามสภาพที่เป็นไป
ในสังคมอุตสาหกรรมตะวันตกนั่นเอง แม้ว่าตามความเป็นจริงที่ไม่มีผู้ใดอาจ
ปฏิเสธได้ และจะคงดำรงอยู่ตลอดไป สังคมไทยเป็นสังคมอันมีฐานทรัพยากร
ธรรมชาติของภูมิภาคเขตร้อนเป็นหลัก และประชาชนคนไทยในวัยทำงานต่าง
ก็ประกอบกิจการงานอาชีพของตนเองเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ไม่ใช่เรื่องผิดแปลก
อะไรสำหรับบรรดานักเศรษฐศาสตร์ยิ่งใหญ่เหล่านี้ ที่จะเฝ้ามองเศรษฐกิจไทย
ด้วยสายตาหรือโลกทัศน์ของสังคมวัฒนธรรมอุตสาหกรรม แล้วก็พยายาม
เบี่ยงเบนหลักทฤษฎีวิชาการและการวางแผนพัฒนา ทั้งบีบคั้นทั้งกดดันให้
เศรษฐกิจ รวมทั้งสังคมวัฒนธรรม และมวลชนคนไทยต้องสยบลงเป็นเพียง
บริวารส่วนหนึ่งของศูนย์อำนาจอุตสาหกรรมภายนอก คุณค่าความหมายของ
สิ่งที่เรียกว่า เศรษฐกิจเสรี ตลาดเสรี หรือ “ระเบียบโลกใหม่” ก็อยู่ที่ตรงนี้เอง
แล้วความคิดความเชื่อเช่นนี้ก็ดูจะระบดไปทั่วในหมู่นักนำทั้งหลายของประเทศ

พิเคราะห์ดูแล้ว การณ์ดูจะเป็นไปในทำนองที่ โนม ซอมสกี ได้ตั้งข้อสังเกตไว้จริงๆ ถึงกระแสแนวโน้มที่กลุ่มชนชั้นนำทั้งหลาย โดยเฉพาะในแวดวงธุรกิจและวิชาการจะทำบทบาทหน้าที่ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายชนชั้นนำนานาชาติภายนอก⁴⁹ อย่างน้อยก็ในแง่ของความคิด ความเชื่อ และกระบวนทัศน์ แทนที่จะพยายามศึกษาแสวงหาความรู้ความเข้าใจในสถานะที่เป็นจริง และศักยภาพการพัฒนาที่อาจแตกต่างหลากหลายออกไปจากที่เคยได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังมา ในกรอบของโลกทัศน์และองค์ความรู้ภายใต้กระแสอุตสาหกรรมนิยมตะวันตก

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ทิศนะท่าที่ต่อเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมไทย อันเป็นต้นกำเนิดของชนชั้นนำทางวิชาการเหล่านี้ จะส่งผลกระทบต่ออย่างใดต่อการวางแผนและบริหารจัดการการศึกษา ตลอดจนความริเริ่มสร้างสรรค์ที่จะพึงคาดหวังจากบรรดางานศึกษาวิจัยทั้งหลาย ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ตลอดจนในด้านการศึกษาเอง ดังจะเห็นได้จากการตีกรอบโลกทัศน์ทางวิชาการไว้อย่างเข้มงวดจนน่ากลัว ดังนี้

...แนวโน้มของอัตราผลตอบแทนในชั้น (ประถมศึกษา) นี้ลดลงเร็วมาก และเร็วที่สุดในบรรดาการศึกษาชั้นต่างๆ เหตุผลที่ชัดเจนที่สุด คือ ในภาคกลางมีระดับการศึกษาโดยทั่วไปสูงกว่าภาคอื่น ๆ คุณสมบัติทางการศึกษาสำหรับการเข้าทำงานจึงมักจะสูงด้วย และจะยิ่งสูงมากขึ้นในอนาคต ทำให้ตลาดแรงงานของผู้ที่จบแค่ชั้นประถมศึกษาค่อนข้างแคบ และยิ่งเมื่อประเทศเข้าใกล้ภาวะของการได้รับประถมศึกษาถ้วนทั่วทุกคนเท่าไร อัตราผลตอบแทนของการศึกษาระดับชั้นนี้ก็ยิ่งลดลงมากเท่านั้น และอาจเป็นศูนย์... จากอัตราผลตอบแทนที่ได้นี้ เราไม่อาจสรุป

ได้ว่า การลงทุนในการศึกษาขั้นนี้ต่อไปในอนาคตจะเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เนื่องจากเราต้องยอมรับว่า ผลทางสังคมของการศึกษามีมากพอๆ (หรืออาจจะมากกว่า) กับผลทางเศรษฐกิจ เราควรจะสรุปว่า การให้การศึกษาระดับประถมศึกษาโดยทั่วถ้วน ยังเป็นสิ่งที่ควรทำอย่างยิ่ง ด้วยเหตุผลทางด้านสังคมและอื่นๆ ที่ไม่ใช่เหตุผลทางเศรษฐศาสตร์⁵⁰

รวมความแล้ว เศรษฐกิจ การเมือง และการศึกษา จึงประสานเข้ากันอย่างแนบแน่น ภายใต้ “ระบอบปฏิวัติ” โดยมีชนชั้นนำทางวิชาการใหม่จากกระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สอง เป็นตัวกลไก “มืออาชีพ” ที่เรียกกันว่า “เทคโนแครต” หรือ ขุนนางนักวิชาการ เป็นผู้บริหารจัดการหรืออนุวัติทุกสิ่งทุกอย่างให้อยู่ในแนวทางและเป้าหมายที่กำหนดไว้ ภายใต้อาณัติของศูนย์อำนาจภายนอก โดยผ่านทางสถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศ ทั้งสามที่อ้างถึงข้างต้น สำหรับเรื่องราวของพิษภัยอันเกิดจากนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาดำหรับลัทธิอุตสาหกรรมนิยม ได้ก่อความยากจน ขัดสน ความล่มสลายของชนบท และความเสื่อมโทรมของธรรมชาติแวดล้อมอย่างไรนั้น เป็นเรื่องที่เราเห็นกันคืออยู่แล้วไม่จำเป็นต้องขยายความอะไรอีกในที่นี้ จุดสนใจของบทวิเคราะห์ นี้ อยู่ที่กระบวนการหรือที่ผู้เขียนเองเคยใช้เรียกว่า “ฐานความเชื่อทางวิชาการ”⁵¹ โดยยึดถือภาคธุรกิจอุตสาหกรรมขึ้นเป็นใหญ่จากโลกทัศน์ของวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งได้ผันตัวเองมาเป็นฐานความเชื่อทางวิชาการในหมู่เทคโนแครตนี้เอง ที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาได้ถูกกำหนดขึ้นตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ที่ว่า “ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นจุดหักเห ก็เพราะเท่ากับเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้ากระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยของไทย ซึ่งเคยตั้งข้อสงวนไว้เกี่ยวกับ

ผลกระทบของอารยธรรมตะวันตก⁵² มาสู่ยุคของเทคโนโลยีและชนชั้นกลางใหม่ ซึ่งเข้ามารองรับและโอบอุ้มกระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สองอย่างสมบูรณ์ ในสภาพการณ์เช่นว่านี้ ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจ” และ “ภาคเอกชน” ก็หดแคบลงเหลือเป็นเพียงเศรษฐกิจของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม เศรษฐศาสตร์ขยับย่อลงไปเป็นแต่เพียงเรื่องของกิจการจำเรือเดิบโดยเฉพาะของภาคอุตสาหกรรมและการศึกษาถูกตีเส้นให้เข้าอยู่ในลู่ของการแข่งขันช่วงชิง เพื่อเข้าสู่หลักชัยของโอกาสที่จะได้เข้าสู่ตำแหน่งงาน รวมทั้งสถานะและอำนาจในกระแสคลื่นอารยธรรมใหม่

ในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 1 (2504-2509) นั้นเอง สิ่งที่เราเรียกว่า “โอกาสทางการศึกษา” ก็ได้แผ่ขยายออกไปทั่วราชอาณาจักร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับอาชีวและอุดมศึกษา ซึ่งก็สอดคล้องเป็นอย่างดีกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์การศึกษาที่ว่า “กำลังคนที่เป็นที่ต้องการทางเศรษฐกิจมักจะตกอยู่ในผู้ที่จบมัธยมศึกษาตอนปลาย อาชีวศึกษา หรือมหาวิทยาลัย แผนกำลังคนจึงควรมุ่งการศึกษาระดับเหล่านี้” ดังที่อ้างถึงข้างต้น ในช่วงนี้เองที่การจัดตั้งมหาวิทยาลัยในภูมิภาค ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ได้เป็นไปอย่างเร่งรีบควบคู่ไปด้วยกันกับแผนการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม ประดุจ “โอกาสทางการศึกษา” เปิดกว้างขึ้น ปริมาณจำนวนนิสิตนักศึกษาขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะเดียวกัน ก็มีการตอกย้ำกันอยู่เป็นประจำถึงเรื่อง “ความเป็นเลิศทางวิชาการ” รวมทั้งมีการจัดตั้งสภาวิจัยแห่งชาติ เพื่อส่งเสริมการศึกษาวิจัยในแขนงสาขาวิชาต่าง ๆ อย่างครบถ้วน *บทวิเคราะห์* นี้ไม่อยู่ในฐานะที่จะประเมินเนื้อหาสาระและคุณภาพของ “ความเป็นเลิศทางวิชาการ” และผลงานวิจัยที่ปรากฏออกมาในที่นี้ แต่ทั้งหมดนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นกระแสความเคลื่อนไหวทางการศึกษาและการวิจัย อันเป็นไปเพื่อผลิต “กำลังคนที่เป็นที่ต้องการทางเศรษฐกิจ” หรืออีกนัยหนึ่ง เพื่อสนองความ

ต้องการกำลังคนของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ทุกมหาวิทยาลัยต่างจัดระบบความรู้ตามแบบฉบับที่จำลองมาจากมหาวิทยาลัยยุคสมัยใหม่ของตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกา กล่าวคือ แบ่งแยกความรู้ออกไปเป็นสาขาวิชาต่างๆ แล้วก็จัดโครงการหลักสูตร การเรียน การสอน และการวิจัยให้แยกต่างหากจากกันโดยชัดเจน อย่างที่เราคุ้นๆ กันในปัจจุบันนี้ เหตุผลก็คงเป็นไปตามแนวคิดของฟิสิกส์กลศาสตร์ และแยกส่วน ที่กล่าวมาในตอนต้นนั่นเอง ที่ชอบแต่จะมองปรากฏการณ์และสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นชิ้นส่วนแยกต่างหากจากกัน แม้ว่าต่างจะประกอบเป็นส่วนหนึ่งของโลกอันเปรียบเสมือนเป็นเครื่องจักรกลใหญ่ก็ตาม

ผลสืบเนื่องสำคัญต่อเรื่องของการศึกษา และการพัฒนาของมนุษย์จากการจัดแยกความรู้ออกเป็นชิ้นส่วนหรือสาขาวิชาต่างๆ ก็คือ การจัดแบ่งแยกโครงสร้างองค์การของมหาวิทยาลัย ซึ่งหมายถึงคณาจารย์และนักศึกษา ออกไปเป็นคณะและสาขาวิชาต่างๆ ในทำนองเดียวกัน โดยนัยนี้ กระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการปลูกฝังเจตคติ ทั้งในหมู่อาจารย์และนักศึกษา จึงถูกตีกรอบไว้อย่างเคร่งครัดแล้วตั้งแต่อย่างก้าวเข้าสู่มหาวิทยาลัย และเป็นการยากยิ่งที่จะสามารถผลิตบัณฑิต หรือชนชั้นนำที่มีโลกทัศน์ทางวิชาการที่กว้างขวาง และสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคมในวงกว้าง⁵³ แต่ถ้าจะมองจากแง่ของเป้าหมายหลักในการผลิตกำลังคน เพื่อทำหน้าที่เป็นกลไกส่วนต่างๆ ของระบบธุรกิจอุตสาหกรรมที่เป็นอยู่ ก็ต้องนับว่ามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเป็นที่น่าพอใจ ในช่วงสิบปีี่สิบปีมานี้ ในแวดวงวิชาการของไทย เรามีการพูดและเสวนากันมากมายถึงความเป็นเลิศทางวิชาการ ถึงสหวิทยาการ และการประสานร่วมมือระหว่างต่างสาขาวิชา แต่เมื่อถึงขั้นปฏิบัติเข้าจริง ต่างคนต่างสาขาก็ยังคงยืนอยู่ในโลกเฉพาะสาขาของตนเอง ไม่ได้มีอะไรเปลี่ยนแปลง แสดงให้เห็นถึงว่า ปัญหาอุปสรรคไม่ใช่เป็นแค่เรื่องของความ

สัมพันธ์เกี่ยวข้องหรือการประสานงานร่วมมือของคนหรือสาขาวิชา หากแต่เป็นปัญหามูลฐานเกี่ยวกับโลกทัศน์หรือความรู้ “แม่บท” ดังที่อ้างถึงไว้ข้างต้น ข้อเท็จจริงก็คือว่า ระบบอุดมศึกษาตามที่เป็นอยู่ กำลังทำบอบทาบหน้าที่เป็นแหล่งอนุรักษ์และหล่อหลอมโลกทัศน์ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากกระแสคลื่นอารยธรรม เพื่อการครอบครองและครอบงำของมหาอำนาจอุตสาหกรรม และเพราะฉะนั้น จึงตกอยู่ในฐานะของโลกานุวัตร หรืออีกนัยหนึ่งแหล่งวัฒนธรรมการลอกเลียนและฟุ้งพา ทั้งในด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์⁴

วัฒนธรรมการลอกเลียนและฟุ้งพาที่ว่ำนี้อย่างยิ่งยวดลงไปสู่การศึกษา “ในระบบ” ทุกชั้นตอน ตั้งแต่ระดับประถมถึงมัธยม รวมทั้งสู่สาธารณชนในวงกว้าง ในแวดวงการศึกษา มักจะมีการพูดกันอยู่เสมอถึงค่านิยมของคนไทยที่เห็นการศึกษาเป็นช่องทางให้ได้เป็น “เจ้าคนนายคน” ข้อนี้ความจริงก็ไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรนักหนา กลับจะเป็นการตีเสียดด้วยซ้ำไป ถ้าคนไทยเราจะมีใจกระตือรือร้น ตื่นตัวคิดอ่านร่ำเรียน เพื่อสร้างตัวสร้างฐานะของตนให้ดีขึ้นในสังคม เป็นแต่ว่าในแวดวงการศึกษาเอง อาจจะไม่ค่อยได้ตระหนักในคุณค่าความสำคัญของวิชาชีพการศึกษาดีพอเท่านั้น อิทธิพลของการศึกษาต่อการสร้างเจตคติและทัศนคติของคนนั้นเป็นที่ยอมรับกันดี ประเด็นอยู่ที่ว่า เรามีความตระหนักเข้าใจและมั่นคงในหลักการและนัยความหมายของการศึกษาหรือไม่ เพียงใด เกี่ยวกับประเด็นนี้ จะขอนำเอาถ้อยคำของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มาอ้างไว้ ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง ให้พอได้แง่คิดเปรียบเทียบดูว่าอะไรกำลังเกิดขึ้นกับการศึกษาไทยในปัจจุบัน

...สกิมการศึกษาที่ใช้อยู่บัดนี้ จะเกาะแต่ส่วนสามัญศึกษา
ชั้นเบื้องต้นเท่านั้น สามัญศึกษา ขวนให้คนอยากเป็นเสมียน
เพราะวิชาสามัญที่เรียนมา พอจะให้เข้าทำงานเสมียนได้ และ

เป็นธรรมดา ใครเรียนวิชาใดแล้ว อยากใช้วิชานั้น เหตุฉะนั้นบุตรี
ชานา จึงทิ้งนา และแสวงหางานเสมียนทำ...

...การศึกษาสำหรับชาติ ที่จะให้ราษฎรได้เรียนทั่วหน้าตาม
ควรแก่อดีตภาพ จะมีแต่ฝ่ายสามัญศึกษาอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมี
วิสามัญศึกษา สอนวิชาสิกกรรม หัตถกรรม และพาณิชยกรรมด้วย...
จึงเห็นได้ว่า สามัญศึกษากับวิสามัญศึกษา ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน
ต้องจัดไปด้วยกันให้เหมาะสม การศึกษาแพร่หลาย ช่วยให้
โรงเรียนวิสามัญชั้นต่ำมีนักเรียนเต็ม โรงเรียนวิสามัญชั้นต่ำ
ช่วยแก้โรคอยากเป็นเสมียน ซึ่งโรงเรียนสามัญมีแต่จะสอนให้
และเมื่อได้มีทั้งสามัญและวิสามัญศึกษาพอเหมาะสมแล้ว คนทุก
คนก็ได้เรียนตามควรแก่อดีตภาพ การศึกษาสำหรับชาติ จึงถือว่า
ได้เขยิบความรู้แห่งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันทั้งหมดนี้ คือ กำลัง
ของชาติ...⁵⁵

ปรัชญาการศึกษา เรื่องให้ราษฎรได้เรียนรู้ “ตามควรแก่อดีตภาพ” ซึ่ง
ย่อมาความถึงเปิดช่องทางให้ได้แสวงหางานอาชีพที่หลากหลาย “ตามควร
แก่อดีตภาพ” นี้ ได้รับการกล่าวขวัญและย้ำกันมากมายในแวดวงการศึกษา
แต่ในขณะเดียวกัน จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม การศึกษา “ในระบบ” ของไทยก็
ต้องตกอยู่ภายใต้กระแสอุตสาหกรรมนิยมอย่างเต็มตัว ทั้งนี้ ตามแนวทาง
การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและแผนผลิตกำลังคนดังกล่าวข้างต้น “โรคอยาก
เป็นเสมียน” หรือค่านิยมต้องการเป็น “เจ้าคนนายคน” ผันแปรมาเป็นการเล่าเรียน
เพื่อโอกาสเรียนให้ขึ้นไปถึงชั้นมหาวิทยาลัย และโดยนัยนี้ การศึกษาชั้น
ประถมและมัธยม จึงกลายเป็น “บันไดคารา” สำหรับไต่เต้าขึ้นถึงชั้นอุดมศึกษา
เพื่อที่จะได้แสวงหางาน “ที่เป็นที่ต้องการทางเศรษฐกิจ” เป้าหมายและความ

พยายามของทางราชการที่จะจัดให้มัธยมศึกษาเป็นแหล่งผลิตกำลังคนระดับกลางอันหลากหลาย จึงต้องเป็นอันล้มเหลว รวมตลอดถึงการนำเอาระบบโรงเรียนมัธยมประสมมาประยุกต์ใช้ เพื่อสร้างอาชีพระดับกลาง ก็ต้องประสบกับความล้มเหลวในทำนองเดียวกัน แต่ระบบโรงเรียนมัธยมประสมเองในทางปฏิบัติจริงๆ ก็มุ่งตอบสนองความต้องการสังคมอุตสาหกรรมเสียมากกว่า สำหรับภาคเกษตรและชนบทอันเป็นเศรษฐกิจสังคมหลักของไทยในบรรยากาศและโลกทัศน์ทางการศึกษาเช่นว่านี้ การสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยจึงตกเป็นข่าวครึกโครม ดุจมหกรรมประจำปีของชาติ⁵⁶ ยิ่งมาถึงยุคสารสนเทศ มหกรรมประจำปีที่ว่านี้ก็ยิ่งได้รับการดองย้าฝังลงในจิตสำนึกสาธารณชนอย่างกว้างขวางขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นกลาง ซึ่งเก็บเกี่ยววิสิทธิประโยชน์จากระบบการพัฒนาเศรษฐกิจได้มากที่สุด และเพราะฉะนั้นจึงได้รับโอกาสทางการศึกษาสูงสุด การแข่งขัน “เสรี” ทางเศรษฐกิจและการศึกษาจึงกลายเป็นเรื่องของอภิสิทธิ์ไปในทุกวันนี้

แต่นั้น ก็อาจจะไม่สำคัญเท่ากับความเป็นจริงที่ว่า ณ บัดนี้ ระบบการศึกษาของไทยได้พัฒนามาถึงจุดที่ระบบและกระบวนการเรียนรู้ระดับประถมและมัธยม ต้องมาเชื่อมโยงเข้ากับวัฒนธรรมโลกเลียนและพึงพาของระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งขึ้นอยู่กับโลกทัศน์และองค์ความรู้จากกระแสอุตสาหกรรมนิยมภายนอก โดยนัยนี้ ระบบและกระบวนการเรียนรู้แบบท่องจำ จึงปลุกฝังอยู่ในธรรมชาติของการศึกษา “ในระบบ” ที่เป็นอยู่ คำว่า “ในระบบ” ก็สื่อความหมายในตัวเองอยู่แล้วว่า เป็นส่วนหนึ่งของระบบที่แผ่ขยายเข้ามาตามกระแส “โลกาภิวัตน์” ยิ่งกว่านั้น ในสภาวะความรู้เช่นนี้ ก็มีเหตุผลที่น่าสงสัยต่อไปด้วยว่า คุณค่าและคุณภาพของบรรดางานศึกษาวิจัยทั้งหลาย รวมทั้งนักวิจัยและผู้เชี่ยวชาญ ได้ให้อะไรที่เป็นการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ๆ บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการทำสารนิพนธ์หรือวิทยานิพนธ์ระดับสูงในต่างประเทศ

ผู้ทำมีอิสระเพียงใดจากโลกทัศน์และกรอบความคิดของอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้เป็นส่วนหนึ่งของกระแสคลื่นอารยธรรมตะวันตก และที่จะตั้งโจทย์และฐาน (ซึ่งต่างจากสมมติฐาน) การวิเคราะห์ศึกษาอย่างเป็นตัวของตัวเอง เพื่อแสวงหาความรู้ใหม่ที่ถูกต้องเหมาะสม⁵⁷ ผู้เขียนเองไม่ได้มีสติปัญญาที่จะไปวินิจฉัยอะไรได้ แต่เมื่อคำนึงถึงวิกฤตที่กำลังโหมกระหน่ำต่อสังคมวัฒนธรรมไทย ในขณะนี้แล้ว ก็ตระหนักแน่ๆ น่าจะถึงเวลาแล้วที่จะได้ตื่นตัวทำการสำรวจ ตรวจสอบสภาวะเป็นไปทางเศรษฐกิจและการศึกษาให้ถ่องแท้ เพื่อที่จะได้ช่วยกันแสวงหาเส้นทางปลดปล่อยสภาวะจิตของเราให้เป็นอิสระจากความไม่รู้หรืออวิชชาที่กำลังครอบงำสังคมวัฒนธรรมไทยอยู่ในขณะนี้

ในประการสำคัญ ที่พึงต้องตระหนักกันให้ชัดเจน ก็คือว่า องค์ความรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่กำลังยึดติดกันอยู่ เป็นเครื่องศาสตราวุธกำหนดฐานะความสัมพันธ์ทางอำนาจของฝ่ายครอบครองและครอบงำเหนือฝ่ายลอกเลียนและพึ่งพา และปรากฏการณ์ที่วันนี้ เป็นเครื่องสะท้อนถึงสภาวะทางเศรษฐกิจการเมือง และการศึกษาวิชาการของไทยที่เป็นมาตั้งแต่ยุค “ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดังกล่าวข้างต้น สังคมวัฒนธรรมไทย เราได้ชื่อว่า รู้จักประสานประโยชน์ และในขณะเดียวกันก็ใฝ่ในอิสรภาพอย่างแรงกล้า อันเป็นคุณธรรมที่กำลังถูกทดสอบอย่างแรง ในยามวิกฤตที่กำลังแผ่ขยายและทวีความรุนแรงยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้ก็เพราะว่า อำนาจครอบครองและครอบงำมิได้หยุดยั้งอยู่เพียงแค่พยายามยึดกุมความเหนือกว่าทางเทคโนโลยีและตลาด เพื่อประโยชน์แก่ “เศรษฐกิจการค้าเสรี” เท่านั้น แต่เป้าหมายสำคัญสูงสุดที่ตามมา และกำลังจะเป็นชนวนของความขัดแย้งรุนแรงต่อไป ก็คือ เรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ และระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งเป็นกรณีปัญหาที่ชี้ให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม ถึงสภาวะความสัมพันธ์ทางอำนาจดังกล่าว ที่ว่าร้ายแรงและรุนแรงยิ่งขึ้นไปจากการ

ช่วงชิงความได้เปรียบเสียเปรียบเชิงตลาดการค้า ก็เพราะเหตุว่า เป็นประเด็นปัญหาที่กระทบโดยตรงต่อสิทธิเสรีภาพ และชีวิตเลือดเนื้อ ความเป็นอยู่ของมวลชนส่วนใหญ่ในชุมชนท้องถิ่นชนบท รวมตลอดถึงช่องทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนของเศรษฐกิจสังคมไทยโดยส่วนรวม ไม่ใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของการเก็บเกี่ยวจากแรงงานและผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ดังที่เคยกระทำกันมาโดยตลอดเท่านั้น

กรณีเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญานับเป็นอุทธาหรณ์อย่างดีและชัดเจนของสภาวะความไม่รู้และไม่ใส่ใจ ภายใต้วางการศึกษาวិชาการของไทย และอวิชาที่แผ่มาทับกระแสคลื่นอารยธรรมเพื่อแสวงอำนาจครอบครองและครอบงำดังกล่าว ความจริงคำว่า “ความหลากหลายทางชีวภาพ” เป็นคำใหม่ที่เพิ่งคิดใช้กันในแวดวงของนักนิเวศและขบวนการสังคมระดับท้องถิ่นเมื่อไม่นานมานี้เอง แต่แล้วก็กลายเป็นประเด็นอ้างอิงสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับอุตสาหกรรมเทคโนโลยีชีวภาพ แสดงให้เห็นถึงสัมพันธภาพอันแนบแน่นระหว่างสภาวะ หรือองค์ความรู้ที่เป็นอยู่ของ “วิทยาศาสตร์” ตะวันตก ทั้งในทางชีวภาพและสังคม กับเศรษฐกิจการเมืองทั้งในระดับชาติและนานาชาติ⁵⁸ เรื่องทั้งเรื่องมีอยู่เพียงว่า ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 นี้เอง พลังขีดความสามารถทางเทคโนโลยีการลงทุน การผลิต และการค้า ได้กระจายตัวออกไปสู่ภูมิภาคและประเทศอื่นๆ ทั้งในยุโรปและเอเชีย ซึ่งพื่นตัวจากสงครามโลกครั้งที่สอง ฐานะอำนาจการครอบครองและควบคุมเวทีตลาดการค้าโลกของสหรัฐอเมริกา จึงต้องสั่นคลอนลงไปตามลำดับ ดังที่เห็นกันอยู่ ประกอบกับจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ยังต้องมาล่มสลายไปอีกตอนปลายๆ ทศวรรษ เหตุผลอ้างอิงที่จะทุ่มเทงบประมาณการทหาร รวมทั้งโครงการวิจัยเกี่ยวกับเทคโนโลยีขั้นสูงเพื่อการสู้รบ จึงเป็นอันสิ้นสุดลง เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า การทุ่มเท

งบประมาณการทหารดังกล่าวนี้ มีส่วนช่วยให้เศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาผ่านพ้นวิกฤตการณ์ถดถอยมาโดยตลอด ในสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ สหรัฐอเมริกาจึงต้องมองหาทางออกใหม่ๆ เพื่อครองความเหนือกว่าในเวทีการแข่งขันเศรษฐกิจโลก และทางออกที่ยังพอมีอยู่ก็คือ ในด้านเทคโนโลยีชีวภาพ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับอุตสาหกรรมยากับการแพทย์ และธุรกิจทางการเกษตรของสหรัฐอเมริกา ระบอบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเข้ามามีบทบาทสำคัญ ก็เพื่อให้หลักประกันอำนาจการครอบครองธุรกิจเทคโนโลยีชีวภาพของบรรดาบรรษัทข้ามชาติทั้งหลายของสหรัฐอเมริกาเอง ซึ่งทำรายได้เข้าประเทศหลายหมื่นล้านดอลลาร์ในแต่ละปี โดยนัยนี้เอง หลักการเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สิน อันเป็นผลจากน้ำพักน้ำแรงของมนุษย์ในทฤษฎีของลัทธิเมื่อกว่าสามร้อยปีก่อน จึงลุกลามมาถึง กลายเป็นสิทธิในการครอบครองและควบคุมปัจจัยอันจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ไป และข้อที่เป็นประเด็นปัญหาสำคัญอย่างยิ่ง ก็คือว่า ตัววัสดุพันธุกรรมที่บรรดาบรรษัทข้ามชาติตะวันตกนำมาใช้สร้างผลิตผล เพื่อจดทะเบียนสิทธิบัตรคุ้มครองนั้น ล้วนแล้วแต่ได้มาจากสายพันธุ์และพันธุ์พืชจากป่า ซึ่งได้ผ่านการเพาะปลูกและปรับปรุงเลือกสรรมาแล้วหลายต่อหลายชั่วคน ในบรรดาประเทศโลกที่สาม⁵⁹

เมื่อพูดมาถึงตรงนี้ โดยสามัญสำนึกแล้ว ก็คงไม่เป็นการยากที่จะตระหนักเห็นกันถึงนัยความหมายของกระแสคลื่นเทคโนโลยีชีวภาพต่อเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของไทยเรา รวมทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในฐานะที่ประกอบเป็นส่วนหนึ่งของป่าเขตร้อนของโลก คุณค่าความสำคัญของป่าเขตร้อนจะเห็นได้จากความเป็นจริงที่ว่า ป่าที่ว่ามีพื้นที่อยู่เพียงน้อยนิด ไม่ถึงร้อยละ 7 ของพื้นที่ทั้งหมดของโลก แต่ทว่าเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสิ่งมีชีวิตนานาชนิดทั้งพืชและสัตว์ถึงร้อยละ 50-60 ของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดของโลก และประเทศไทยเราก็กตั้งอยู่ในบริเวณซึ่งอุดมสมบูรณ์

ด้วยทรัพยากรชีวภาพอันหลากหลายที่ว่ามี⁶⁰ คุณค่าความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจและชีวิตประจำวันของมนุษย์จะเห็นได้จากผลิตภัณฑ์อาหาร ยา และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมอื่นๆ อีกมากมาย ที่ใช้อุปโภคบริโภคกันอยู่ทั่วโลก ล้วนแต่มีมาจากผลผลิตของป่าเขตร้อนแทบทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่านั้น ศักยภาพความสำคัญของพันธุ์พืชป่าเขตร้อนต่ออนาคตของมนุษย์ พอจะอนุมานได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า จากปริมาณจำนวนสิ่งมีชีวิตในโลกที่ประเมินกันว่ามีถึง 5-30 ล้านชนิดหรือสปีชีส์ ส่วนที่รู้จักกันอยู่ขณะนี้ก็ตกราว 125,000 ชนิด จากจำนวนที่รู้จักกันนี้ เพียงประมาณ 1 ใน 10 เท่านั้น ที่มีการนำมาศึกษาวิจัยกัน และเพียง 1 ใน 100 ที่มีการศึกษาวิจัยกันอย่างจริงจังในแวดวงวิชาการและอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้ จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจอะไรที่บรรดารัฐบาลและบริษัทข้ามชาติต่างๆ ถึงได้พยายามแข่งขันชิงดีกัน เพื่อช่วงชิงอำนาจการครอบครองและควบคุมทรัพยากรชีวภาพอันหลากหลายและทรงค่า ซึ่งมีอยู่ไม่กี่แห่งในโลก⁶¹

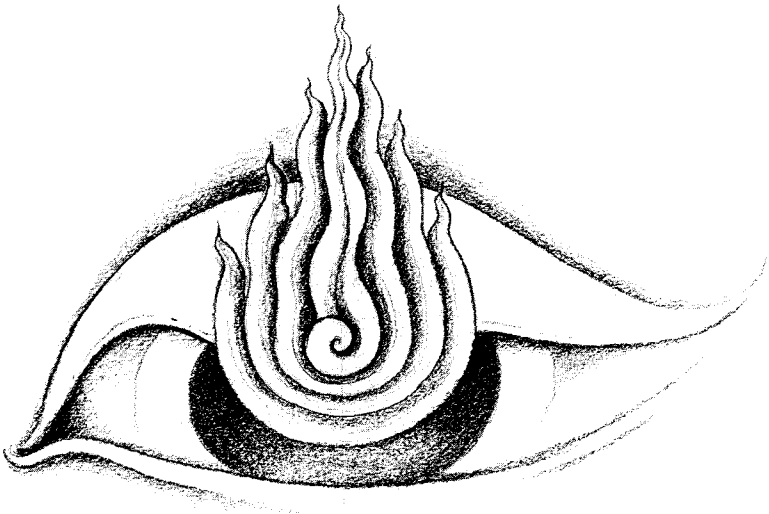
ประเด็นอยู่ที่ว่า การศึกษา วิชาการ และการวิจัยของไทยเราอยู่ที่ตรงไหน ในกระแสอารยธรรมเทคโนโลยีชีวภาพที่ว่ามี ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตเสียยิ่งกว่าเรื่องของเทคโนโลยีด้านอิเล็กทรอนิกส์ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของเครื่องใช้ให้ความสะดวกสบายต่างๆ และเหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด เราจะพึงเผชิญต่อการคุกคามของระบอบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ที่มุ่งเข้ามาครอบครองและควบคุมทรัพยากรอันมีค่าต่อการดำรงชีวิตของประชาชนคนไทยทั้งหมด ด้วยทัศนคติอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญากำลังถูกพลิกผันจากอาณาความดูแลรับผิดชอบขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาแห่งโลก (World Intellectual Property Organization : WIPO) มาตกอยู่กับ GATT หรือองค์การการค้าโลก (WTO) ในปัจจุบัน ข้อแตกต่างที่สำคัญก็คือว่า ตามหลักการข้อตกลงระหว่างประเทศดั้งเดิม แต่ละประเทศ

ทรงไว้ซึ่งสิทธิอธิปไตยที่จะเลือกระบบเศรษฐกิจที่เหมาะสมของตนเอง แต่ภายใต้กติกาใหม่ เรื่องของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาถูกนำไปผูกพันอยู่กับเรื่องของการค้า ทั้งๆ ที่เป็นคนละเรื่องคนละประเด็นกันอย่างเห็นได้ชัดแจ้ง โดยนัยนี้ สถาบันระหว่างประเทศที่จัดตั้งขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา กิติ หรือว่าการค้าและตลาด กิติ จึงล้วนแต่เป็นเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมืองของมหาอำนาจอุตสาหกรรม “ผู้แข็งแกร่งกว่า” ทั้งสิ้น หากจะเป็นเสรีอย่างที่โฆษณาชวนเชื่อให้เข้าใจกัน แต่อย่างใดไม่ และเมื่อรวมความทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว ความคิดอ่านที่นำเอาเรื่องของทรัพย์สินเอกชนมาครอบคลุมไปถึงสิ่งมีชีวิตดังเช่นสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญานั้น โดยแท้จริงก็คือ มรดกทางปัญญาความคิดที่สืบทอดมาจากกระบวนทัศน์ของวิทยาศาสตร์แบบแยกส่วนในอดีตนั่นเอง โดยอาศัยกระแสอารยธรรมเทคโนโลยีชีวภาพเป็นเครื่องมือ เพื่อเป้าหมายที่จะดำรงความเป็นใหญ่ในโลกด้วยการครอบงำความคิดให้เป็นเพียงหนึ่งเดียว ภายใต้อาณัติแห่งพลังอำนาจ และพยายามจัดบั่นทอนทางเลือกอื่นๆ อันหลากหลายที่จะพึงมี⁶²

ทั้งหมดที่กล่าวมา คือ นัยและความหมายเชิงเศรษฐกิจการเมืองและเทคโนโลยี ซึ่งได้ถูกตีกรอบเอาไว้แล้วด้วยเป้าหมายและความมุ่งมั่นที่จะครอบครองและครอบงำ ประเทศไทยในขณะนี้ได้เข้าผูกพันลงนามในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพไว้แล้ว ยังคงเหลืออยู่แต่ที่จะนำเสนอให้รัฐสภาพิจารณาให้สัตยาบัน เพื่อออกกฎหมายภายในอนุวัติการให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งอนุสัญญาฯ เท่านั้น ประเด็นเงื่อนไขทางกฎหมายและเศรษฐกิจการเมือง ได้เริ่มมีการอภิปรายชี้แจงและวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างเปิดเผยและกว้างขวางขึ้นตามลำดับ และคงจะกระทำกันต่อไปอีก ซึ่ง**บทวิเคราะห์** นี้ของจดเว้นไม่พาดพิงไปถึงให้กินเนื้อที่มากไปกว่านี้ หากเพียงแต่ขออภัยไว้ ณ ที่นี้

อีกครั้งหนึ่ง ถึงความสำคัญและจำเป็นที่สภาวะความรู้และการศึกษาของไทยเราเองจะพึงได้รับการทบทวนตรวจสอบ เพื่อแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสมต่อการพัฒนาที่สร้างสรรค์และยั่งยืนอย่างแท้จริง ประเด็นปัญหาเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา อย่างน้อยก็มีส่วนเป็นแรงกระตุ้นให้เราได้หวนกลับมาพิจารณาหาคำตอบอย่างถ่องแท้ขึ้น รวมทั้งศักยภาพภูมิปัญญาที่จะพึงมีส่วนช่วยสร้างเสริมองค์ความรู้ และทางเลือกสำหรับการพัฒนาของมนุษย์ให้ก้าวหน้าขึ้นไปจากสภาวะที่เป็นอยู่ ทั้งนี้ทั้งนั้นเพื่อที่เราจะจะสามารถมองออกไปข้างหน้าอย่างอิสระและสร้างสรรค์ พิศุทธศาสตร์จากวิวัฒนาการเป็นมาทางประวัติศาสตร์ เรื่องของความรู้ อีสรภาพ และความสร้างสรรค์ จึงประกอบเป็นกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาของมนุษย์อันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นเกณฑ์ความชอบธรรมที่การศึกษาพึงได้รับการวินิจฉัยตรวจสอบอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

ว่าด้วยวิสัยทัศน์การศึกษาไทย

การพิจารณาถึงเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ และสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา นอกจากจะช่วยเป็นกระจกส่องสถานะการศึกษาและการวิจัยที่เป็นอยู่ของไทยแล้ว ยังให้บทเรียนที่จะมองออกไปข้างหน้า ทั้งในด้านลบและด้านบวกอย่างน้อย 2 ประการด้วยกัน กล่าวคือ ในประการแรก เป็นเรื่องยืนยันบ่งบอกถึง จุดเสื่อมถอยถึงที่สุดของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์แบบกลศาสตร์และแยกส่วนของตะวันตก ซึ่งเป็นฐานที่มาของโลกทัศน์และกระบวนทัศน์ อันเป็นตัวกำกับพัฒนาการของเทคโนโลยีและเศรษฐกิจการเมืองภายใต้กระแสวัฒนธรรมที่วุ่น ความรู้ และการศึกษา จึงให้ความหมาย และเป็นไปเพื่ออำนาจที่จะครอบครองและควบคุมทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งมนุษย์และธรรมชาติ ให้เข้าอยู่ในลู่ทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายแต่เพียงหนึ่งเดียว คือ การจำเริญเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ซึ่งถูกแปลความหมายให้เป็นความเจริญก้าวหน้า และตั้งความคาดหวังในหมู่ชนส่วนใหญ่ ที่จะพึงได้รับการแบ่งสรรเฉลี่ยผลประโยชน์โดยถ้วนหน้า โดยอาศัยกลไกตลาดและการเมืองเสรีประชาธิปไตย แต่ในความเป็นจริงการฉกฉวยกลับเป็นไปในทางตรงกันข้ามดังเป็นที่รู้เห็นกันโดยทั่วไป

ยิ่งไปกว่านั้น ในท่ามกลางของความยากจนทุกข์ยากของมวลมนุษย์ และความเสื่อมทรามของชาติแวดล้อม นี้เอง ระบอบอำนาจครอบครองและครอบงำก็ยังคงเดินหน้าต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อเป้าหมายถึงขั้นที่จะครอบครองและควบคุมสิ่งมีชีวิตและปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมวลมนุษย์ทั้งหมดนี้ นับเป็นความมืดบอดและอับจนทางปัญญา หากแต่บัดนี้อยู่ใน

ภาพลักษณ์ของความชาญฉลาดปราดเปรื่องทางเทคโนโลยี และกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจการเมือง ซึ่งกระทำต่อมวลชนผู้ยากไร้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าการกระทำโดยตรงถึงชีวิตเลือดเนื้อของมวลชนเช่นนี้ ย่อมจะเป็นสิ่งยั่วยุให้เกิดวิกฤตความขัดแย้งและความรุนแรงอันไม่มีที่สิ้นสุด ในทำนองเดียวกัน วิกฤตสังคมเช่นว่านี้ โดยรากฐานก็คือ วิกฤตของวิทยาศาสตร์ และองค์ความรู้ตะวันตกที่ต้องสะดุดหยุดลง และชะงักงันภายใต้กระแสอุตสาหกรรมนิยมดังที่กล่าวมานั่นเอง

บทเรียนประการที่สอง จากเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างน้อยจากทัศนะของ *บทวิเคราะห์* นี้ ก็คือ เท่ากับเป็นการเปิดขยายทัศนวิสัยของการพัฒนาทางการเกษตรและชนบทให้กว้างไกลออกไปจากที่เคยยึดติดอยู่กับระบบ และกระบวนการเรียนรู้ภายใต้กระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมอันแปลกปลอมและแปลกแยก ที่ว่าแปลกปลอมและแปลกแยก ก็ด้วยเหตุที่เป็นการแยกส่วนแบ่งภาคของความรู้และการพัฒนาตามทฤษฎีและประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตก ซึ่งนอกเหนือไปจากเรื่องของการพัฒนาแบบไม่สมดุล หรือว่ามองเห็น และตีค่าของคนเป็นเพียงหน่วยแรงงาน และธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุดิบ เพื่อสร้างผลกำไรสูงสุดสำหรับภาคธุรกิจอุตสาหกรรม หรืออีกนัยหนึ่งที่เรียกขานกันว่า “การจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” ตามสูตรเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกแล้ว แม้แต่ความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติแวดล้อมของเราเอง ก็ต้องเป็นอันผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริงที่บรรพบุรุษได้เรียนรู้และสะสมเป็นองค์ความรู้ส่วนหนึ่งไว้ ดังที่ได้อ้างถึงในตอนต้นที่ว่า ธรรมชาติของป่าในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นป่าเขตร้อน อันมีค่าอุดมสมบูรณ์ไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ แต่ทว่า ในแวดวงการศึกษาวิชาการ และการบริหารราชการแผ่นดิน ความรู้ความเข้าใจของเราเกี่ยวกับป่า ก็จำกัดอยู่แต่ในเรื่องของทรัพยากรป่าไม้

เป็นหลัก และเป็นไปเพียงเพื่อสนองความต้องการของ “ภาค” อุตสาหกรรม
 ทำไม้ เป็นสำคัญ ซึ่งหมายถึงว่า ทุกๆ ตารางเมตรที่มีการตัดไม้ ไม่ว่าจะ
 กระทำโดยถูกต้องตามหลักวิชาการวนศาสตร์ หรือไม่เพียงใดก็ตาม ไม่ว่าจะ
 กระทำในรูปสัมปทานถูกต้องตามกฎหมายหรือโดยลักลอบตัดไม้ก็ตาม เท่ากับ
 เป็นการทำลายทรัพยากรอันมีค่ายิ่งสำหรับอนาคตทั้งของประชาชนคนไทยและ
 มนุษยชาติโดยรวม

ทั้งนี้ทั้งนั้น ล้วนแต่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้เกี่ยวกับวนศาสตร์
 ในแบบฉบับของป่าเขตอบอุ่นของโลกตะวันตก ซึ่งมีแต่ไม้เป็นทรัพยากรหลัก
 แต่ด้วยคุณค่าในเชิงของความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งนี้ ไม่ใช่ว่าคนชาว
 ตะวันตกจะขาดความรู้ความเข้าใจในคุณค่าของทรัพยากรชีวภาพ หามิได้เลย
 ในทางตรงกันข้าม ตลอดเวลาหลายศตวรรษที่ผ่านมาที่ตะวันตกแผ่อำนาจมาสู่
 โลกตะวันออก ก็ได้ขนเอาสายพันธุ์พืชนานาชนิดออกไปครอบครองใช้
 ประโยชน์มากมายมหาศาล และศึกษาเรียนรู้จากวัฒนธรรมและภูมิปัญญา
 พื้นบ้านมาโดยตลอด ในขณะที่เกี่ยวกับที่ถ่ายทอดความรู้วนศาสตร์เฉพาะแต่ใน
 รูปแบบของการบริหารจัดการทรัพยากรไม้เป็นหลักใหญ่ให้กับแวดวงวิชาการไทย
 การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพอาจไม่ใช่เรื่องใหญ่โตอะไรนัก ในยุคสมัย
 ที่ยังมีป่าธรรมชาติอุดมสมบูรณ์อยู่ ครั้นเมื่อป่าเขตร้อนถูกทำลายลงไปอย่าง
 รวดเร็วและกว้างขวาง ประกอบกับพลังอำนาจแข่งขันในเวทีการค้าโลกเกิด
 กระจายตัวไม่อยู่ในอำนาจครอบครองและควบคุมได้เต็มที่อย่างแต่ก่อน เรื่อง
 ความหลากหลายทางชีวภาพ จึงเริ่มเป็นที่สนใจขึ้นเป็นลำดับ พร้อมด้วย
 ความคิดเรื่องสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา อันเป็นเป้าหมายใหญ่เพื่อธำรงรักษา
 ไว้ซึ่งความเหนือกว่าในเชิงการแข่งขันด้านเทคโนโลยีชีวภาพ ดังกล่าวข้างต้น
 ในขณะที่ในแวดวงการศึกษาวิชาการของไทย ผู้เป็นเจ้าของประเทศเองยังแทบ
 จะไม่ได้เกิดตระหนักสำนึกในคุณค่าความสำคัญในเรื่องนี้เลย!

จะอย่างไรก็ตาม มองจากแง่มุมของการพัฒนาทางการเกษตรและชนบท ความตระหนักสำนึกในความเป็นจริงเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ถือได้ว่าเป็นขั้นตอนการเรียนรู้ที่สำคัญยิ่งต่อทัศนวิสัยทางการศึกษาและการวิจัย เท่าที่คิดและปฏิบัติกันมา การพัฒนาทางการเกษตรและชนบท มีความหมาย เป็นแต่เพียงเรื่องของการแก้ปัญหาความยากจน ปัญหาราคาพืชผลเกษตร ตกต่ำ ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาขาดโอกาสทางการศึกษา ฯลฯ เหล่านี้สรุป รวมอยู่ในสูตรท่องจำของราชการสั้นๆ กะทัดรัดว่าเป็นปัญหา “โง่ จน เจ็บ” ซึ่งก็ไม่ได้ผิดนัก หากแต่ล้วนเป็นปัญหาอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบาย การพัฒนาของรัฐเองทั้งสิ้น ที่แยกเอาเรื่องของเกษตรและชนบทออกไปจาก เป้าหมายของการพัฒนา แล้วในขณะเดียวกัน ก็ยังถูกใช้ให้เป็นฐานหล่อเลี้ยง และรองรับทุนการจำเริญเติบโตเฉพาะของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเสียอีก “ภาค” เกษตรและชนบทจึงต้องลดน้อยถอยกำลังลงไป ในขณะที่ภาคธุรกิจ อุตสาหกรรมโตวันโตคืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของร้อยละ “ผลิตภัณฑ์รวม แห่งชาติ” (GDP) หรือ รายได้ต่อหัว ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ด้วยอาศัยแรงอำนาจรัฐ แทบทั้งนั้น ไม่ใช่ด้วย “มือที่มองไม่เห็น” ของกลไกตลาดเสรีดังที่อ้างกัน และในสภาวะการณ์เช่นนี้ ก็ถือเป็นบทบาทหน้าที่ของบรรดานักเศรษฐศาสตร์ ที่จะทำการศึกษาวิจัย และถ่ายทอดความรู้กันอย่าง “เป็นกลางและปลอดค่านิยม” ให้เป็น “เชิงประจักษ์” ว่า ณ บัดนี้ เศรษฐกิจไทยได้พัฒนามาบรรลุถึงจุดที่ ภาคเกษตรและชนบทได้ลดคุณค่าความสำคัญลงไปแล้ว ส่วนภาคธุรกิจ อุตสาหกรรมกำลังทวีคุณค่าความสำคัญยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับ และเป็นความหวัง เดียวที่จะนำเศรษฐกิจไทย ประเทศไทย และชาติไทย ให้รอดหน้าตัดเทียบกับ นานาชาติได้ ข้อสำคัญก็คือ โลกทัศน์และองค์ความรู้แยกส่วนแบ่งภาคเช่นว่านี้ ยังได้รับการขานรับเป็นอย่างดีในหมู่ผู้นำทางการเมือง และในแวดวงวิชาการ วิชาชีพทั้งหลายตลอดมา แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของโลกทัศน์และวัฒนธรรม

การเรียนรู้ตะวันตก ที่หยั่งลึกอยู่ในระบบการศึกษาและวัฒนธรรมการเรียนรู้สมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ด้วยเหตุนี้เอง ทั้งนโยบายของรัฐ และโครงการศึกษาวิจัยทั้งหลาย ทั้งไทยและเทศ จึงล้วนแต่ยึดติดอยู่กับกรอบอ้างอิงและสมมติฐานของการถดถอยของภาคเกษตรและชนบทเป็นหลักอยู่เสมอ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ความล่มสลายของชนบทได้กลายมาเป็นคุณธรรมอยู่ในตัวเอง เป็นจุดหมายปลายทางที่พึงปรารถนา และเป็นตัวชี้วัดถึงความเจริญก้าวหน้า ในทำนองเดียวกันกับที่ยึดถือและปฏิบัติกันมาในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมตะวันตกยุคสมัยใหม่

ความตระหนักสำนึกในความเป็นจริงเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพถือเป็นขั้นตอนสำคัญในวิวัฒนาการเรียนรู้สำหรับสังคมไทย ก็เพราะให้ความหมายเป็นการปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระจากกรอบความรู้ความเข้าใจที่ถ่ายทอดมาจากวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบตะวันตกดังกล่าวนั้น ก็คือเป็นอิสระจากกระแสเศรษฐศาสตร์การพัฒนาและรัฐประศาสนศาสตร์ของไทยเราเอง ซึ่งก่อตัวขึ้นสู่อำนาจการเมืองมาตั้งแต่ ยุค “ระดมนักวิชาการสาขาวิชาต่างๆ มาช่วยงานของชาติ” ภายใต้ระบอบทหาร และซึ่งสถาปนาความสัมพันธ์การถ่ายทอดวิชาการ และการศึกษาวิจัยและพัฒนา อย่างแนบแน่นอยู่กับสำนักเศรษฐศาสตร์ อัน “เป็นกลางและปลอดค่านิยม” ของธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศที่กรุงวอชิงตัน แนวคิดและผลทางปฏิบัติจึงมีอันเป็นไปดังที่กล่าวข้างต้น ปัญหาสังคมต่างๆ อันเป็นผลพวงจากการพัฒนาเศรษฐกิจมักจะได้รับคำอธิบายจากวงการเทคโนโลยีแครดเหล่านี้ว่า เป็นแต่เพียงเรื่องของข้อผิดพลาดในรายละเอียดทางปฏิบัติเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์หลัก ซึ่งได้ร่ำเรียนกันมาแล้วเป็นอย่างดี⁶³ แต่จริงๆ แล้ว เป็นปัญหาเงื่อนไขวัฒนธรรมการเรียนรู้ ซึ่ง *บทวิเคราะห์* นี้พยายามย้ำถึงโดยตลอด

จิตสำนึกและอิสรภาพทางปัญญาความคิด นับเป็นเงื่อนไขสำคัญและ

จำเป็นต่อวิถีทัศน์ที่สังเกตเห็นถึงคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพอย่าง ต่อแท้ กล่าวคือ เป็นคุณค่าต่อการเรียนรู้ นอกเหนือไปจากเรื่องของ ประโยชน์ในทางวัฒนธรรม อย่างเช่นที่มองเห็นกันทั่วๆ ไปว่า เป็นแหล่ง อาหารและยา รวมทั้งผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันของมวล มนุษย์เรา ตลอดจนชี้ให้เห็นช่องทางการพัฒนาเกษตรและชนบท มีความเป็น พลวัตซับซ้อนขยายงานอาชีพหลากหลายออกไปถึงระดับการมีส่วนร่วมของชาวไร่ ชาวนา ในกระบวนการแปรรูปเพิ่มมูลค่าผลิตทางการเกษตรและการตลาด แทนที่จะมัวแต่ถูกจำกัด พึ่งพากับพืชและสัตว์ไม่กี่ชนิดตามที่กำกับ กะเกณฑ์มาจากภายนอก ทั้งหมดเหล่านี้ล้วนแต่มิมีนัยสำคัญต่อการกำหนด นโยบายและการจัดการศึกษาทั้งสิ้น แล้วก็จะจะต้องเกี่ยวโยงไปถึงการปรับ ปฏิรูปการศึกษาไทยกันอย่างขนานใหญ่ เพื่อสร้างเสริมขีดความสามารถ สร้างสรรค์ทางสติปัญญาให้ “คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น” กันอย่างจริงจัง ในบริบทของสภาพความเป็นจริง และวิถีชีวิตอันหลากหลาย ซึ่งต่างจากที่ได้ ถูกตีกรอบเอาไว้ล่วงหน้าแล้วภายใต้ระบบการศึกษาที่เป็นอยู่

โดยนัยนี้ แนวคิดในทำนองที่ชี้ให้เห็นว่า “ความได้เปรียบของประเทศ ทั้งหลายในอนาคต จะมีได้ขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลักอีกต่อไป แต่จะขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรมนุษย์และเทคโนโลยีเป็นสำคัญ ดังตัวอย่างที่ เห็นมาแล้วในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย ที่อาศัยการทุ่มเทด้าน การพัฒนากำลังคน และการพัฒนาเทคโนโลยีเป็นกุญแจไปสู่ความสำเร็จ”⁶⁴ จึงไม่สู้จะตรงต่อสถานะความเป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมไทย และภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เท่าใดนัก ประเด็นปัญหาคงจะอยู่ที่แผนภาพ ความเป็นจริง ที่มองกันด้วยแว่นสีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันนั่นเอง จะสังเกต เห็นได้จากคำสโลแกนในเอกสารวิชาการที่อ้างถึงนี้ อย่างเช่น เทคโนโลยี รูปแบบ “สากล” ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ค่านิยม “สากล” กติกาการค้า

“สากล” แล้วก็มีมาถึง “ทรัพยากร” ธรรมชาติ และการพัฒนา “กำลังคน” รวมทั้ง “กระแสโลกาภิวัตน์” เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่พอกไว้ด้วยเงื่อนปม และเงื่อนงำทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และอำนาจทั้งสิ้น จะนำมาใช้หรือพุดกันอย่างไรบ้าง ไปโดยไม่มีการตั้งคำถามนั้นเห็นจะเป็นไปไม่ได้ โดยเฉพาะในสภาวะวิกฤตสังคมและสภาพแวดล้อม ที่เราต่างต้องเผชิญร่วมกันอยู่ในปัจจุบันนี้และทั้งในอนาคตข้างหน้า

เป็นที่น่าสังเกตเช่นเดียวกันว่า ในช่วงสี่ห้าปีมานี้ ทาง “ภาคเอกชน” พากันตื่นตัวกระตือรือร้นสนใจในเรื่องของการศึกษากันอย่างกว้างขวาง เป็นช่วงที่บรรดานักวิชาการปัญญาชนถูกระดมกำลังความคิดแสวงหา “วิสัยทัศน์” ทางการศึกษากันมากมาย ดังที่เป็นข่าวครึกโครมกันอยู่เป็นระยะๆ⁶⁵ แต่ประเด็นสนใจดูจะมุ่งไปที่เรื่องของ “ฐานทรัพยากรมนุษย์” และเทคโนโลยี เป็นหลักใหญ่ในทำนองเดียวกันนั่นเอง จุดสำคัญอยู่ตรงที่ว่า “เศรษฐกิจ” ไทยจะต้องเร่งรัดพัฒนาให้เทียบทันกับกระแสการแข่งขันในตลาดโลกในยุคกระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สาม ของแอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ พิเคราะห์จากจุดนี้แล้ว มวลความพยายามของ “ภาคเอกชน” ในการแสวงหาวิสัยทัศน์การศึกษา จึงดูไม่ต่างอะไรนักจากวิสัยทัศน์แบบ “อาหารจานด่วน” ของภาครัฐสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อสี่ทศวรรษก่อน ภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมโลกที่สอง โดยพื้นฐานแล้ว ทั้งสองช่วงจึงนับเป็นความต่อเนื่องและเสริมซึ่งกันและกัน ภายในกรอบกระบวนทัศน์ชุดเดียวกัน คือ เป้าหมายการจำเริญเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม โดยถือเอามนุษย์และธรรมชาติเป็นเพียง “ทรัพยากร” ปัจจุบันผลิต

ความจริงมีอยู่ว่า แม้ในยุคสารสนเทศ หรือกระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สามนี้เอง “ฐานทรัพยากรธรรมชาติ” ยังคงเป็นปัจจัยช่วงชิงความได้เปรียบเสียเปรียบอยู่ และจะยิ่งมีความสำคัญเข้มข้นรุนแรงขึ้นเป็นทวีคูณ โดยอาศัย

เทคโนโลยีขั้นสูง คือ เทคโนโลยีชีวภาพ และระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งสถาปนาตนเองขึ้นโดยพลการ เพื่อครอบครองและควบคุม “ทรัพย์สิน” ความหลากหลายทางชีวภาพ อันเป็นปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมวลชน ท้องถิ่นชนบท วิทยาลัยทางการศึกษาและการวิจัยเพื่อสร้างเสริมความตระหนักสำนึกในความเป็นจริงข้อนี้ จึงนับเป็นเรื่องสำคัญและรีบด่วนอย่างยิ่ง เกี่ยวข้องโดยตรงต่อชีวิตเลือดเนื้อและความเป็นอยู่ของประชาชนคนไทยทั้งมวล และเอกราชอธิปไตยของประเทศชาติโดยส่วนรวม สังคมไทยเป็นสังคมที่ สมบูรณ์มุ่งตั้งไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพส่วนหนึ่ง ความไม่นำพาต่อ “ฐานทรัพย์สินธรรมชาติ” ย่อมเท่ากับเป็นการจงใจบั่นทอน ทำลายศักยภาพ ภูมิปัญญาที่จะพัฒนาตนเอง และภูมิคุ้มกันต่อการคุกคามจากภายนอก

โดยแท้จริงแล้ว วิทยาลัยที่วันนี้ไม่ได้อยู่ห่างไกลอะไรเลย หากแต่อาจ เรียนรู้เอาได้จากภายในสังคมวัฒนธรรมไทยของเราเองเป็นจุดเริ่มต้น ทศนวิสัย มองย้อนออกไปจากภายในสังคมวัฒนธรรมไทย ไม่ได้หมายความว่า จะปฏิเสธ กระแสโลกภายนอก ซึ่งเป็นไปไม่ได้อยู่แล้ว แต่อย่างน้อยที่สุด ก็เพื่อให้เราได้ รู้จักตัวเองเพียงพอที่จะมองออกไปสู่โลกภายนอกด้วยความเชื่อมั่นและสร้างสรรค์ ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก โลกดีที่วิถีชีวิตชุมชน ความหลากหลายทางชีวภาพมีความเป็นครุอยู่ในตัวเอง ที่มนุษย์เราสามารถเรียนรู้ เอาได้ ซึ่งเป็นอีกวิถีทางหนึ่งของการแสวงความรู้และการพัฒนาเพื่อการ พึ่งตนเองของมนุษย์ กระบวนการเรียนรู้เช่นว่านี้ดูจะสอดคล้องกับข้อสังเกต ทางวิทยาศาสตร์ของเกรกอรี เบทสัน นักฟิสิกส์ ที่มองเห็นการสื่อสารสัมพันธ์กัน ระหว่างโครงสร้างของธรรมชาติกับโครงสร้างของจิตมนุษย์⁶⁶ นี่เป็นวิถีของ ความรู้อีกมิติหนึ่ง นอกเหนือไปจากวิถีของตรรกะความเป็นเหตุเป็นผลของ มนุษย์เราเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่เราใช้ศึกษาหาความรู้กันมาจาก “ในระบบ” จนยากที่ จะมองเห็นวิถีทางอื่นได้ เนื่องจากการศึกษา “ในระบบ” แยกตัวเองจากวิถีของ

ธรรมชาติ และมุ่งแต่จะเรียนรู้ เพื่อรีดเอาประโยชน์จากธรรมชาติเป็นสำคัญ
 ด้วยเหตุฉะนั้นเอง วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นหนทางเดียว ที่มี
 สื่อสัมพันธ์อยู่กับวิถีของธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง และเป็นมายาวนานใน
 ประวัติศาสตร์มนุษยชาติ และในวิถีชีวิตอันหลากหลายนั้นเอง จึงเปรียบ
 เสมือนแผนภาพความเป็นจริงของสัมพันธ์ภาพเชื่อมโยง และพึ่งพาอาศัย
 ซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม เป็นความรู้ในลักษณะของ
 องค์กรรวม ประกอบเป็นระบบนิเวศและการดำรงคงอยู่ของมวลสิ่งมีชีวิตร่วมกัน
 กับธรรมชาติแวดล้อมอันหลากหลาย ในบริบทของความเป็นจริง มนุษย์กับ
 ธรรมชาติ จึงเป็นเสมือนภาพสะท้อนซึ่งกันและกัน และดำรงคงอยู่ร่วมกัน
 และมนุษย์ผู้เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตอันหลากหลายที่ว่านี้ ก็เรียนรู้จาก
 ธรรมชาติเอง แล้วจึงค่อยๆ สะสมประสบการณ์ และก่อร่างสร้างสรรค์
 กระบวนการเรียนรู้ และการคิดร่วมกันขึ้นเป็นแบบแผนความรู้ และสังคม
 วัฒนธรรมอันหลากหลายในทำนองเดียวกัน เพราะฉะนั้น จากแง่มุมของ
 ความเป็นจริงเชิงนิเวศและความเป็นชุมชนมนุษย์ จึงไม่ได้มีความหมาย
 เป็นแต่เพียงหน่วยอะตอม หรือปัจเจกบุคคลอย่างสุดโต่ง ที่เรียกกันว่า
 สัตว์เศรษฐกิจ เท่านั้น ดังที่ ล็อก อัดัม สมิธ และบรรดานักคิดอื่นๆ
 ในกระแสเหตุผลนิยมได้ตั้งสมมติฐานเอาไว้ หากแต่โดยรากฐานแห่งธรรมชาติ
 มนุษย์เอง มีความหมาย และคุณค่า ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตอัน
 หลากหลาย ซึ่งประกอบกันเป็นมวลรวมดังกล่าวแล้ว ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า
 ไปถึงว่าจะเป็นการปฏิเสธคุณค่าความเป็นปัจเจกบุคคล และการพัฒนาตนเอง
 ของบุคคล หากแต่หมายถึง คุณค่าในฐานะเป็น “บุคคลในประชาคม”
 (person-in-community) มีสัมพันธ์ภาพทางสังคม โดยนัยนี้ ปัจเจกบุคคล
 จึงมิใช่จะดำรงคงอยู่เพียงด้วยสัญชาตญาณความชอบไม่ชอบ พอใจหรือไม่พอใจ
 ตามอำเภอใจเฉพาะของตนเอง หากในอีกซีกหนึ่งของชีวิต ยังกอบปรีย์ด้วย

ความสำนึกของมนุษย์ที่จะพึงมีต่อพันธะหรือความผูกพันทางสังคมด้วย
ในขณะเดียวกัน⁶⁷

ในประการสำคัญ ความรู้ในลักษณะองค์รวม และแบบแผนสังคม
วัฒนธรรมอันหลากหลายที่ว่าเป็น เป็นผลอันเกิดแต่กระบวนการเรียนรู้และ
การคิดร่วมกันจากจิตสำนึกสร้างสรรค์ภายใน ซึ่งถือเป็นคุณค่าแก่นสารของ
ความเป็นมนุษย์⁶⁸ ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ประกอบเป็นภูมิปัญญาชุมชน
ท้องถิ่นอันหลากหลาย เป็นความรู้แบบประเพณี อันอาจเป็นคุณค่าอย่าง
เอนกอนันต์ต่อสังคมโลกภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยามวิกฤตความเสื่อม
ถอยของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และการเรียนรู้ “ในระบบ” สมัยใหม่

เรื่องของชุมชนท้องถิ่นกับความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นกรณี
ที่ใกล้เคียงตัวโดยตรงสำหรับการเรียนรู้ในหมู่นักวิชาการปัญญาชนของไทยเรา
แต่แล้วกลับเป็นเรื่องที่ดูแสนจะห่างไกล หรือว่าแทบจะไม่อยู่ในสายตาเอาเลย
เนื่องจากว่ากระแสเศรษฐกิจการเมืองและระบบการศึกษาสมัยใหม่ ได้แยก
โลกทัศน์และกระบวนทัศน์ของเหล่าชนชั้นนำ อันเป็นผลิตผล ออกไปจาก
ฐานความเป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมไทย เป็นสถานะปัญหาช่องว่างที่คู่ขนาน
มากับกระบวนการเร่งรัด “พัฒนาเศรษฐกิจ” โดยตลอด ซึ่งนับวันจะยิ่งเลวร้าย
และรุนแรงขึ้นโดยลำดับ และกำลังจะถึงจุดที่พากันเห็นว่า การร่วมมือกับ
ต่างชาติต่างวัฒนธรรมให้เข้ามายึดครอง “ทรัพย์สิน” ธรรมชาติ อันเป็นชีวิต
เลือดเนื้อของมวลชนคนไทย เป็นความถูกต้อง “ทางวิชาการ” และชอบธรรม
ในนามของ “สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา”!

ผลสืบเนื่องจาก ช่องว่าง และการเบียดเบียนคุกคามต่อชีวิตทรัพย์สิน
ของชุมชนท้องถิ่นนี้เอง ที่กระตุ้นให้เกิดกระแสท้องถิ่นขึ้น ซึ่งไม่เพียงแต่
เป็นไปเพื่อปกป้องตนเองโดยสัญชาตญาณแห่งธรรมชาติมนุษยเท่านั้น หากยัง
เป็นความเพียรพยายามแสวงการเรียนรู้และเอกลักษณ์ของตนเองด้วยในขณะ

เดียวกัน จริงๆ แล้วกระแสท้องถิ่นทำนองที่วานี้ เป็นปรากฏการณ์ทั่วโลก คู่ขนานไปกับสภาวะช่องว่างและปัญหาการเบียดเบียนคุกคามดังกล่าว แม้จะอยู่ในบริบทและสภาวะเงื่อนไขที่แตกต่างหลากหลายกันไป แต่ก็มาตรงกันในเจตนารมณ์และจุดมุ่งหมาย เพื่อเรียกร้องต้องการความเป็นอิสระและเอกราชของชุมชนท้องถิ่น ด้วยเหตุฉะนั้น กระแสท้องถิ่น จึงเป็นสภาวะการณ์ที่จะต้องคำนึงถึงกันอย่างจริงจัง ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ และการรวมตัวทางเศรษฐกิจการเมืองระดับภูมิภาค⁶⁹ ทั้งนี้ ไม่ใช่ในความหมายที่เป็น “โลกาภิวัตน์” หรือ คล้อยตามกระแสคลื่นอารยธรรมตะวันตกแต่อย่างใด หากเป็นการสะท้อนถึงวัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่ อันเป็นทางเลือกสำหรับชุมชนท้องถิ่นเอง มองจากแง่มุมของ “ชนชั้นนำ” กระแสท้องถิ่นอาจดูเป็นเรื่องของความไร้ระเบียบ ในยุคของความพยายามทุกวิถีทางที่จะสถาปนา “ระเบียบโลกใหม่” แต่ก็ยังเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นจริง ซึ่งไม่อาจละเลย หรือมองข้ามกันไปได้

ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ มีการพูดกันถึงเรื่อง “วิสัยทัศน์” กันมากมาย ในแทบทุกวงการ ผู้นำยุคชนชั้นกลาง ไม่ว่าจะอยู่ในแวดวงการเมือง เศรษฐกิจ และการศึกษา ในวงการธุรกิจ ก็นิยมใช้คำ “วิสัยทัศน์” กันแพร่หลาย มีหนังสือที่ตีพิมพ์ออกมานับไม่ถ้วน แต่ก็ล้วนเป็นไปตามจังหวะ กระแสคลื่นอารยธรรมลูกใหม่ๆ ตามนิยาม ของ แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ แทบทั้งสิ้น และโดยเจตนารมณ์ ก็เป็นเพียงเรื่องของการช่วงชิงความได้เปรียบเสียเปรียบ และอำนาจจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีนั่นเอง การประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีใหม่ๆ และการติดตามเรียนรู้นำมาใช้ประโยชน์นั้น ในตัวเองไม่ใช่เรื่องผิดหรือประหลาดอะไรเลย แม้เรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็น่าจะเป็นต้องรู้จักเรียนรู้ และใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีขั้นสูงเหล่านี้ ถ้าหากว่า จะไม่เป็นการทับถมซ้ำเติมปัญหาช่องว่างและการคุกคามเบียดเบียน

ที่เป็นอยู่ให้เลวร้ายรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก ความจริงทางด้านการศึกษาของไทย ความคิดอ่านเกี่ยวกับปฏิรูปการศึกษาได้เริ่มมีมาจากภายในของวงการศึกษา ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2510 รวมทั้งบรรยากาศทางสังคมการเมือง วิพากษ์วิจารณ์ กันถึงปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคมอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม 2516 และการจัดตั้ง “คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา” ในปี ต่อมานั่นเอง⁷⁰ แต่ครั้นมาในทศวรรษ 2530 นี้ อันเป็นช่วงธุรกิจ อุตสาหกรรมส่งออกกำลังเฟื่องฟู และการแข่งขันในตลาดโลกเข้มข้นรุนแรงขึ้น รวมทั้งพลังอำนาจเศรษฐกิจการเมืองของชนชั้นกลาง ปัญหาช่องว่างและความไม่เป็นธรรมทางสังคม จึงดูจะเป็นที่หลงลืมกันไปใน “วิสัยทัศน์” ทั้ง ทางด้านการเมืองและการศึกษา ด้วยเหตุที่ต่างพากันพะวงแต่จะต้อนรับขับสู้ กระแส “โลกาภิวัตน์” ใหม่ ๆ ที่จะพัดผ่านมาจากภายนอกเป็นจุดสำคัญ

ถึงตรงนี้ ก็ขอย้อนไปพิเคราะห์เปรียบเทียบถึงวิสัยทัศน์ และจุดยืนทาง เศรษฐกิจการเมืองและการศึกษาของผู้นำไทยรุ่นก่อนๆ โดยพิจารณาได้จาก ถ้อยคำของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีซึ่งก็นับเป็นนักเปลี่ยนแปลง “ให้ทันสมัย” ด้วยผู้หนึ่งของฝ่ายสามัญชน ดังต่อไปนี้

การอาชีพของราษฎรสามัญกล่าวโดยทั่วไปก็รวมอยู่ในกรรม 3 อย่าง คือ กสิกรรม หัตถกรรม และพาณิชย์กรรม ประเทศสยามเป็นประเทศเพาะปลูก การอาชีพของราษฎร จึงเป็นไปในทางกสิกรรมเป็นพื้น การหัตถกรรมและพาณิชย์กรรม เป็นแต่เครื่องประกอบ...

ทั้งนี้ก็เพื่อว่า เมื่อสถานะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ การกสิกรรม ซึ่งเป็นสำคัญยิ่งของเรา (และยิ่งดกมา

สมัยนี้ยิ่งสำคัญยิ่งขึ้น เพราะเชื่อกันว่า เสร็จสงครามอาวุธแล้ว จะต้องถึงสงครามอิคอนอมิกส์) ถึงจะแก้ไขและจัดช่วยเหลือ ทางอื่น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นปานใด ก็จะไม่เพิกเฉยละเลยการศึกษา ทางกสิกรรมเสียไม่ได้ จึงจำจะต้องหัดคนให้มีความรู้ทางกสิกรรม และให้รักกสิกรรมไปแต่เล็กด้วย...⁷¹

เท่าที่ยกคำของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีขึ้นมาอ้างถึงครั้งแล้วครั้งเล่า ในบทวิเคราะห์ นี้ มิได้หมายถึงจะดึงความคิดอ่านของเราให้ย้อนกลับไปสู่วิตี ชีวิตในอดีต แต่การที่จะมองการณ์ไกลออกไปสู่นาคคข้างหน้าโดยปราศจากความต่อเนื่องจากอดีต และพื้นฐานที่เป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมของตนเองนั้น ก็หมายถึงการสละและสูญเสียอิสรภาพที่จะเรียนรู้และสร้างสรรค์ภูมิปัญญา อันอยู่ในธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ หลักการ “ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา” ถ้าจะสื่อความหมายอะไรถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์แล้ว ก็น่าจะอยู่ที่ตรงนี้เอง ไม่ใช่โอกาสที่จะช่วงชิงปิ่นปาย “บันไดดารา” อันเป็น สภาวะการศึกษาของไทยอยู่ในปัจจุบันนี้

จริงอยู่ นักการศึกษาอย่างเช่นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ก็คงจะไม่ได้ ล่วงรู้ไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างที่เรเห็น ๆ กันในยุคนี้ แล้วก็ จะไม่ได้รู้เท่าทันอะไรนักถึงนัยทางอำนาจบาตรใหญ่ที่แฝงมากับกระแสคลื่น อารยธรรมตะวันตก แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความตระหนักถึง “คุณมหันต์โทษอนันต์” จากอารยธรรมตะวันตก⁷² และที่สำคัญอย่างยิ่ง ก็คือ มองและก้าวออกไป ข้างหน้าอย่างรู้จักตนเอง และยึดถือคติการศึกษาที่จะ “พยายามยกคนทั้งชาติ ให้สูงขึ้นพร้อมกัน” อันจะเป็นเครื่องชี้วัด “ฐานะแห่งชาติ” อย่างแท้จริงที่จะ แข่งขันต่อสู้กับชาติอื่น ๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ

แล้วในทำนองเดียวกัน การที่เน้นถึง “ความรู้ทางกสิกรรม” ในครั้ง

กระนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็คงจะไม่ได้ทันล่วงรู้ลึกซึ้งไปถึงนัยสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพและเทคโนโลยีชีวภาพ อย่างที่เราเริ่มจะเรียนรู้และตระหนักกันอยู่ในขณะนี้ แต่หลักการคิดและปฏิบัติบนพื้นฐานของสถานะที่เป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมไทย และด้วยการรู้จักตนเองของผู้นำก็บังเกิดผลเท่ากับเป็นการเตรียมพร้อมที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ เพราะในที่สุดแล้ว ทั้งความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นนั่นเอง ก็คือ รากฐานอันแนบเนื่องอยู่ใน “ความรู้ทางกลีกรรม” ในวัฒนธรรมประเพณีการเรียนรู้ของไทยแต่โศครีย์ที่มาถูกประทับตราให้กลายเป็น “การศึกษาแผนโบราณ” แล้วก็มาถูกแยก “ภาค” ออกไปจาก กระแสการเร่งรัดพัฒนา “เศรษฐกิจ” ในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และเทคโนโลยีดังกล่าวแล้ว “ภาค” เกษตรและชนบท จึงต้องตกอยู่ในฐานะแบกภาระเป็น “กระดูกสันหลังของชาติ” และขบแยะ “โง่ จน เจ็บ” อยู่จนถึงทุกวันนี้ ในประการสำคัญ ยังจะต้องถูกกลืนเข้าไปในวัฏจักรของความรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบลอกเลียนและพึ่งพา อันแฝงอยู่ในกระบวนการพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรมของไทยอีกด้วย และไม่มีทางที่จะฟื้นฟู “ถ่านแห่งชาติ” ในอันที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ในทุกวิถีอาชีพได้ ครอบงำที่ “วิสัยทัศน์” ทางเศรษฐกิจการเมืองและการศึกษายังอยู่ในลักษณะเป็น “อาณานิคมทางปัญญา” ดังเช่นที่เป็นอยู่

จากทัศนวิสัยของความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น นี้เอง ฐาน “ความรู้ของกลีกรรม” ย่อมสามารถได้รับการพัฒนาแตกกิ่งก้านสาขา ออกไปสู่อุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรมได้ในที่สุด ขึ้นอยู่กับว่าเรามีความตระหนักสำนึกกันจริงจังหรือไม่ เพียงใดเท่านั้น ในระดับชุมชนท้องถิ่น การริเริ่มคิดอ่านและกระทำการยังคงปรากฏให้เราได้เห็นกันอยู่โดยทั่วไป ในหมู่เกษตรกรผู้นำทางความคิดที่ในวงการนักพัฒนาเอกชนยกย่อง

กันว่าเป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” นับว่าเรายังโชคดีที่กลุ่มผู้รู้เหล่านี้ยังสามารถดำรงตนมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง ในท่ามกลางความผันผวนและล่มสลายของวิถีชีวิตชนบทโดยทั่วไป อันเนื่องมาจากผลของนโยบายเกษตรแผนสมัยใหม่ ซึ่งก็คือ เกษตรกรรมภายใต้อาณัติของกระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยม นั่นเอง แสดงให้เห็นถึงฐานภูมิปัญญาและภูมิธรรมอันหยั่งรากลึกอยู่ในวัฒนธรรมประเพณี เพราะ “ความรู้ทางกสิกรรม” ที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กล่าวถึง และบรรดา “ปราชญ์ชาวบ้าน” ยึดถือปฏิบัติ นั้น มิใช่เป็นเพียงเรื่องของเทคนิควิธีการทางการเกษตรเท่านั้น หากยังหมายถึงวิถีชีวิต และกระบวนการเรียนรู้อันเป็นองค์รวมอยู่ในสิ่งที่เรียกกันว่า “เกษตรนิเวศ” ดังนั้น นอกเหนือไปจากเรื่องของการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ เพื่อดำรงชีวิตประจำวันแล้ว เกษตรกรรมแบบประเพณียังเป็นการสืบทอดความรู้ และสะสมประสบการณ์ ถึงขั้นเป็นที่ยอมรับว่า เป็นผู้รอบรู้อย่างลึกซึ้งในระบบนิเวศและพันธุ์พืชนานาชนิด สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตประจำวัน ทั้งของตนเองและชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องอาหาร ทยูกยา หรืออุปกรณ์ใช้สอยต่าง ๆ⁷³

โดยนัยนี้ ความหลากหลายทางชีวภาพ กับภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น จึงให้ทัศนวิสัยความเป็นองค์รวมครอบคลุมทั้งเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรม อย่างน้อยก็ในขอบข่ายของเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งทั้งผลิตภัณฑ์และบริการอาจผลิตขึ้นภายในชุมชนท้องถิ่นเอง จากทรัพยากรท้องถิ่นและเพื่อการอุปโภคบริโภคภายในชุมชนท้องถิ่น ประเด็นก็คือ เราต่างพากันถูกชี้ชวนและปลุกฝังให้ยึดติดอยู่กับเศรษฐกิจและเศรษฐกิจศาสตร์กระแสโลก ซึ่งก็คือ กระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยมมาโดยตลอด เมื่อคำนึงถึงวิกฤตที่ชนบทกำลังเผชิญอยู่ ทั้งทางด้านของคนและธรรมชาติแวดล้อม จึงน่าจะถึงเวลาแล้วที่จำเป็นต้องหวนกลับมาสรรค์สร้างเศรษฐกิจและเศรษฐกิจศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง เพื่อเป็นฐานกำลังที่จะเผชิญกับกระแสพลังเศรษฐกิจโลกได้

อย่างเป็นอิสระและมีศักดิ์ศรี และนี่คือบทบาทและภารกิจที่ท้าทายอย่างยิ่งสำหรับสถาบันการศึกษาและวิชาการ ทั้งในระดับชาติ และภูมิภาค หรือท้องถิ่น⁷⁴

อีกประการหนึ่งที่สำคัญ จากทัศนวิสัยของป่าเขตร้อน และความหลากหลายทางชีวภาพ ก็คือ ธรรมชาติความเป็นภูมิภาคของระบบนิเวศ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลออกไปจากเขตแดนโดยนิตินัยของแต่ละประเทศ ความตระหนักสำนึกและการเรียนรู้ถึงความเป็นจริงของโลกธรรมชาติ ยังจะเป็นการขยายโลกทัศน์ ทั้งทางเศรษฐกิจการเมืองและการศึกษา ออกไปสู่ช่องทางความร่วมมือ และ “ร่วมใจ” ในความสัมพันธ์กับประชาชาติเพื่อนบ้านข้างเคียง ซึ่งไทยอยู่ในใจกลางที่จะทำบทบาทหน้าที่ประสานปรองดองให้บังเกิดเป็นผลจริงจิ่งขึ้น ทั้งนี้ บนพื้นฐานของการเรียนรู้อันสร้างสรรค์ร่วมกัน แทนที่จะเอาแต่คิดพยายามตั้งตนเป็นศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจการเงินของภูมิภาค อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วงชิงความเป็นใหญ่ในภูมิภาคแถบนี้ รวมทั้งการถือเอาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของประเทศเพื่อนบ้านของเรา ในทำนองเดียวกันกับที่เราเองได้ถูกกระทำมาแล้ว ปัญหาความขัดแย้งและความเข้าใจที่ไม่มีความตรงและสอดคล้องกันได้ ก็เพราะความไม่รู้และอวิชชาที่กำลังครอบงำเราอยู่

แน่นอน ทั้งหมดที่กล่าวมา ย่อมหมายถึงว่าจะต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์กันอย่างขนานใหญ่ ซึ่งต้องยอมรับว่าเป็นเรื่องยากยิ่ง แต่ก็จำเป็นอย่างยิ่งถ้าจะคาดหวังให้เราสามารถก้าวข้ามพ้นไปจากสภาวะแห่งอวิชชา เพื่อแสวงทางเลือกการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ต่อการพัฒนาของมนุษย์อย่างแท้จริง ได้กล่าวมาแล้วถึงการสะดุดหยุดลงและความชะงักงันทางปัญญาของวิทยาศาสตร์และความรู้ตะวันตกในยุคของการปฏิวัติอุตสาหกรรม และอำนาจครอบงำของกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม “ความรู้” กลายเป็นเครื่องมือของอำนาจ

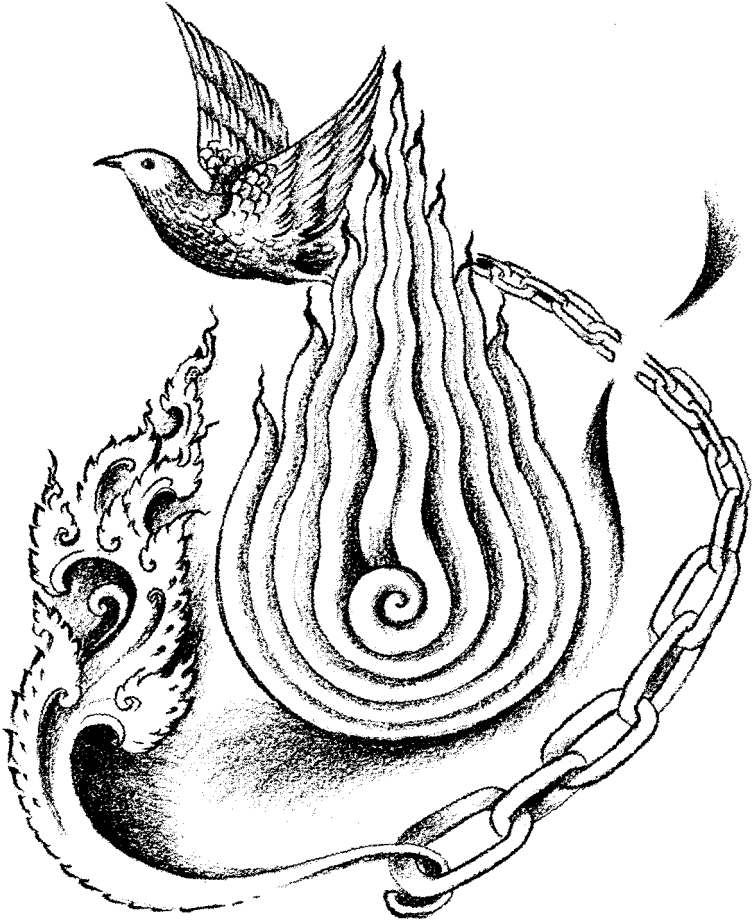
ครอบครองและควบคุมเหนือทั้งมนุษย์และธรรมชาติ เป็นการปิดกั้นจำกัด การเรียนรู้ทั้งมวลภายในกรอบวัฒนธรรมแบบหนึ่งเดียว เป็นการปิดกั้น อิสระภาพอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ในอันที่จะแสวงการเรียนรู้และพัฒนา ที่เหมาะสม สอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของตนเอง

ในขณะเดียวกัน สภาวะ “ความรู้” ที่เป็นอยู่ดังกล่าว ก็เป็นที่ยืนยัน ทางวิทยาศาสตร์ด้วยกันอย่างชัดเจนแล้วว่า เป็นผลผลิตจากความไม่สมบูรณ์ ของโลกทัศน์ทางวิทยาศาสตร์แบบกลศาสตร์แยกส่วนดังกล่าวในตอนต้น⁷⁵ ดังนั้น เหตุผลของการดำรงคงอยู่และแผ่ขยายขององค์ความรู้เช่นว่านี้ จึงเป็นแต่ เพียงเรื่องของอำนาจและอิทธิพลโดยพื้นฐาน จะอย่างไรก็ตาม ความร้ายแรง และรุนแรงของสภาวะวิกฤตอันบังเกิดแก่มนุษย์และธรรมชาติ เป็นแรงกระตุ้น ให้เกิดความตระหนักสำนึกในธรรมชาติมนุษย์ที่จะยื่นหยัดในสิทธิเสรีภาพของตน เพื่อแสวงหาการเรียนรู้ใหม่และโลกทัศน์อันสมบูรณ์ขึ้น

ข้อที่เห็นสมควรทำความเข้าใจเพิ่มเติมในที่นี้ ก็คือว่า นัยความหมาย ของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่พูดถึงนี้ ไม่ใช่เรื่องของการเผชิญหน้า ระหว่างชุดความรู้ที่แตกต่างกัน หรือเป็นในทำนองการขัดแย้งระหว่างชนชั้น อย่างเช่นที่เคยเป็นมาในอดีตระหว่างทุนนิยมกับสังคมนิยม ซึ่งแม้จะโหดเหี้ยม รุนแรง แต่ทว่าต่างก็ร่วมอยู่ในกรอบโลกทัศน์เดียวกันของกระแสลัทธิ อุดสาหกรรมนิยมนั่นเอง⁷⁶ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์มีความหมายไปไกล ยิ่งกว่านั้น และเกี่ยวข้องไปถึงหลักการมูลฐานของความคิด ความเชื่อ และ ค่านิยม แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความตระหนักสำนึก อันมีอยู่ใน ธรรมชาติของมนุษย์เราทุกรูปทุกนาม นั่นก็คือ อิสระภาพในการเรียนรู้ จริงอยู่ เรื่องของอำนาจ ผลประโยชน์ หรือสำนึกความเป็นชนชั้น อาจมีส่วนหลอม ความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของมนุษย์ ดังที่เป็นอยู่โดยทั่วไป แต่นั่นก็ไม่ใช่ จะเป็นเครื่องปิดกั้นความตระหนักสำนึกที่จะเรียนรู้ได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด

และด้วยเหตุฉะนี้เอง เราจึงได้เห็นปรากฏการณ์ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่ก่อตัวขึ้นจากภายในแวดวงวิทยาศาสตร์ ศาสนา และวิชาชีพ ตลอดจนธุรกิจของสังคมโลกตะวันตกเอง ซึ่งเป็นผู้เสวยอำนาจและผลประโยชน์โดยตรงจากระบบเศรษฐกิจการเมืองและค่านิยมภายใต้กระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยมอันทรงอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน แม้จะยังเป็นเรื่องความริเริ่มก่อตัวของคนเพียงกลุ่มย่อยๆ แต่ก็ได้จุดประกายการตั้งคำถามเอากับความถูกต้องชอบธรรมของโลกทัศน์ของวิทยาศาสตร์แยกส่วน และสถานะความรู้ที่เป็นอยู่ พร้อมทั้งแสวงแนวทางที่จะมองออกไปสู่การเปลี่ยนแปลงในอนาคตด้วยค่านิยมและทัศนวิสัยใหม่⁷⁷

ญาณวิทยาใหม่ คือการโอบนินไปด้วยความกล้า
มีความรู้ อิสราภาพและการศึกษา
สาระแห่งศาสนา ประกอบรวมค่าเป็นหนึ่งเดียว

สู่ญาณวิทยาใหม่

โดยผลของกระบวนการพัวพัน ชับซ้อนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมต่างๆ ของโลก เรื่องของการศึกษากับการวิจัย จึงไม่อาจนำมาอธิบายหรือพิจารณา ปฏิรูปแก้ไขแต่เพียงเฉพาะจากภายในกรอบโครงสร้างของหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และการวิจัย ที่ถือปฏิบัติกันอยู่เท่านั้น เพราะในที่สุดแล้ว ก็เป็นระบบที่อยู่ภายใต้กำกับของกระแสโลกทัศน์ และองค์ความรู้จากโลกตะวันตกนั่นเองโดยพื้นฐาน ตามแบบฉบับของการศึกษา “ในระบบ” ทั่วๆ ไป ในขณะเดียวกัน เรื่องของความรู้ยังสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับความตระหนักสำนึกในการเรียนรู้ของมนุษย์เกี่ยวกับโลกและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นหลักการมูลฐาน ดังที่เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ และทั้งกำลังอาจจะเป็นไปในอนาคต ถ้าเป็นเช่นนั้น คำถามหลักการที่ตามมา ซึ่งมีนัยสำคัญยิ่งต่อเรื่องของการศึกษากับการวิจัยและพัฒนา ก็คือว่า ความรู้ที่เราใช้อย่างอิงกันถึงอยู่เสมอในชีวิตประจำวันนั้น คืออะไรกันแน่ และสังคมวัฒนธรรมไทยของเราอยู่ตรงไหน ในกระแสวัฒนธรรมการเรียนรู้รวมทั้งศักยภาพที่จะมีส่วนเสริมสร้างต่อการพัฒนาอันสร้างสรรค์ อย่างไรหรือไม่

คำถามสามประการใหญ่ๆ เหล่านี้ เป็นเรื่องสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน และโดยสาระ เป็นประเด็นปัญหาเชิงญาณวิทยา กล่าวคือ ปัญหาว่าด้วยกำเนิดลักษณะธรรมชาติ และวิธีการหาความรู้ ตลอดจนข้อจำกัดของความรู้ ประเด็นจากทัศนะของ *บทวิเคราะหฺ* นี้ อยู่ที่แง่คิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมการเรียนรู้อันแนบเนื่องอยู่ในการศึกษา “ในระบบ” เป็นไปได้หรือไม่ว่า “ระบบโรงเรียน”

รวมถึงอุดมศึกษา กำลังเป็นแหล่งปลูกฝังค่านิยมให้มวลเยาวชนและอนุชนของเรา หมกมุ่นอยู่แต่ “สินค้าวิชาการนำเข้า” เป็นสภาวะ ไม่น้อยหน้าไปกว่าบริโคนิยมทางด้านวัตถุเท่าใดนัก ความจริงแล้ว ทั้งสองด้านสัมพันธ์กัน และต่างก็สะท้อนภาพจิตสำนึกที่รับรู้และเรียนรู้ร่วมกัน ภายใต้กระแสเศรษฐกิจการเมืองและการศึกษาปัจจุบัน

ในช่วงหลังๆ มานี้ ได้มีการตั้งข้อสังเกต วิพากษ์วิจารณ์กันถึงระบบการศึกษาของไทยว่า มุ่งเน้นเอาแต่การท่องจำเป็นหลักใหญ่ แม้แต่ในด้านการวิจัย ถ้าจะวิเคราะห์กันดูให้ดีแล้ว ก็จะเห็นว่า คงได้แต่อาศัยอ้างอิงโจทย์และสมมติฐาน ตลอดจนระเบียบวิธีการวิจัยที่ค่อนข้างเป็นสูตรสำเร็จในทำนองเดียวกัน อย่างเช่น ผลงานวิจัยเรียกร้องเสนอให้ขยายจำนวนปีการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของนักลงทุนดังกล่าวข้างต้น งานวิจัยที่เป็นอยู่จึงมีลักษณะไปในทางเป็นบริการธุรกิจ (Consultancy) เสียมากกว่าที่จะมุ่งเพื่อแสวงความรู้ใหม่ๆ อย่างที่พึงเข้าใจและคาดหวังกัน แม้แต่ความตื่นตัวในเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา อันเป็นทศวรรษแห่ง “ความโชคดีช่วงซ้ชวาล” และความเฟื่องฟูของอุตสาหกรรมส่งออก ก็ดูจะกระเด็นไปในเรื่องของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแบบสำเร็จรูปเสียมากกว่าอะไรอื่น เพื่อให้ใช้การได้ทันทั่วทั้งที่ สำหรับการแข่งขันช่วงชิงความได้เปรียบเสียเปรียบในเวทีตลาดโลก ตลอดจนในเรื่องนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนานักเศรษฐศาสตร์วางแผนพัฒนาชั้นนำของเรา ก็เอาไปเปรียบกับเรื่องราวของฝูงห่านที่บินตามๆ กันไป มาถึงตอนนี้ เราจึงค่อยละ “วิสัยทัศน์” จากโลกซีกตะวันตกลงมาที่เอเชียตะวันออก คือ ญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน และฮ่องกง เป็นต้นแบบ เนื่องจากบรรลุผลสำเร็จในการพัฒนาอุตสาหกรรมและการแข่งขันในตลาดโลก จนได้สมญาว่า “เสือเศรษฐกิจทั้งสี่ของเอเชีย” เราก็อปรถนาจะเหยิบฐานะขึ้นไปเป็น “เสือตัวที่ห้า” บ้าง เหล่านี้เป็นต้น รวมความแล้ว

ชนชั้นนำทั้งทางการเมืองและวิชาการของเรา คงทำได้อย่างที่สุดก็เพียงแต่ สอดส่อง ประมวลข้อมูลข่าวสารทุกสิ่งทุกอย่างที่สำเร็จรูป แล้วก็ฉายภาพ ออกไปให้เห็นเป็น “วิสัยทัศน์” ซึ่งก็คือ คอยตามๆ กันไปนั่นเอง แต่มาบัดนี้ เป็นที่ปรากฏให้ได้เห็นกันชัดแจ้งแล้วว่า ในท่ามกลาง “ความสำเร็จ” ของ เศรษฐกิจเอเชียตะวันออกนั่นเอง ก็เกิดปัญหาจุดเปราะบางโครงสร้างหลายๆ ประการด้วยกัน และส่วนหนึ่งในบรรดาจุดเปราะบางเหล่านั้น ก็ได้แก่โครงสร้าง พื้นฐานที่อ่อนแอ และความล้มเหลวของระบบการศึกษา ในการส่งเสริมให้ได้มี การวิจัยใหม่ๆ ที่เป็นการริเริ่มสร้างสรรค์ของตนเอง⁷⁸

ในสภาวะการณ์เช่นนี้ เราจะยังคงดันดันวนเวียนอยู่แต่ในวัฒนธรรมเดิมๆ ของการลอกเลียนและพึ่งพากันต่อไปหรือไม่ ประการใดนั้น จึงเป็นประเด็น ปัญหาทางเลือก ที่น่าคิด นั่นก็คือ ทางเลือกระหว่างอวิชากับอำนาจและ ผลประโยชน์ หรือแนวทางแห่งความรู้กับความเป็นอิสระและพึ่งตนเอง แน่นนอน คำว่า “พึ่งตนเอง” ไม่ได้หมายความว่าไปในทางที่จะต้องปิดหูปิดตา ตัดขาดจากเศรษฐกิจสังคมโลกภายนอก อย่างที่ชอบจะกล่าวอ้างด้วยสำนวน โวหารเอาชนะคะคานกันโดยเปล่าประโยชน์ หากแต่หมายถึงภูมิปัญญาที่จะ รู้จักพื้นฐานและศักยภาพของตนเองเพียงพอ ที่จะเรียนรู้อย่างมีสติ ที่จะ เลือกสรรวิชาความรู้ รวมทั้งเทคโนโลยีจากภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพและ เหมาะสม และทั้งในขณะเดียวกัน ก็มีวิชาความรู้ของตนเองที่จะเสนอต่อ โลกภายนอกด้วย ไม่ใช่เพื่อประกวดประชันหรือช่วงชิงประโยชน์ได้เสียกัน หากเพื่อเป็นสื่อประสานปรองดองความรู้ ประสบการณ์ และประโยชน์ร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประชาชาติบ้านใกล้เรือนเคียง ดังที่กล่าวมาข้างต้น

สำหรับทางเลือกประการแรก เป็นแนวทางแบบแผน และค่านิยมที่ ยึดถือปฏิบัติเป็นที่รู้จักมักคุ้นกันดีอยู่แล้วในปัจจุบัน และก็คงพยายามคิดค้น กลยุทธ์และวิธีการอันชาญฉลาดแยบยล “ทางวิชาการ” เดินหน้ากันต่อไป

ตามกระแสของอำนาจและผลประโยชน์ ข้อสรุปของ*บทวิเคราะห์* นี้ ก็คือว่า แนวทางแห่งวิชาที่ว่านี้ ไม่ใช่คำตอบสำหรับปัญหาวิกฤตรอบด้านที่เรากำลังเผชิญกันอยู่ ไม่ว่าจะ เป็นในด้านความยากจนยากไร้ นานัปการของมนุษย์ หรือว่าในด้านความเสื่อมโทรมของธรรมชาติแวดล้อม ทางออกไม่อาจเป็นไปได้ トラบเท่าที่ยังเวียนว่าย ยึดมั่น ถือมั่นอยู่แต่ภายในกรอบโลกทัศน์และทัศนวิสัยทางวิชาการอันจำกัดคับแคบ เปรียบเสมือนอุจุกกลางทะเลทราย สามารถมองเห็นอะไร ๆ ได้รอบทิศ แต่แล้วก็กลับต้องถูกบีบทัศนวิสัยให้ย่อส่วนลงไปเหลือเพียงเท่ารูเข็ม สำหรับที่ตนเองจะต้องเดินทะลุผ่านไปให้จงได้ ฉันทิ งานศึกษาวิจัยและพัฒนารวมทั้งมวลความพยายามคิดอ่าน ปฏิรูปแก้ไข หรือ “รีเอนจิเนียริง” ไม่ว่าจะ เป็นในทางเศรษฐกิจการเมือง และการศึกษา ย่อมเป็นสิ่งไร้ผล ภายใต้กรอบกระบวนทัศน์อันทรงพลานุภาพ ยิ่งใหญ่ในปัจจุบัน แม้แต่ตัวระบบอำนาจเองก็จะเสื่อมสลายไปในที่สุด เพราะไม่อาจให้คำตอบที่มีความหมายอะไรได้อย่างแท้จริงต่อสังคม

จะอย่างไรก็ตาม อุปมาอุปมัยเรื่องอุจุกกับรูเข็ม ก็เป็นแต่เพียงภาพมายากลเท่านั้น ไม่ได้เป็นเรื่องจริงจังอะไรในชีวิตที่เป็นจริง ทำนองเดียวกับภาพมายากลวิซาคาร โดยเฉพาะทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งติดอาวุธด้วยข้อสมมติฐานและสูตรคณิตศาสตร์อันล้าลึก เพื่อใช้วินิจฉัยและพิพากษาชีวิตที่เป็นจริง และต้นตำหรับของข้อสมมติฐานและสูตรคณิตศาสตร์ที่ว่านี้ ก็คือลัทธิอุตสาหกรรมนิยม หรือเจ้าลัทธิแห่งอำนาจครอบครองและครอบงำตามที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง โดยนัยนี้ ความรู้หรือศาสตร์ที่เราเรียนรู้และรับถ่ายทอดกันมาจากแหล่งวัฒนธรรมตะวันตก จึงเข้าอยู่ในลักษณะของความรู้และศาสตร์แห่งอำนาจครอบครองและครอบงำแทบทั้งสิ้นและเมื่อขาดการใคร่ครวญไตร่ตรองดังที่เป็นอยู่ตามแบบฉบับของวัฒนธรรมลอกเลียนและพึ่งพาเสียแล้ว สถาบันการศึกษาและการวิจัยของไทย รวมทั้งมวลนักวิชาการสาขาต่างๆ ทั้งหลาย

ก็ย่อมจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบอำนาจ และกลไกการครอบครองและครอบงำนั้น ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

เมื่อพิเคราะห์ใคร่ครวญถึงสภาวะการณ์โดยรอบด้านอย่างนี้แล้ว ทางเลือกที่เห็นได้และจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติ และการพัฒนาที่เป็นธรรมและยั่งยืน ซึ่งก็รวมถึงเรื่องของสังคมไทยเราด้วย ก็คือ วิถีทางแห่งความรู้อันเป็นอิสระเพื่อการพัฒนาตนเอง “จากภายในจิตสำนึกเรียนรู้” ของมนุษย์ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น⁷⁹ เป็นทางเลือกอิสระจากวิถีแห่งอวิชาและอำนาจ ซึ่งทั้งมนุษย์และธรรมชาติต้องถูกตีค่าเป็นเพียงวัตถุ หรือ “ทรัพยากร” ที่โดยเหตุผล “ทางวิทยาศาสตร์” จำเป็นต้องถูกควบคุมและถูกพัฒนาตาม “หลักวิชา” อย่างเช่นที่กำลังยึดถือปฏิบัติกัน แต่วิถีทางแห่งอิสรภาพทางปัญญาและความรู้สร้างสรรค์ที่ว่านี้ ย่อมไม่อาจเป็นไปได้โดยปราศจากความพยายามระดมความคิดและการกระทำ เพื่อปลดปล่อยตนเองให้หลุดพ้นจากสภาวะความสะกดหยุดลงและชะงักงันในกระบวนการวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์และความรู้ นับตั้งแต่ที่สังคมโลกต้องตกอยู่ภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สองของแอสวิน ท็อฟเฟเลอร์ แล้วในขณะเดียวกัน ก็จะต้องระดมแรงความพยายามทั้งมวลเพื่อแสวงหาและสรรค์สร้างญาณวิทยาใหม่ขึ้น ความจริงแล้วความพยายามแสวงอิสรภาพทางปัญญาและญาณวิทยาใหม่นับเป็นกระบวนการเรียนรู้หนึ่งอันเดียวกัน และในแง่หนึ่งที่สำคัญก็มีส่วนต่อเนื่องอยู่ในสายธารวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์ และโลกทัศน์ที่เป็นมาจากยุคของคอปเปอร์นิคัส เคปเลอร์ กาลิเลโอ เบคอน เดการ์ และ นิวตัน ที่นำเสนอไว้ตามลำดับในตอนต้นของ*บทวิเคราะห์* นี้ นั่นเอง การแสวงญาณวิทยาใหม่ไม่จำเป็นต้องหมายถึงว่าจะต้องเป็นการปฏิเสธ หรือลบล้างวิทยาศาสตร์และความรู้ที่ได้สะสมพอกพูนมาแต่อดีต รวมทั้งสังคมศาสตร์โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์ ซึ่งกำลังเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางอยู่ในขณะนี้ จุดใหญ่ใจความ

อยู่ตรงที่ตัวโลกทัศน์และกรอบความคิด ความเชื่อและค่านิยม รวมทั้งเทคนิควิธีการทาง “วิชาการ” ที่พยายามพิสูจน์ยืนยันไปถึงความเที่ยงแท้แน่นอน และเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของความรู้มนุษย์ ดังเป็นที่ทราบกันอยู่ ข้อพิสูจน์ยืนยันเช่นว่านี้ได้ถูกปฏิเสธลงไปแล้ว เป็นแต่เพียงว่าได้ถูกดึงไปใช้เป็นลัทธิและกรอบสมมติฐานอ้างอิงของวิชาการภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมแห่งอำนาจดังกล่าว

จะอย่างไรก็ตาม การแสวงหาและสรรค์สร้างญาณวิทยาใหม่ มีนัยสำคัญถึงขั้นเป็นจุดเปลี่ยนทั้งทางความคิดและจิตใจ จากญาณวิทยาในแบบฉบับของความต้องการอำนาจครอบครองและควบคุม มาสู่หลักความคิดที่ถือเอาสรรพสิ่งทั้งปวง ทั้งธรรมชาติ และมนุษย์ เป็นเพื่อนร่วมชีวิตของเรา เป็นจุดเปลี่ยนจากโลกทัศน์แบบกลศาสตร์อันล้าสมัย และระบบค่านิยมที่เป็นตัวกำกับเทคโนโลยี และแรงจูงใจใฝ่อำนาจเศรษฐกิจการเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ให้เกิดเป็นวิสัยทัศน์ใหม่ที่เล็งเห็นถึงสภาวะความเป็นจริงเชิงนิเวศ และเป็นองค์รวม กล่าวโดยย่อ เป็นจุดเปลี่ยนจากระบบและวิธีคิดเชิงฟิสิกส์ กลศาสตร์ และแยกส่วน มาสู่กระบวนวิธีคิดเชิงระบบ และจากที่มุ่งยึดถือตัวสสารวัตถุเป็นสภาวะ มาเป็นเรื่องของสัมพันธภาพของสรรพสิ่งทั้งหมด⁸⁰

ความหมายความสำคัญของญาณวิทยาใหม่ โดยเฉพาะต่อเรื่องของการศึกษา คงจะพออนุมานได้จากที่แสดงออกใน “ปฏิญญาเขียวโต” จากผลของการประชุมระหว่างประเทศของบรรดานักวิทยาศาสตร์และนักการศาสนาเมื่อราว 15 ปีมาแล้ว ดังนี้ :-

การเปลี่ยนแปลงขั้นรากฐานในระบบการศึกษาปัจจุบันเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เด็ก ๆ ของเราได้มีความรับผิดชอบยิ่ง ๆ ขึ้นต่ออนาคต เพื่อจุดมุ่งหมายในข้อนี้ เราขอเรียกร้องว่า การศึกษาควรตั้งอยู่

บนพื้นฐานของคุณค่าที่แท้จริง ซึ่งเน้นในศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ การเคารพต่อชีวิตและธรรมชาติ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่งทั้งปวง คุณค่าทางศาสนาควรได้รับการบรรจุอยู่ในการเรียนการสอนในส่วนที่จะเป็นไปได้^{๙1}

สำหรับในด้านคุณค่าทางศาสนา ศาสตราจารย์มาซาโอะ อาเบ แห่งมหาวิทยาลัยนาราที่เกียวโต ก็ได้ให้ทรรศนะไว้ในการประชุมครั้งนั้นอย่างน่าสนใจ ว่า :-

สิ่งสำคัญสูงสุดในปัจจุบันนี้คือ จะต้องรำลึกและเข้าใจ “มนุษยชาติ” ในฐานะเป็นหลักความคิดเชิงคุณภาพ เราจะต้องเข้าใจมนุษยชาติในฐานะเป็นหน่วยอันหนึ่งอันเดียวกัน มีชีวิต และความสำนึกในตนเอง เพราะหากไม่เป็นเช่นนั้นแล้วไซ้ เราย่อมไม่อาจเอาชนะการขัดแย้งระหว่างประชาชาติต่างๆ ซึ่งเรากำลังเผชิญกันอยู่ และเราไม่อาจจะนำสันติสุขมาสู่โลกได้ ถ้าไม่ทำเช่นนั้น เราไม่อาจจะสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ที่ลึกซึ้ง และอุดมสมบูรณ์แผ่กระจายไปด้วยเสรีภาพของบุคคล และเป็นທີ່ที่คนทั้งปวงดำรงชีวิตอย่างผาสุกกลมกลืนกัน^{๙2}

โดยนัยนี้เรื่องของความรู้ อิสระภาพ การศึกษา และคุณค่าทางศาสนา จึงประกอบเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในญาณวิทยา หรือวิถันธรรมการเรียนรู้ อย่างใหม่ แต่ก่อนที่จะขยายความต่อไปเกี่ยวกับเรื่องของการศึกษาและญาณวิทยาใหม่ โปรดสังเกตเกี่ยวกับมิติทางศาสนาอีกสักเล็กน้อยในที่นี้ เพื่อช่วยให้ประเด็นเรื่องความรู้และการศึกษาเป็นที่ชัดเจนร่วมกันขึ้น บทวิเคราะห์ฯ นี้

เลือกที่จะเน้นถึง “คุณค่าทางศาสนา” ตามแนวคิดของศาสตราจารย์อาเบแทนที่จะพูดถึงตัวศาสนาโดยตรง ก็เพื่อว่าเราจะได้ตระหนักเล็งเห็นถึงคุณค่าอันเป็นสากลของมนุษยชาติ แทนที่จะจำกัดความคิดความเข้าใจอยู่ภายในกรอบของศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งมักจะถูกพลิกผันไปเป็นเจ้าลัทธิแบ่งแยกเสียมากกว่าที่จะมองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง แม้แต่พุทธศาสนาเองซึ่งมีความเป็นสังฆธรรมสากลในจิตวิญญาณ ก็ไม่วายที่จะถูกผันแปรไปเป็นเรื่องลัทธิอันคับแคบ รวมทั้งล่องลอยไปตามกระแสอำนาจและพาณิชย์นิยม บริโภคนิยม ดังที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไปในสังคมไทยเรายังความเสื่อมเสียและสูญเสียอย่างใหญ่หลวงต่อกระบวนการเรียนรู้ภายในประชาคมพุทธศาสนิกชนเอง และต่อศักยภาพช่องทางที่จะได้มีบทบาทสำคัญต่อการสรรค์สร้างญาณวิทยาใหม่ในวิถีชีวิตและการศึกษาของสังคมไทย

เมื่อพิเคราะห์จากแง่ของคุณค่าทางศาสนาแล้ว เรื่องของศาสนาจะให้ความหมายของวัฒนธรรมเรียนรู้อันหลากหลาย ดังที่ ศาสตราจารย์โจเซฟ เอ็ม กิตะงาวา ได้กล่าวเตือนใจเราไว้ในการประชุมนักวิทยาศาสตร์และผู้นำทางศาสนาดังกล่าว ดังนี้ :-

โดยรากฐานแล้ว ศาสนาทั้งปวงล้วนมุ่งไปในเรื่องการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วยกันทั้งนั้น และในฐานะเช่นนั้น ทุกศาสนาต่างให้ความสนใจร่วมกันในเรื่องของมนุษยชาติสากล ถึงกระนั้นก็ตาม ศาสนาทั้งหลายก็จะต้องมุ่งถึงเรื่องการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่ใช่ในเชิงนามธรรม แต่เป็นเรื่องของคนในสังคมและวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะด้วยความเชื่ออย่างแน่วแน่ ว่า มนุษยชาติหนึ่ง ๆ มีแนวทางเป็นไปได้นานับการภายในของตนเอง ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในรูปแบบต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ของบรรดาสังคมและวัฒนธรรม

ทั้งหลาย รูปแบบของสังคมและวัฒนธรรมทั้งหมดเหล่านี้ จะต้องได้รับการยอมรับนับถืออย่างจริงจัง ยิ่งไปกว่านั้น ศาสนาทั้งปวง ไม่ว่าแนวทางจะมีลักษณะเป็นสากลเพียงใดก็ตาม ย่อมมีฐานะทางสังคมของตนเอง กล่าวคือ ประชาคมทางศาสนา ซึ่งแต่ละประชาคมย่อมต่างมีลักษณะเฉพาะของตนเอง⁸³

รวมความแล้ว คุณค่าทางศาสนา จึงไม่ใช่จะมุ่งกันแต่ที่ระเบียบ “วินัย” สำหรับควบคุมการประพฤติปฏิบัติของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเท่านั้น หากโดยรากฐาน เป็นเรื่องของความรู้และสำนึกในอาณาของชีวิตด้านใน คือ จิตใจของบุคคล ในทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นถึงคุณค่าความสำคัญของจิตใจเป็นหลักใหญ่ ซึ่งจะเป็ปัจจัยกำหนดการกระทำและความดีความไม่ดีทั้งปวงของมนุษย์⁸⁴ ในขณะเดียวกัน จิตใจของมนุษย์ก็มีใช้จะมีอยู่เป็นอยู่เพียงเพื่อรองรับข้อมูลความรู้ หรือแม้หลักธรรมคำสั่งสอนที่ถ่ายทอดมาจากแหล่งภายนอกแต่ถ่ายเดียว หากแต่โดยธรรมชาติ วิวัฒนาการของมนุษย์เอง ได้พัฒนาความตระหนักสำนึกในการเรียนรู้ขึ้นโดยลำดับ ในอันที่จะเรียนรู้ มีปฏิสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมต่างๆ เรื่องของจิตสำนึก จึงมีความหมายทั้งในด้านความรู้สำนึกสำนึกผิดชอบชั่วดีเชิงศีลธรรมและจริยธรรม และในด้านปัญญาสามารถเรียนรู้จากชีวิตด้านในออกสู่สภาพแวดล้อมภายนอกทั้งทางธรรมชาติและสังคม และตรงนี้เองที่เป็นจุดเชื่อมโยงจิตใจมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่ง ความตระหนักหยั่งรู้ถึงการร่วมอยู่ในระบบชีวิตอันหนึ่งอันเดียวกันกับระบบนิเวศ เป็นวิถีทางของการเรียนรู้และแสวงความรู้ด้วยปัญญาหยั่งรู้ เล็งเห็นถึงความเป็นองค์รวมของสรรพสิ่งทั้งหลาย ซึ่งแตกต่างจากวิธีการเรียนรู้และแสวงความรู้ด้วยวิธีการใช้เหตุผลอย่างย่อและแยกส่วน เพื่อสะกดกแก่การวัดและวิเคราะห์ วิธีการเรียนรู้และความรู้ในสถานแรก มีลักษณะไปในทางของวิถี

แห่งปัญญาหยั่งรู้ถึงสิ่งเร้นลับในโลกธรรมชาติและคุณค่าทางศาสนา ส่วนในแบบหลังถือกันว่า มีคุณสมบัติของความเป็นวิทยาศาสตร์⁸⁵

อย่างไรก็ดี จริงๆ แล้ว วิธีการเรียนรู้และความรู้ทั้งสองแบบไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกัน เพราะในที่สุด ต่างก็ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบร่วมอยู่ในธรรมชาติจิตสำนึกที่ต้องการจะเรียนรู้ของมนุษย์นั่นเอง ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าจะพิเคราะห์กันให้ลึกลงไปแล้ว ความรู้ที่ได้จากปัญญาหยั่งรู้ก็อาจถือได้ว่า มีคุณสมบัติของความเป็นวิทยาศาสตร์อยู่ในตัวเอง กล่าวคือ ในแง่ที่เป็นผลอันมีมาแต่กระบวนการสังเกตทดสอบเชิงประจักษ์ ซึ่งวิวัฒนาการมายาวนานจากประสบการณ์ชีวิตจริง ความแตกต่างคงจะเป็นเพียงในเรื่องของวิธีการวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งใช้ในการพิสูจน์ทดลองและทดสอบจากข้อสมมติฐานที่นักวิทยาศาสตร์เองตั้งขึ้นมาเท่านั้น แต่ถึงกระนั้น ผลจากการคิดค้นหลักๆ ทางวิทยาศาสตร์ อย่างเช่น แคว้นต้มฟิสิกส์⁸⁶ ก็ค่อนข้างจะสอดคล้องเป็นอย่างดีกับข้อสังเกตทางปรัชญาและศาสนาของจีนเมื่อกว่าพันปีก่อนหน้านั้น เกี่ยวกับโลกของธรรมชาติและพฤติกรรมของสสารวัตถุทั้งหมด⁸⁷ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นเกี่ยวกับสภาวะของความรู้อันสะท้อนถึงความสัมพันธ์เกี่ยวโยงระหว่างโลกของธรรมชาติกับจิตใจของมนุษย์เรา⁸⁸

รวมความแล้ว ปัญญาหยั่งรู้และคุณค่าทางศาสนา จึงไม่ใช่เรื่องของศรัทธาความเชื่ออันเลื่อนลอย หากแต่เป็นองค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้และความรู้อันเป็นรูปธรรมเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงของโลกธรรมชาติที่อยู่ล้อมรอบชีวิตมนุษย์เรานี่เอง พิจารณาจากความเป็นจริงในข้อนี้ วิธีการเรียนรู้และความรู้ทั้งในด้านของการใช้เหตุใช้ผลและความสำนึกหยั่งรู้ จึงมีส่วนเสริมซึ่งกันและกัน และทั้งมีนัยสำคัญต่อความเป็นจริงเกี่ยวกับวิวัฒนาการทางความรู้และการพัฒนาของมนุษย์ ระบบการเรียนรู้และการศึกษาปลูกฝังอบรมการใช้เหตุใช้ผลในตัวเอง อาจจะไม่ผิดอะไรนัก ถ้าหากไม่ได้ผันแปรมาตกอยู่

ในสถานะของวิชามุ่งผลิตแต่ความรู้เพื่ออำนาจครอบครองครอบงำ และต้อง
มาสะกดหยุดลงและชะงักงันทางปัญญา ดังที่ได้ย้ำถึงในตอนต้น

อันที่จริง ที่เรียกว่าญาณวิทยาใหม่และกระบวนทัศน์ใหม่นั้น ก็ไม่ได้
หมายความว่าไปถึงกับจะต้องมาเริ่มต้นกันเสียใหม่ทั้งหมดทีเดียว ทั้งนี้ เพราะ
เป็นธรรมชาติของมนุษย์แล้วทุกหนทุกแห่งไม่ว่ายุคใดสมัยใด ที่ย่อมจะต้องมี
จิตสำนึกเรียนรู้และมีชีวิตสัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติแวดล้อม ก่อนที่จะเข้ามาสู่
ยุควิทยาศาสตร์ที่แยกชีวิตมนุษย์ออกจากธรรมชาติช่วงสามสี่ศตวรรษที่ผ่านมา
ปรากฏการณ์กระแสชุมชนท้องถิ่นที่กำลังก่อตัว และขยายตัวในท่ามกลาง
สถานะช่องว่างและปัญหาการเบียดเบียนคุกคามธรรมชาติอยู่ขณะนี้ นอกเหนือ
ไปจากเป็นไปเพื่อเรียกร้องต้องการความเป็นอิสระและเอกลักษณ์ของชุมชน
ท้องถิ่นแล้ว⁸⁹ โดยรากฐานก็คือความพยายามที่จะแสวงทางเลือกโดยอิงอาศัย
ภูมิปัญญาประเพณีที่เคยเรียนรู้และสืบทอดกันมาแต่ดั้งเดิมก่อนยุคการ
เปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยนั่นเอง สังคมไทยก็ตกอยู่ในสภาพการณ์ทำนองเดียวกัน
กันนี้ การแสวงและสรรค์สร้างญาณวิทยาใหม่และกระบวนทัศน์ใหม่ จึงมี
ความหมายส่วนหนึ่งเท่ากับเป็นความพยายามฟื้นฟูภูมิปัญญาประเพณีและ
คุณค่าทางศาสนาที่เคยมีมาในวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนชนบท แต่ก็ไม่ได้
หมายความว่ามุ่งเป็นการหวนกลับสู่อดีต หากโดยสาระสำคัญ เพื่อแสวง
เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง และในขณะเดียวกัน ก็เรียนรู้ที่จะพัฒนา
พื้นฐานและสมรรถนะการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่นในอันที่จะมีปฏิสัมพันธ์
ต่อโลกเศรษฐกิจการเมืองและกระแสคลื่นอารยธรรมภายนอก

ตรงจุดนี้เอง ที่ “การศึกษาแผนโบราณ” ที่ได้ถูกตัดขาดออกไปจาก
กระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียน หรือการศึกษา “ในระบบ” สมควรที่จะได้รับ
การหยิบยกขึ้นพิจารณากันอย่างจริงจัง ไม่เฉพาะแต่เรื่องกิจกรรมการทำมหา
เลี้ยงชีพของราษฎรเท่านั้น หากรวมถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริง

ของโลกธรรมชาติด้วย ซึ่งเกี่ยวข้องอยู่โดยตรงกับเรื่องของคุณค่าทางศาสนาที่
 หยั่งเห็นถึงการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของคนกับธรรมชาติดังกล่าว รวมถึงสำนึก
 ของความเป็นชุมชนอันประกอบเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ และการคิดร่วมกัน
 สรรค์สร้างโลกของวัฒนธรรมและคุณค่าที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองขึ้น⁹⁰

แต่ความคิดอ่าน พื้นฟูการเรียนรู้และการศึกษา “แผนโบราณ” ที่ว่านี้
 ก็จำเป็นต้องระมัดระวังไม่ให้อำนาจส่วนกลางเข้ามาสวมบทบาท “บริหารจัดการ”
 เสียเอง มาถึงขั้นนี้แล้ว ภายในแวดวงการศึกษาของไทย จำเป็นจะต้องเรียนรู้
 ทำบทบาทหน้าที่ช่วย “หล่อลื่น” ให้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชนท้องถิ่น
 ได้เป็นไปโดยอิสระเป็นตัวของตัวเอง ถ้าจะคาดหวังให้การศึกษาทำหน้าที่
 เป็นสื่อให้คนคิดเป็น วิเคราะห์เป็น และแก้ปัญหาเป็น เป็นความจริงที่ว่า
 ชุมชนชนบททั่วไปในปัจจุบันต้องตกอยู่ในสภาพทรุดโทรมและล่มสลาย ขาด
 ความมั่นใจในตนเองและพลังเศรษฐกิจการเมืองที่พึ่งตนเองได้ แต่ถึงกระนั้น
 ก็ดี ก็ยังปรากฏมีบรรดาผู้รู้ ผู้นำทางความคิดและปฏิบัติที่เรียกขานกันว่า
 “ปราชญ์พื้นบ้าน” ให้เราได้พบเห็นกันอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย แสดงให้เห็นถึง
 จิตวิญญาณและภูมิปัญญาอันแข็งแกร่งมั่นคงของทั้งตัว “ปราชญ์พื้นบ้าน”
 และวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ที่ยังสามารถดำรงตนเองในท่ามกลางกระแสการ
 พัฒนาแบบบั่นทอนทำลาย และความเขี้ยวของกระแสเศรษฐกิจบริโภคนิยม
 ทางราชการเองก็แสดงความยอมรับถึงขั้นให้ความร่วมมือกับองค์กรเอกชน
 ส่วนหนึ่ง จัดตั้งรางวัลประกาศเกียรติคุณของ “ปราชญ์พื้นบ้าน” ขึ้นเป็นประจำปี
 แต่ก็ดูจะไม่ได้มีอะไรสืบหน้าไปจากนั้น เท่าที่ทราบ ประเด็นมีอยู่ว่า จะมีลู่วาง
 อะไรและอย่างไร ที่จะให้ปราชญ์พื้นบ้านและภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นได้
 สามารถพัฒนาขึ้นสู่ความเป็นสถาบันการเรียนรู้ ทั้งนี้ทั้งนั้น เพื่อเป็นจตุรรม
 ของการเรียนรู้ระดับชุมชน และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นและคุณค่าทางศาสนา
 อันจะมีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาอย่างสมดุลและสร้างสรรค์ยั่งยืน

ของสังคมไทยโดยรวมต่อไป

ทรัพยากรภูมิปัญญาของชุมชนชนบทไทย ได้ถูกละเลยทอดทิ้ง และแม้กระทั่งถูกบั่นทอนทำลายมาช้านานจากนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบแยกส่วนภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมตะวันตก “ภาค” เกษตรและชนบท ซึ่งหมายรวมถึง “ทรัพยากร” ทั้งคนและธรรมชาติต้องถูกกำหนดให้เป็นเบี้ยล่าง เสี้ยสละเพื่อเป้าหมายการเร่งรัดการจำเริญเติบโตของ “ภาค” อุตสาหกรรม ในสภาพการณ์แห่งอวิชาเช่นว่านี้ ญาณวิทยาใหม่และกระบวนทัศน์ใหม่ จึงให้ความหมายต่อไปถึงว่า เราจะต้องเปลี่ยนหลักความคิดความเข้าใจ เกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์เสียใหม่ กล่าวคือ จากวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมที่ ตีค่ามนุษย์ลงเป็นเพียง “ทรัพยากร” หรือหน่วยแรงงาน มาสู่ความตระหนัก สำนึกร่วมกันในคุณค่าสร้างสรรค์และพัฒนาตนเองของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ ไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องจักรกลไร้จิตวิญญาณอย่างที่ฟิสิกส์กลศาสตร์นำมาเปรียบ ตั้งเป็นสมมติฐานเอาไว้ หากแต่เป็นสิ่งมีชีวิต เสมือนต้นไม้ที่จะต้องเติบโตและพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน ดังที่ จอนห์ สจีวิต มิลล์ ได้ชี้ให้เห็น ดังกล่าวในตอนต้น ยิ่งไปกว่านั้น ธรรมชาติมนุษย์เรายังกอบปรักด้วยความตระหนักรับรู้ และเรียนรู้จากจิตสำนึกภายใน ซึ่งมีการขยายตัวเติบโตขึ้นเป็นวิวัฒนาการ มาโดยลำดับ⁹¹ วิกฤตทางความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ เป็นปัญหาสำคัญยิ่งที่ทุกวัฒนธรรม รวมทั้งสังคมไทยเรา จำเป็นต้องพยายาม แสวงหาคำตอบในบริบทและเงื่อนไขสังคมของตนเอง เป็นจุดตั้งต้นของมวลดความพยายามทั้งหลายที่จะปลดปล่อยจิตสำนึกเรียนรู้ และวิวัฒนาการของความรู้ให้เป็นอิสระเสรีจากสถานะการครอบงำและอวิชาดังที่เป็นอยู่ และโดยนัยนี้เท่านั้น ที่ความรู้และการศึกษา จึงจะสื่อความหมายของกระบวนการเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาก้าวหน้าสู่เสรีภาพของภูมิธรรมภูมิปัญญาและความสร้างสรรค์ อย่างแท้จริง

ความรู้แพร่สะพัด สบัดโลก

ความโลกแพร่ระบาศ ชาติความยัง

อำนาจชาติปัญญา มาประดัง

โลกพ่ายพัง การศึกษา ฆ่าตนเอง

ส่งท้าย : ก้าวสู่การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม

เท่าที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น คงจะพอเป็นแนวทางให้เห็นและเข้าใจตามสมควร ถึงความหมายและขอบข่ายของความรู้และการศึกษา *บทวิเคราะห์* นี้ ไม่พยายามที่จะกำหนดนิยามอะไรให้เป็นการจำกัดทัศนวิสัยของเราในเรื่องนี้ โดยไม่จำเป็น แต่อย่างน้อย เมื่อพิเคราะห์กันในเชิงระบบและประวัติศาสตร์ แล้ว ก็คงจะเห็นร่วมกันได้ว่า ความรู้และการศึกษาเป็นเรื่องราวที่แนบเนื่อง อยู่ในกระบวนการชีวิตอันเป็นพลวัตของมนุษย์ ไม่ใช่จะมีความหมายเป็นแต่เพียง ชุดข้อมูล ความรู้ หรือหลักสูตร และระบบการเรียนการสอนที่กำหนดไว้ เพราะในที่สุดแล้ว ระบบหรือชุดข้อมูลความรู้นั้นก็ไม่ใช่ว่าจะอุบัติหรือถือกำเนิดขึ้นมาลอยๆ หากแต่ขึ้นอยู่กับบริบททางเศรษฐกิจการเมือง และฐานทางญาณวิทยาหนึ่งๆ โดยเฉพาะ โดยนัยนี้ ความรู้และการศึกษา จึงนับเป็น ทั้งส่วนหนึ่งในกระบวนการทางสังคมและวิวัฒนาการของจิตสำนึกรับรู้และเรียนรู้ในสังคม แล้วจากกระบวนการและวิวัฒนาการที่ว่านี้ จึงพัฒนาออกมาสู่ การปฏิบัติในรูปของโครงสร้างหลักสูตร การเรียนการสอน และการประเมิน วัตถุประสงค์ อย่างที่เราจะจึกมักคุ้นกันอยู่ในทุกวันนี้

จุดแตกต่างอันสำคัญยิ่งอยู่ที่ว่า จิตสำนึกรับรู้และเรียนรู้ จะเป็นไปใน กระบวนการทางสังคมที่ถูกกำหนดและควบคุมมาจากอำนาจภายนอก หรือว่า ออกมาจากอิสรภาพ และ “คุณค่าทางศาสนา” ของชีวิตด้านใน สำหรับ ในกรณีแรก ความรู้ที่ถ่ายทอดรับเรียนและวิจัยแสวงหากัน ก็คือ ความรู้ ในฐานะเป็นอำนาจ การศึกษา “ในระบบ” ของไทยตกอยู่ในสถานะเช่นว่านี้ ภายใต้อิทธิพลอันร้ายแรงของวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งทรงพลานุภาพยิ่งใหญ่ทางเทคโนโลยี

แต่ที่ว่า ตกอยู่ในสภาวะสะกดหยุดลงและชะงักงันในวิวัฒนาการทางจิตสำนึก รับรู้และเรียนรู้ หรืออีกนัยหนึ่ง ชะงักงันในความก้าวหน้าทางการเรียนรู้และ ภูมิปัญญาดังกล่าวแล้ว สำหรับในกรณีหลัง หมายถึงความรู้ในฐานะเป็นอิสรภาพ หรือการปลดปล่อยให้พ้นจากกระแสน้ำของอวิชชาที่เป็นอยู่ กล่าวคือ เป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อแสวงหาความรู้และการศึกษาอันเป็นไปเพื่อ ชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง⁹² ไม่ใช่เพียงเพื่อการจำเรอเดบโต “ทางเศรษฐกิจ” ในท่ามกลางของการบั่นทอนทำลายเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติ ดังเช่นที่กำลัง เป็นอยู่ ในนามของเศรษฐกิจ “ตลาดเสรี”

จุดแตกต่างระหว่างความรู้ในฐานะอำนาจ กับความรู้ในฐานะอิสรภาพ สะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีจากสภาพปัญหาหลักกันชัดแย้งภายในสังคม วัฒนธรรมไทยปัจจุบัน นิโคลัส เบนเนตต์ นักการศึกษาตะวันตก ผู้ซึ่ง เกี่ยวข้องอยู่กับเรื่องการศึกษาไทยในช่วงทศวรรษ 2510 ได้เคยตั้งข้อสังเกตไว้ น่าสนใจว่า “ประเทศไทย ก็เหมือนกับอีกหลายๆ ประเทศที่กำลังพัฒนา คือ มีสองสังคม สองวัฒนธรรม และสองระบบเศรษฐกิจ เป็นอย่างน้อย (คือ สังคมชนบทแบบประเพณี กับสังคมเมืองแบบสมัยใหม่และวัตถุนิยม) แต่ทว่า มีเพียงระบบการศึกษาเดียว”⁹³ ข้อสังเกตเกี่ยวกับความลึกลับขัดแย้งระหว่าง การศึกษากับสภาพทวิลักษณ์ของสังคมวัฒนธรรมไทยดังกล่าวนี้ มีส่วนของ ความเป็นจริง โดยเฉพาะในแง่ที่ว่า การศึกษาเล่าเรียนในแต่ละระดับของ การศึกษาในระบบ ล้วนมุ่งให้เป็นบันไดสำหรับไต่เต้าขึ้นไปสู่ระดับสูงๆ และ ทุกระดับต่างประกอบกันขึ้นเป็นระบบของ “การผลิตกำลังคน” อันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นระบบที่ถืออาศัยกระแส “โลกาภิวัตน์” แผ่ขยายอำนาจกำหนดความ ต้องการกำลังคนหรือแบบแผน “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” อันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นการผนวกมวลชนในชาติ ทั้งสังคมเมืองและสังคมชนบท ให้เข้ามาอยู่ ภายใต้อุปกรณ์การศึกษา และปลูกฝังค่านิยมให้ทุกคนต่างมุ่งหวังเล่าเรียน เพื่อ

ช่วงชิงตำแหน่งฐานะสูง ๆ ขึ้นไปในสู่ทางเดียวกัน

สภาพการณ์ดังกล่าว เป็นที่ทราบและตระหนักกันคืออยู่ อย่างน้อยในช่วง วิกฤตสังคมทศวรรษ 2510 ก็ได้มีการระดมความคิด วิเคราะห์ วิจาณ์ระบบ การศึกษาไทยกันอย่างกว้างขวาง จนถึงกับเกิดความคิดที่จะปฏิรูปการศึกษา จากแง่มุมของเป้าหมายเพื่อชีวิตและสังคมขึ้น⁹⁴ แต่ถึงกระนั้น เสียงเรียกร้อง และความพยายามผลักดันให้ขยายการศึกษาภาคบังคับ ก็ยังคงมีมาโดยตลอด ประเด็นของ*บทวิเคราะห์* นี้ ไม่ได้โต้แย้งหลักการของการขยายโอกาสทางการศึกษา หากแต่ ชัดชัดอยู่ที่ปัญหาทิศทางและเนื้อหาสาระของการศึกษา การขยายการศึกษาภาคบังคับ หรือจะเรียกว่า “โอกาสทางการศึกษา” ก็สุดแล้วแต่ โดยปราศจากความยั้งคิดไตร่ตรอง รังแต่จะเร่งแผ่ขยายผลแห่งวัฒนธรรม การเรียนรู้แบบลอกเลียนและพึ่งพา รวมทั้งปัญหาการสูญเสียสูญเสียเปล่าให้ กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกเป็นทวีคูณ จุดสำคัญอยู่ที่ว่า ถ้าจะคาดหวัง ให้การศึกษาทำหน้าที่เป็นสื่อสำหรับการพัฒนาของมนุษย์ และเป็นไปเพื่อชีวิต และสังคมอย่างแท้จริง และก่อนที่เราจะสามารถพูดถึงหลักการขยายโอกาส ทางการศึกษากันได้อย่างเต็มปาก นั้น เราจะต้องปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระ จากวัฒนธรรมการลอกเลียนและพึ่งพาเป็นเบื้องต้น เพื่อที่จะฟื้นฟูปัญญา “รู้เขา รู้เรา” ที่เคยมีมาในอดีต ที่ว่า “รู้เขา” ก็เพื่อเข้าใจในคุณค่าของวิชา ความรู้จากโลกตะวันตก ในขณะที่เดียวกัน กับที่ตระหนักให้ถ่องแท้ถึง “ฝ่าย โทษต่างๆ ที่มีมากับอารยธรรมของชาวตะวันตก” ดังที่บรรพบุรุษนักการศึกษา ของเราได้เคยเตือนและตั้งข้อสงวนเอาไว้ และที่ว่า จำเป็นต้อง “รู้เรา” ก็เพื่อ จะได้สร้างสรรค์พัฒนาฐานความรู้และการศึกษาให้ “คนทั้งหมดได้เขยิบขั้นสูง ... (และ) ... มีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่น ๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ”⁹⁵

ในประการสำคัญ ความตระหนักสำนึก “รู้เขา รู้เรา” คงจะช่วยปกป้อง เราจากความรู้ไร้แก่นสารในตัวของตัวเอง และต้องล่องลอยไปตามกระแส

อารยธรรมภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง น่าจะช่วยให้เราได้มองเห็นและเข้าใจ เรื่องของเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม เมืองกับชนบท อย่างเป็นเอกภาพและ ประสานกลมกลืนกัน ไม่ใช่อย่างแยกส่วน เพื่อให้ฝ่ายหนึ่งมีอำนาจครอบครอง เหนืออีกฝ่ายหนึ่งตามกระแสคลื่นอารยธรรมตะวันตก

ที่กล่าวนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของการเปิดโลกทัศน์ใหม่ทางวัฒนธรรม การเรียนรู้และการศึกษาของไทยเราเป็นการลบล้างภาพทวิลักษณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เป็นอยู่ เหนือสิ่งอื่นใด วิธีชีวิตประเพณีใน “ภาค” เกษตรและชนบท จะต้องเป็นที่เข้าใจและตระหนักในคุณค่าที่แท้จริง ไม่ใช่ ในฐานะเป็นเพียง “กระดูกสันหลังของชาติ” ที่ต้องอยู่ได้แอกอัมชุกรการจำเรียด เติบโตและอุดมสมบูรณ์ของ “ภาค” เศรษฐกิจสังคมอื่นๆ อย่างที่ทิกทัก อ้างอิงกัน หากแต่เป็นทั้งแหล่งผลิตปัจจัยสี่อันจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ และเป็นแหล่งความรู้ ภูมิปัญญา และเทคโนโลยีเชิงปฏิบัติที่เล็งเห็นและหยั่งรู้ถึงความสัมพันธ์ต่อชีวิตสังคมและธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งต่างจาก องค์ความรู้และเทคโนโลยีแบบแยกส่วนในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ของ ตะวันตก^{๑๖} โดยนัยนี้ ข้อเรียกร้องของ*บทวิเคราะห์* นี้ ถึงการปรับเปลี่ยน กระบวนทัศน์ใหม่ และแสวงญาณวิทยาใหม่ จึงมิใช่ถึงกับเป็นการพลิกผัน ทางความคิดหรือทวนกระแสธรรมชาติแต่อย่างใด หากแต่เป็นเรื่องที่มีพื้นฐาน เป็นทุนเดิมอยู่แล้วในสังคมวัฒนธรรมไทยเอง ประเด็นอยู่ที่ว่า เราโดยเฉพาะ ในแวดวงการศึกษา จะสามารถปลดปล่อยตนเอง ละเลิกจากกระแสนิ่งดุจดวงของ ระบบอำนาจออกมาสู่ในที่สว่างของโลกแห่งความรู้และความเป็นจริงได้หรือไม่ และอย่างไร เท่านั้น วิสัยทัศน์หรือมวลความพยายามใดๆ ที่จะปฏิรูปการศึกษา (รวมทั้งเศรษฐกิจการเมือง) ให้เกิดมรรคผลอย่างจริงจังก็จะต้องจะขึ้นอยู่กับ เงื่อนไขทางความคิดและจิตสำนึกเรียนรู้ในข้อนี้เองเป็นเบื้องต้น

สภาพความเป็นจริง เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญา

ในวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น⁹⁷ ยิ่งจะเป็นเครื่องยืนยันถึงคุณค่าความสำคัญของชนบทไทยขึ้นเป็นทวีคูณ ดังนั้น ไม่ว่าจะพิจารณากันจากแง่มุมของ “ฐานทรัพยากรธรรมชาติ” เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจที่ดี หรือจากด้านของการศึกษาเพื่อการพัฒนาของมนุษย์ที่ดี ตลอดจน จากมุมมองของการแข่งขันในเวทีเศรษฐกิจโลก (ไม่ใช่เพียงตลาดสินค้าไม่กี่ชนิด!) โดยรวมก็ดี “ภาค” เกษตรและชนบทย่อมมีบทบาทสำคัญชัดเจน แต่ในขณะเดียวกัน ภารกิจการพัฒนาเกษตรและชนบทก็จะต้องเป็นที่เข้าใจกันเสียใหม่ด้วย ในความหมายและขอบข่ายที่กว้างและเป็นพลวัตออกไปจากเรื่องของเกษตรกรรม หากแต่เกษตรกรรมจะเป็นฐานตั้งต้นของการพัฒนาสรรค์สร้างทั้งระบบชีวิตเศรษฐกิจและวิวัฒนาการของความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่น ครอบคลุมไปถึงเรื่องของอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และบริการในวงกว้างและหลากหลายภายในชุมชนท้องถิ่นชนบทเอง⁹⁸ รวมทั้ง ความหมายของชีวิตการทำงานก็ไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่แต่เรื่องของการจ้างงาน ซึ่งถูกกำหนดเอาจากกลไกอุปสงค์อุปทานของตลาดแรงงาน หากเป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับความริเริ่มสร้างสรรค์พัฒนาจากความรู้ ความสามารถ และคุณค่าภายในของแต่ละคนเป็นสำคัญ

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ประกอบเป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตโดยรวมของบุคคลในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งอาจเรียกรวมๆ ได้เป็น “การศึกษาชุมชน” กล่าวคือ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ตั้งมั่นอยู่บนฐานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอันหลากหลาย และพัฒนาการเรียนรู้อย่างเป็นพลวัตออกไปจากภายในของวัฒนธรรมประเพณีนั้นๆ เป็นหลัก และบนฐานของวัฒนธรรมประเพณีและการรู้จักตนเอง ก็จะสามารถเรียนรู้และเลือกสรรความรู้วิทยาการจากกระแสคลื่นอารยธรรมภายนอกได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องต่อสภาพความเป็นจริงในวิถีชีวิตของตนเอง จุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่ญาณวิทยาใหม่และกระบวนการทัศน์ใหม่ที่ว่านี้ ก็คงจะเป็นทำนองเดียวกันกับที่กำลังคิดค้น

แสวงหากันอยู่ในขณะนี้ภายในของสังคมตะวันตกเอง กล่าวคือ การคิดค้น
 แนวทางการศึกษาวิจัยใหม่ ด้วยเจตย์และมุมมอง ตรรกะการใช้เหตุใช้ผล
 และภาษาวิชาการ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องมือวิธีการใหม่ๆ ซึ่งมุ่งแสวงความรู้
 ความเข้าใจศักยภาพการพัฒนา จากภายในของแต่ละชุมชนและสังคมวัฒนธรรม
 อันหลากหลาย⁹⁹ ประเด็นอยู่ที่ว่า ระบบการศึกษาและการวิจัยพึงได้รับ
 การปฏิรูปให้ทำหน้าที่เป็นสื่อเพื่อการพัฒนา “ของ” มนุษย์และสังคมอย่าง
 แท้จริง ไม่ใช่เพื่อการครอบครองครอบงำจากอำนาจภายนอกดังเช่นที่เป็นอยู่
 คำตอบ หรือความเป็นไปได้ ในที่สุดแล้วย่อมขึ้นอยู่กับปัญญาความสามารถ
 ภายในของสังคมไทย ในอันที่จะก้าวขึ้นสู่วิวัฒนาการทางความคิดในกระบวนการ
 การเรียนรู้ของตนเอง หรือว่า จะปล่อยตนเอง ให้คงอยู่ในวงจำกัดของอำนาจ
 อภิสิทธิ์ และความหยุดนิ่งทางปัญญา ดังที่เป็นอยู่ตลอดช่วงของการเร่งรัด
 พัฒนา “เศรษฐกิจ” ที่ผ่านมา

เชิงอรรถ

I am not abusing science, I told myself; I am defending virtue before virtuous men. Integrity is even dearer to good men than erudition to the scholarly.

When there is no effect, there is no cause to seek. But here the effect is certain, the depravity real, and our souls have been corrupted in proportion to the advancement of our sciences and arts toward perfection. Can it be said that this is a misfortune particular to our age? No, gentlemen, the evils caused by our vain curiosity are as old as the world.

If our sciences are vain in the objects they have in view, they are even more dangerous in the effect they produce.

(J. J. Rousseau, *Discourse*, 1750)

John Bowle, *Western Political Thought*, London Jonathan Cape, 1947/1954, หน้า 415.

สำนวนแปลของ Bertrand Russell ต่างออกไปเป็นว่า “ศิลปะและวิทยาศาสตร์ให้ประโยชน์ต่อมนุษยชาติจริงหรือ?” ใน *History of Western Philosophy*, London George Allen and Unwin Ltd., 1946/1957, หน้า 713.

ในสำนวนฝรั่งเศสเอง แปลตรง ๆ ตัวก็คือ “การฟื้นฟูวิทยาศาสตร์ และศิลปะมีส่วนทำให้ศีลธรรมบริสุทธิ์หรือไม่?” (Si le rétablissement des sciences et des arts a contribué à épurer les mœurs) อย่างไรก็ตาม โดยเจตนาธรรมณ์และบรรยากาศของยุคสมัยแล้ว สำนวนแปลหลากหลายเหล่านี้ น่าจะเสริมซึ่งกันและกันได้ เพราะในที่สุดแล้ว ความคิดเรื่องวิทยาศาสตร์ ศิลปะ ความรู้ ศีลธรรม ความก้าวหน้า เหล่านี้ล้วนเป็นประเด็นเชื่อมโยงและประดังขึ้นมา อยู่ในกระแสความตื่นตัวและกระหายที่จะเรียนรู้ในโลกตะวันตกยุคฟื้นฟูศิลปะวิทยาการ และตามมาด้วยการปฏิวัติวิทยาศาสตร์

- 2 ตัวอย่างเช่น ชาตรี ศรีไพพรรณ, “ระบบการวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย” ใน *ระบบการวิจัยและการพัฒนา : สถานภาพในประเทศไทย และบทเรียนจากต่างประเทศ*, การประชุมวิชาการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 23-24 มิถุนายน 2537 ณ โรงแรมอโนมา กรุงเทพฯ, หน้า 2-3.
- 3 ตัวอย่างเช่น Saneh Chamarik, “Technological Self-Reliance and Cultural Freedom”, ใน C. G. Weeramantry, ed., *Human Rights and Scientific and Technological Development*, United Nations University Press, 1990, หน้า 39-59.
- 4 *กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.6 ศ1/1 รายงานการประชุมอุปราช และสมุหเทศาภิบาล พ.ศ.2462* หน้า 5.
- 5 *เสน่ห์ จามริก, แนวทางพัฒนาการศึกษาไทย : บทสังเคราะห์เบื้องต้น*, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา พ.ศ.2533, หน้า 12-17.
- 6 Fritjof Capra, *The Turning Point : Science, Society, and the*

Rising Culture, New York, Bantam Books, 1982/1988, หน้า 68-71.

- 7 John Stuart Mill, *On Liberty and Considerations on Representative Government*, Oxford, Basil Blackwell, 1948, หน้า 52.
- 8 Fritjof Capra, 1982/1988, อ้างแล้ว, หน้า 41-45 และ 266-304.
- 9 *ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507*, พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507, หน้า 1.
- 10 กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ทรงตั้งข้อสังเกตแก่มหัททังไว้เมื่อครั้งถวายความเห็นเรื่องการศึกษา ว่าการเล่าเรียนแบบ “แผนโบราณ” ซึ่ง “อาศัยฝากลูกฝากหลานให้เรียนหนังสือและฝึกอบรมอยู่กับพระตามวัดเป็นพื้น” และถ้าจะเรียนความรู้สำหรับประกอบอาชีพก็ฝึกหัดทำงานไปตามพื้นตระกูลของแต่ละคนเป็นเกณฑ์ ... ความรู้ที่ถูกลบุดรจะพึงได้ย่อมยิ่งหย่อนตามความรู้ของครู ผู้สอน และฝึกหัด แต่อย่างไรก็ยังคงจัดว่าเป็นการศึกษาอยู่นั่นเอง” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.5 ศ 2/5 หนังสือถวายความเห็น ลงวันที่ 2 มกราคม ร.ศ.124 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง)
- 11 David Wyatt, *The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn*, New Haven, Yale University Press, 1969, Ch.10, หน้า 376-385.

สำหรับในด้านการพัฒนาเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทย โปรดดู Ian Brown, *The Elite and the Economy in Siam C.1890-1920*, Oxford University Press, 1988, หน้า 2-7.

เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเหนือกับใต้ในระบบเศรษฐกิจ โปรดดู Noam Chomsky, *Year 501 : the Conquest Continues*, Boston,

South End Press, 1993, หน้า 33-45.

12 Edward W. Said, *Culture and Imperialism*, London, Vintage, 1994, หน้า xxii, 93, 269-270, และ 312-313.

13 ตามบัญญัติของราชบัณฑิตยสถาน เสนอให้ใช้ “โลกาภิวัตน์” ซึ่งหมายถึง “การแผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก” แทนคำว่า “โลกานุวัตร” ซึ่งหมายถึง “การประพฤติตามโลก” แต่ในความเห็นของผู้เขียน ทั้งสองคำใช้ได้ ขึ้นอยู่กับว่า จะพูดกันถึงฝ่าย “เอาชนะโลก” หรือฝ่าย “ประพฤติตามโลก” อย่างไรก็ตาม ประเด็นจริงๆ อยู่ที่ปัญหาเงื่อนไขวัฒนธรรมที่แฝงติดมากับกระแสการเปลี่ยนแปลง เราจะพูดดีขลุ่ยรวมๆ กันไป ย่อมเท่ากับเป็นการบดบังสติปัญญาของประชาชนคนไทยอย่างไม่สมควรยิ่ง

เกี่ยวกับประเด็นนี้ โปรดดูบทความเรื่อง “เงื่อนไขวัฒนธรรมในกระแสการเปลี่ยนแปลง” โดย เสน่ห์ จามริก เสนอในการสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในโอกาสสรณรงค์วัฒนธรรมไทย และครบรอบ 60 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง “วัฒนธรรมกับสังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง” จัดโดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโตโยต้า และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 15-16 พฤศจิกายน 2537 ณ โรงแรมฮอติเคย์อินน์ จังหวัดหนองคาย

14 เท่าที่ทราบ ก็มี :

* ปรีดี พนมยงค์, *ข้อเขียนทางปัญญา* สถาบันสยามเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม พ.ศ.2518, รวมบทความ 3 เรื่อง ซึ่งจะอ้างถึงในบทวิเคราะห์ นี้ คือ :

* “ความเป็นอนิจจังของสังคม” (2500)

* “มนุษย์ สังคม ประชาธิปไตย” (2501)

* “ปรัชญาคืออะไร” (ไม่ระบุปีที่พิมพ์)

* เสรี พงศ์พิศ, *คืนสู่รากเหง้า*, สำนักพิมพ์เทียนวรรณ พ.ศ.2529.

* เอกวิทย์ ณ ถลาง, “พลวัตของสังคม-วัฒนธรรมไทย : ความอยู่รอดหรือความหายนะ”, ใน *มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางไทย*, มูลนิธิภูมิปัญญา, พ.ศ.2536.

* ประสาน ต่างใจ, *ธรรมวิทยาศาสตร์ : เรื่องของมนุษย์โลก และจักรวาล*, และ *มนุษย์กับความคิด : เพื่อเข้าถึงความรู้ความจริงของชีวิต โลก และจักรวาล*, มูลนิธิภูมิปัญญา พ.ศ.2538.

15 ปรีดี พนมยงค์, “ปรัชญาคืออะไร”, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า 130-131. Henryk Skolimowski, *The Participatory Mind : A New Theory of Knowledge and of the Universe*, Arkana, Penguin Books, 1994, หน้า 40-41.

16 ปรีดี พนมยงค์, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง.

17 Susantha Goonatilake, *Aborted Discovery : Science and Creativity in the Third World*, London, Zed Books Ltd., 1984, หน้า 1.

18 ปรีดี พนมยงค์, อ้างแล้ว, หน้า 131-132, เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง.

19 Frijof Capra, 1982/1988, อ้างแล้ว, หน้า 54.

20 สรุปรจากประเด็น แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า 55-68.

21 แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า 68-69.

22 ปรีดี พนมยงค์, อ้างแล้ว, หน้า 124-126.

23 Edward Said, แหล่งอ้างอิงเดียวกันกับเชิงอรรถหมายเลข 12.

24 Arun Agrawal, “Dismantling the Divide Between Indigenous and Scientific Knowledge”, *Development and Change*,

Institute of Social Studies, Vol. 26, 1995, หน้า 414-416.

25 เกี่ยวกับประเด็นเรื่องพัฒนาการของทฤษฎีวิวัฒนาการถึงทฤษฎีแควนตัม
สรุปจาก Fritjof Capra, 1982/1986, อ้างแล้ว, หน้า 69-72, 78-79,
และ 87.

26 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลกย่อมเกิดขึ้น
เพื่อประโยชน์สุขแห่งชนเป็นอันมาก เพื่อความต้องการ เพื่อ
ความเกื้อกูล เพื่อความสำราญ แห่งชนเป็นอันมาก ทั้งเทวดา
และมนุษย์

(เอกนิบาต, อิติวุตตกะ อังในพระธรรมเทศนาตอนหนึ่ง)

27 Fritjof Capra, 1982/1986, อ้างแล้ว, หน้า 196-201.

28 Friedrich Rapp, "Philosophy of Technology", ใน *Contemporary
Philosophy : A New Survey*, The Hague, Mouton Nijhoff
Publishers, 1982, หน้า 361.

Celso Furtado, "Development", *International Social Science
Journal*, Vol xxiv, No. 4, 1977, หน้า 628-629.

Herman E. Daly and John B. Cobb, Jr., ed. *For the Common
Good : Redirecting the Economy toward Community, the
Environment, and a Sustainable Future*, Green Print, 1990,
หน้า 11-12.

29 ตัวอย่างเช่นรายงานวิจัย เรื่อง *Educational Options for the Future
of Thailand : Synthesis Report*, The 1991 Year-End Confer-
ence, TDRI, December 14-15, 1991, Ambassador City Jomtien,
Chonburi, บทสังเคราะห์ภาคภาษาไทย "แนวทางพัฒนาการศึกษา
เพื่ออนาคตของชาติ"

ลำพังการให้บริการการศึกษา สำหรับเตรียมบุคลากรให้กับภาคธุรกิจอุตสาหกรรมที่จะต้องแข่งขันในตลาดโลก ในตัวเองไม่ใช่เป็นเรื่องผิดปกติอะไร แต่การชูประเด็นเรื่องนี้ให้เป็นประเด็นเป้าหมายนโยบายการศึกษาทั้งระบบ เท่ากับเป็นการตราบาปให้กับกระบวนการเรียนรู้อันหลากหลาย ซึ่งยังพอมีเหลืออยู่บ้างในท่ามกลางความล่มสลายของภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเนื่องมาจากพิษสงของการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษา “ในระบบ” ในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา

- 30 J. S. Mill, แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 7.
- 31 J. S. Mill, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า 11, และ 50.
- 32 ฟังเป็นที่สังเกตว่า ในคำหับคำรา โดยเฉพาทางเศรษฐศาสตร์ คำว่างานแท้ๆ หรือ Work แทบจะไม่มีหลงเหลือใช้กันเลย คำที่ใช้กันเป็นปกติ ก็คือ Employment ซึ่งหมายถึง การจ้างงาน
- 33 Oscar Nudler, “On The Human Development Concept and Contemporary Ideological Systems” และ W. Lambert Gardiner, “On Turning Development Inside-Out or (Better) On Not Turning Development Outside-In in The First Place”, ใน Carlos A. Mallmann and Oscar Nudler, ed., *Human Development in its Social Context*, London, Hodder and Stoughton, 1986, หน้า 10-15, และ หน้า 63-82 ตามลำดับ.
- 34 Vandana Shiva, *Monocultures of the Mind : Perspectives on Biodiversity and Biotechnology*, London, Zed Book Ltd., and Penang, Third World Network, 1993, หน้า 9-12.
- 35 Edward W. Said, 1994, อ้างแล้ว, หน้า 99.
- Noam Chomsky, 1993, อ้างแล้ว, หน้า 17.

- Karl Polanyi, *Great Transformation : the Political and Economic Origins of Our Time*, Boston, Beacon Press, 1957, หน้า 33-42.
- Robert S. Cohen, "Science and technology in global perspective", *International Social Science Journal*, xxxiv, (1, 1982), หน้า 62-63.
- 36 *เสน่ห์ จามริก*, "ปัญหาของไทย" บทผนวกรงานแปล เรื่อง *แนวทางพัฒนาเศรษฐกิจ* ของ เจ.เค. แกลเบรธ, โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2507, หน้า 138-143.
- 37 Henry Grayson, *The Crisis of the Middle Class*, New York, Rinehart & Company, Inc., 1956, หน้า 104.

จากประสบการณ์ที่เป็นจริงทางประวัติศาสตร์ ดร.เกรสัน ได้
นิยามความหมายของ "ชนชั้นกลาง" ไว้น่าสนใจดังนี้ :-

บุคคลผู้ซึ่งอาจอยู่ ณ ที่ใดในสังคมตั้งแต่ต่ำสุดจนถึงยอดสุด
คุณลักษณะมูลฐานที่แสดงว่าคน ๆ หนึ่งเป็นสมาชิกของชนชั้นกลาง
นั้น มีใจอยู่ที่ตำแหน่งฐานะของเขาในโครงลำดับชั้นของสังคม
แต่อยู่ที่ทัศนคติของเขาต่อสังคมมากกว่า ถ้าเขามุ่งมั่นที่จะก้าวไปสู่
ฐานะที่ดี่ขึ้นในวงสังคม เขาก็นับเป็นชนชั้นกลาง เขาเป็นผู้สร้าง
พลังงาน เป็นผู้เปลี่ยนแปลง เป็นผู้จัดระเบียบใหม่ ความมุ่ง
ประสงค์ของเขาไม่ใช่เพื่อก่อความแตกสลายให้แก่สังคม แต่เพื่อ
แปรเปลี่ยนแก้ไขโครงรูปสังคม เพื่อว่า เขาในฐานะบุคคลหนึ่ง
จะได้บรรลุถึงฐานะที่ดี่ขึ้น เมื่อใดเขายุติที่จะแสวงฐานะที่สูงขึ้น
และคอยมุ่งมั่นแต่จะดำรงฐานะที่เป็นอยู่ เมื่อนั้น เขาก็ไม่ใช่

สมาชิกของชนชั้นกลางอีกต่อไป เพราะเขากลับกลายเป็นพะวงอยู่กับอภิสิทธิ์ และข้อจำกัดหวงห้ามมากกว่าการเปลี่ยนแปลง (Preface, หน้า xi.)

38 แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า 85-86, และ 127.

39 Fritjof Capra, 1982/1986, อ้างแล้ว, หน้า 190-191, และ 209-210. Daly and Cobb, Jr, ed., 1990, อ้างแล้ว, หน้า 27-28, และ 37-38, สำหรับผู้สนใจในประเด็นปัญหาของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก ในฐานะเป็นระบบสาขาวิชาการ โปรดอ่านทั้ง Part One หน้า 25-117, ส่วนที่อ้างถึง ฟริทจ็อฟ คาปรา นำมาจากส่วนที่ III “The Influence of Cartesian-Newtonian Thought” ภายใต้หัวข้อย่อยที่ 7 “The Impasse of Economics”, หน้า 188-233.

ในแวดวงอุดมศึกษาของไทยเรา ซึ่งตกอยู่ในที่นั่งเป็นเรือพ่วงทางวิชาการมา โดยเฉพาะในช่วงสี่ทศวรรษของการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมา ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก ดูจะทวีความสำคัญถึงขั้นเป็นลัทธิเศรษฐกิจการเมืองไปเสียแล้ว อย่างเช่นกรณีคณะเศรษฐศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเคยได้ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่มีเสรีภาพทุกตารางนิ้ว เมื่อปี 2537 เคยมีนักศึกษาซึ่งทำงานเป็นอาสาสมัครอยู่ที่สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาช่วงที่ผู้เขียนเป็นประธานอยู่ ไปสมัครเข้าเรียนปริญญาโทที่นั่น ระหว่างการสอบสัมภาษณ์ ก็มีอาจารย์หนุ่มผู้หนึ่ง ตั้งคำถามน่าสนใจเป็นทำนองว่า “ประธานสถาบันฯ ของคุณ แอนดรีนโอคลาสติก แล้วคุณจะมาเรียนที่นี่ได้ยังไง” เหตุการณ์เช่นนี้อาจดูเป็นเรื่องส่วนตัวเล็กๆ น้อยๆ แต่ก็สะท้อนภาพของกระแสความคิดในวงการอุดมศึกษา ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสอนและการวิจัย และเพราะฉะนั้น จึงมีอิทธิพลอย่างสูง

ต่อการปลุกฝังรากฐานทางความคิด ความรู้ และค่านิยม ในหมู่เยาวชนของชาติ จะอย่างไรก็ตาม ทักษะทำที่ที่แสดงออกในเชิงวิชาการเช่นนี้ก็เท่ากับเป็นการลบล้างค่าที่เคยใช้กล่าวอ้างโดยสิ้นเชิงที่ว่า เศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เป็นกลางและปลอดค่านิยม!

40 Alvin and Heidi Toffler, *Creating A New Civilization : The Politics of The Third Wave*, Atlanta, Turner Publishing Inc., 1995, Preface หน้า 11.

41 Alvin and Heidi Toffler, 1995, อ้างแล้ว, หน้า 27-34.

42 *ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมที่เป็นอกุศล เป็นไปในส่วนแห่งอกุศล เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งอกุศล เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีใจเป็นหัวหน้า ใจย่อมเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเกิดตามมา*

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมที่เป็นกุศล เป็นไปในส่วนแห่งกุศล เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งกุศล เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีใจเป็นหัวหน้า ใจย่อมเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเกิดตามมา

(เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย 22/12)

43 Alvin Toffler, *The Third Wave*, Bantam Book, 1981, หน้า 99-102.

44 Thomas Khun, *The Structure of Scientific Revolution*, Chicago, The University of Chicago Press, 1962/1970 หน้า 175-181. และ Susantha Goonatilake, 1984, อ้างแล้ว, หน้า 80-81.

45 ดร.เสนาะ อุนากุล, “การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย”, ใน อมร รักษาสัตย์ - ชัดติยา วรรณสุด (บรรณาธิการ), *ทฤษฎีและ*

แนวคิดในการพัฒนาประเทศ, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ.2515, หน้า 445-448.

46 Derrick Purdue, "Hegemonic Trips: World Trade, Intellectual Property and Biodiversity", *Environmental Politics*, Vol. 4, No. 1, Spring 1995, หน้า 92.

47 ...เฮริชแมน (A.O. Hirschman) เห็นว่า ทฤษฎีความจำเจริญแบบสมดุลง่ายได้มองข้ามไปว่า กระบวนการพัฒนาที่แท้จริงประกอบด้วยความล้มเหลว หรือความไม่สมดุลง่ายในส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจหรือของอุตสาหกรรมหนึ่ง หรือของหน่วยงาน (firm) หนึ่ง การขาดดุลภาพเนื่องจากการที่ส่วนหนึ่ง อุตสาหกรรมหนึ่ง หรือหน่วยงานหนึ่งก้าวหน้าไปเร็วกว่าส่วนอื่นๆ นี้ จะกลายเป็นสิ่งที่จะไปกระตุ้นผลักดันและชักนำให้ส่วนอื่นๆ พยายามก้าวหน้าตามไป เพื่อจะได้จัดภาวะการขาดดุลภาพให้หมดไปโดยวิธีนี้ ความเจริญก้าวหน้าในส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจจะแผ่ขยายไปยังส่วนอื่นๆ

...ฉะนั้น นโยบายพัฒนาการเศรษฐกิจของประเทศ ด้อยพัฒนาจึงควรมุ่งไปในทางที่จะก่อให้เกิดความไม่สมดุลง่ายขึ้น ความไม่สมดุลง่าย หรือการขาดดุลภาพในลักษณะนี้จะช่วยให้ทำให้พลังตลาด (market forces) ซึ่งได้แก่โอกาสที่ผู้ประกอบการเอกชนจะได้กำไร และเกิดพลังนอกตลาด (non-market forces) ซึ่งได้แก่ประชามติเสียงเรียกร้อง หรือความกดดันทางการเมือง... ก็จะไปกระตุ้นและกดดันให้เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลนำมาตราการมาแก้ไขการขาดดุลภาพที่เกิดขึ้นให้หายไป...

(ดร.อำนาจ วีรวรรณ จาก "กลยุทธ์แห่งการพัฒนาเศรษฐกิจ" ใน อมร

- รักษาสมัย - ชัดติยา กรรณสูตร (บรรณาธิการ), 2515, อ่างแล้ว, หน้า 355-356.)
- 48 ดร.ศุภชัย พาณิชภักดิ์, “ความต้องการกำลังคนและการวางแผนการศึกษา”, ใน *วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ*, ปีที่ 12 ฉบับที่ 4 (เมษายน-พฤษภาคม 2521), หน้า 9-12, เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง.
- 49 Noam Chomsky, 1993, อ่างแล้ว, หน้า 61.
- 50 ดร.ศุภชัย พาณิชภักดิ์, “อัตราผลตอบแทนที่เปลี่ยนแปลงในการลงทุนในการศึกษา”, ใน *รักเมืองไทย* รวมบทความวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ เพื่อเป็นเกียรติแก่ศาสตราจารย์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ในโอกาสอายุครบรอบ 60 ปี โดย ณรงค์ชัย อัครเศรณี - รังสรรค์ ณะพรพันธุ์ (บรรณาธิการ), *โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ พ.ศ.2519*, หน้า 214, เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง.
- 51 เสน่ห์ จามริก, “แนวความคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง”, ใน *ทิศทางเศรษฐกิจไทยในทศวรรษหน้า* สัมมนาวิชาการ 2529, จัดโดย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์, 13-14 กุมภาพันธ์ 2529, ณ หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 1-5/1-9, และ 1-12.
- 52 อย่างเช่น พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ตอนใกล้เสด็จสวรรคต :

...การศึกษสงครามข้างญวนข้างพะม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียที่แก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียน เอาไว้ ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเสื่อมใส่ไปที่เดียว...

(พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 พ.ศ.2367-2384 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ หน้า 370, และอ้างถึงใน David Wyatt, 1969, อ้างแล้ว หน้า 30.)

หรือคำชี้แจงของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ต่อที่ประชุมอุปราชาและสมุหเทศาภิบาล พ.ศ.2462 ตอนหนึ่งที่ว่า :

...นอกจากเหตุการณ์ภายใน ยังมีเหตุการณ์ภายนอก ซึ่งเข้าช่วย ทำให้ราษฎรเสีย คือ ฝ้ายโทษต่างๆ ที่มากับอารยะธรรมของชาว ตะวันตก การค้าขายไปมาติดต่อ หนังสือ ภาพยนตร์เหล่านี้ เป็น โรงเรียนที่ปฏิเสธไม่ได้ คุณมหันต์ โทษอนันต์...

(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.6 ศ1/1 พ.ศ.2462, อ้างแล้ว, หน้า 5 และ 7.)

รวมทั้ง มาในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 แนวคิดและ นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจก็มีผลเป็นเครื่องยับยั้งกระแสอุตสาหกรรม นิยมจากตะวันตกในระดับหนึ่ง

53 Daly and Cobb, Jr, 1990, อ้างแล้ว, หน้า 25-35.

54 Susantha Goonatilake, 1984, อ้างแล้ว, หน้า 96-97, และ 107-108.

55 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 ศ 1/11 พ.ศ.2462, อ้างแล้ว, หน้า 4.

56 เสน่ห์ จามริก, การเมืองกับการศึกษาของไทย, โครงการพัฒนาสังคม ศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2526, หน้า 60-65.

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามแก้ไขปรับปรุง

หลักสูตรการเรียนการสอนให้มีความยืดหยุ่นตามความต้องการเฉพาะตัวของนักเรียนขึ้น กล่าวคือ ในระดับประถม นอกจากการเรียน เขียน อ่าน และคณิตศาสตร์ ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มวิชาที่คณะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้แล้ว ก็ยังมีกลุ่มความรู้สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และกลุ่มการทำงาน และพื้นฐานอาชีพที่หลากหลาย ในระดับมัธยมตอนต้น นอกจากจะมุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาลักษณะนิสัยอันดีงาม เพื่อความเป็นพลเมืองดี และพัฒนาคุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพแล้ว ยังตั้งความมุ่งหวังให้ได้พัฒนาสติปัญญาให้เจริญงอกงามเพื่อเป็นพื้นฐาน ในการรับรู้ต่อไปโดยไม่หยุดยั้ง และการนำความรู้ไปใช้ (จากหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) และคู่มือหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) กระทรวงศึกษาธิการ) แต่จะสัมฤทธิ์ผลตามความมุ่งหวังหรือไม่ เพียงใด ภายใตกระแสด้านนิยามที่ยังคงครอบคลุมอยู่ทั้งในแวดวงการศึกษาและสาธารณชน โดยทั่วไปนั้น เป็นเรื่องที่จะต้องติดตามกันต่อไป

- 57 ยกตัวอย่างล่าสุดจากทัศนะของศาสตราจารย์ ไบรอัน ชีฮาน (Brian Sheehan) ผู้อำนวยการร่วมโครงการพัฒนบริหารศาสตร์ระดับปริญญาเอก ระหว่างประเทศ (International Doctoral Program in Development Administration) แห่งสถาบันพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA) ของไทย นี้เอง ในคอลัมน์เรื่อง “Economic Growth and Human Development” พยายามสาธยายเหตุผลว่าน่าล้าสมัยเพื่อชี้ให้เห็นว่าความคิดอ่านพึ่งตนเองสำหรับบรรดาประเทศด้อยหรือกำลังพัฒนาเป็นสิ่งล้าสมัย สวนทางกับกระแสการค้า การลงทุน และตลาดร่วมของโลกในปัจจุบัน และเพราะฉะนั้น ประเทศไทยจึงควรเดินทางพัฒนาต่อไปโดยยึดถือเป้าหมายการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก

ดิ่งที่ได้ปฏิบัติมาดีอยู่แล้ว! (*The Sunday Post*, September 17, 1995, หน้า 23.) เข้าใจว่าคงจะมีตัวอย่างทำนองนี้อีกดาษดื่น ตามสถาบันการศึกษาและวิชาการทั้งหลายของไทย ซึ่งกำลังนิยมรับเอาผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศเข้ามาช่วยทำให้สถาบันของตนดูเป็นสากลและเป็นที่ยอมรับในตลาดวิชาการชั้น

- 58 Derrick Purdue, 1995, อ้างแล้ว, หน้า 90.
- 59 Noam Chomsky, 1993, อ้างแล้ว, หน้า 110-117.
- 60 E.O. Wilson, ed., *Biodiversity*, Washington D.C., National Academy Press, 1988, หน้า 8, และ 60. วิสุทธิ์ ไบไม้, *สถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย*, รายงานการศึกษาเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มีนาคม 2538, หน้า 14-24.
- 61 Suzanne Head and Robert Heinzman, ed., *Lessons of the Rainforest*, San Francisco, Sierra Club Books, 1990 หน้า 16-17, และ 46.
- 62 Derrick Purdue, 1995, อ้างแล้ว, หน้า 90-92, และ 103.
- 63 เมื่อครั้งผู้เขียนร่วมอยู่ในคณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี สมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (2523-2524) ได้ทำหน้าที่ประธานคณะกรรมการพัฒนาชนบท และได้ทำหน้าที่ประธานคณะกรรมการพัฒนาชนบท และเสนอบันทึกรายงาน ซึ่งให้เห็นถึงความผิดพลาดในระดับนโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศโดยรวม ทั้งนี้ด้วยความคาดหวังว่า จากบันทึกความเห็นของคณะทำงานชุดนี้แล้ว ก็จะได้มีคณะกรรมการชุดต่อไปเพื่อศึกษาวางแผนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เหมาะสมเสียใหม่ รวมทั้งแผนการพัฒนาชนบท แต่แล้วความคาดหวังทั้งหมดก็ถูกพลิกผันจากการนำเสนอแผน “เขตชนบทยากจน” ซึ่งเตรียมพร้อมเอาไว้แล้วจากแหล่งของสภาพพัฒนาเศรษฐกิจ

และสังคมแห่งชาติ ด้วยเหตุผลง่าย ๆ แบบราชการว่า เมื่อเสนอความคิดแล้ว ก็ต้องตามด้วยข้อเสนอให้ปฏิบัติได้ทันที เพราะผู้มีอำนาจเมืองไทยต้องการทำอะไรให้ได้ผลทันตาเห็น ประเทศไทยเราต้องประสบปัญหายุ่งยากไม่มีที่สิ้นสุดตลอดมา ก็ด้วยผลพวงจากโครงการ “อาหารจานด่วน” แบบนี้เอง จะอย่างไรก็ตาม หลังจากเสนอความเห็นต่อนายกรัฐมนตรีแล้ว ก็ปรากฏว่า ได้มีผู้ร่วมคณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีนั่นเอง สองสามคน ออกมาอธิบายทางโทรทัศน์เป็นทำนองแก้ต่างว่า นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่กระทำกันมา ถูกต้องเหมาะสมดีอยู่แล้ว ไม่มีอะไรผิด จะเกิดข้อผิดพลาดไปบ้างเป็นเพียงเรื่องของระดับปฏิบัติการเท่านั้น กรณีทำนองนี้ เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นถึงการเมืองที่ยึดกุมกันอยู่ในแวดวงของเทคโนโลยี ซึ่งมีสายสัมพันธ์ใกล้ชิดอยู่กับแหล่งพลังเศรษฐกิจการเมืองภายนอก และการเมืองในระดับและแวดวงอย่างนี้ มักไม่อยู่ในสายตาของสื่อมวลชนและสาธารณชนโดยทั่วไป ในทางตรงกันข้าม กลับเป็นแวดวงที่เป็นที่เชื่อถือทางวิชาการในฐานะที่ “เป็นกลาง” ทางการเมือง

- 64 เอกสาร *บทสังเคราะห์วิสัยทัศน์*, ของคณะศึกษาโครงการ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” นำเสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “วิสัยทัศน์ การศึกษาไทยในอนาคต” 15 กุมภาพันธ์ 2538, ณ สำนักงานใหญ่ ธนาคารกสิกรไทย ข้อ 1.4 หน้า 3, เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง.
- 65 เป็นต้นว่า การสัมมนาในหัวข้อเรื่อง “วิสัยทัศน์ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม”, จัดโดย สมาคมนักเรียนทุนไทย (*ผู้จัดการรายวัน*, 27 กรกฎาคม 2538).
- 66 Fritjof Capra, *Uncommon Wisdom : Conversations with*

- Remarkable People, London, Flamingo, 1982/1990, หน้า 82.
- 67 Daly and Cobb, Jr., ed., 1990, อ้างแล้ว, หน้า 161-165.
- 68 Oscar Nudler และ W.Lambert Gardiner, ed., 1986, แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 33.
- 69 Michael S. Dobbs Higginson, *Asia Pacific : Its Role in the New World Disorder*, London, Mandarin, 1994, หน้า 410-416.
- 70 เสน่ห์ จามริก, 2526, อ้างแล้ว, หน้า 1-5. และโปรดดูประกอบ เสน่ห์ จามริก, “การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคมน”, *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 3 เล่มที่ 3 (พฤษภาคม 2517), หน้า 160-180.
- 71 กองจดหมายเหตแห่งชาติ, ร.6 ศ.1/1 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศภิบาล พ.ศ.2459 พระเนกกระทรวงธรรมการ และรายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศภิบาล พ.ศ.2462 แผนกกระทรวงศึกษาธิการ, เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง.
- 72 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 52.
- 73 Cary Fowler and Pat Mooney, *The Threatened Gene : Food Politics and the Loss of Genetic Diversity*, Cambridge : The Lutterworth Press, 1990, หน้า 108.
- 74 Daly and Cobb, Jr., ed., 1990, อ้างแล้ว, หน้า 360-362.
- 75 Henryk Skolimowski, 1994, อ้างแล้ว, หน้า xiv.
- 76 Alvin Toffler, แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 43.
- 77 ในแวดวงวิทยาศาสตร์ ผู้ที่พยายามตีแผ่ความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างแข็งขัน ก็ได้แก่ นักฟิสิกส์ ฟริทซ์ ฮอป คาปรา โดยเฉพาะในงานเขียนซึ่งเป็นที่รู้จักกว้างขวางคือ *The Tao of Physics* (1976), *The Turning Point* (1982), และ *Uncommon Wisdom* (1988), เป็นการสะท้อน

ถึงความเปลี่ยนแปลงของฟิสิกส์สมัยใหม่จากยุคของฟิสิกส์นิวตัน และความสัมพันธ์เกี่ยวโยงระหว่างวิทยาศาสตร์กับจิตวิญญาณ ซึ่งทั้งหมดมีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจ อันจะนำไปสู่การปฏิวัติทางวัฒนธรรมอย่างแท้จริง สำหรับทางด้านธุรกิจก็มีตัวอย่างจากงานเขียน เช่น

* Willis Harmann, *Creative Work : The Constructive Role of Business in a Transforming Society*, Indiannapolis, Knowledge Systems, Inc, 1990 Chapter 4 “Features of the Emerging Society”, หน้า 97, 21.

* Michael Ray & Alan Rinzler, ed., *The New Paradigm in Business : Emerging Strategies for Leadership and Organization Change*, New york, Jeremy P. Tarcher/Perigee, 1993, Chapter 1, “The Breakdown of the Old Paradigm” และ Chapter 2, “The Transformation of Values and Vocation”, หน้า 16-35.

78 Hamish McRae, *The World in 2020 : Power, Culture And Prosperity : A Vision of The Future*, London, Harper Collins Publishers, 1994, หน้า 81-82.

79 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 33.

80 Henryk Skolimowski, 1994, หน้า xiii. Frijof Capra, 1988/1990, หน้า 74-75, 145-146, และ 193.

81 คัดแปลจาก *International Conference of Scientists and Religious Leaders : Proceedings*, Tokyo, Kyo Bun Kwan, 1979, หน้า 1, อ้างใน *เสน่ห์ จามริก, พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน* เอกสาร

วิชาการหมายเลข 60 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2531, หน้า 53-54.

82 คัดแปลจาก Masao Abe, "Sovereignty Rests with Mankind", บทความซึ่งไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ หน้า 2-3, อ้างใน เสน่ห์ จามริก, พ.ศ.2531, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า 51-52.

83 คัดแปลจาก Joseph M. Kitagawa, "Religion as a Principle of Integration and Cooperation for a Global Community", แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 81, หน้า 84-85, อ้างใน เสน่ห์ จามริก, พ.ศ.2531, หน้า 55.

84 *ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้ว ด้วยใจ ถ้าใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ความทุกข์ย่อมติดตามไปเพราะเหตุนั้น เหมือนล้อเกวียนตาม รอยเท้าโค ฉะนั้น*

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้ว ด้วยใจ ถ้าใจผ่องใสแล้ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ความสุขย่อม ติดตามไป เพราะเหตุนั้น เหมือนเงาตามตัวฉะนั้น

(ธรรมบท)

หรือว่า : *ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมที่เป็นอกุศล เป็นไปในส่วนอกุศล เป็นไปในฝักฝ่าย (พวก) แห่งอกุศล เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีใจเป็นหัวหน้า ใจย่อมเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเกิดตามมา*

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมที่เป็นกุศล เป็นไปในส่วนกุศล เป็นไปในฝักฝ่าย (พวก) กุศลเหล่าใด เหล่าหนึ่ง ธรรมเหล่านั้น

ทั้งหมด มีใจเป็นหัวหน้า ใจย่อมเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น กุศล
ธรรมทั้งหลายย่อมเกิดตามมา

(เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย)

- 85 Henryk Skolimowski, 1994, หน้า 12-15. และ Fritjof Capra, 1988/1990, หน้า 113, และ 181, และ 1982/1988, หน้า 38.
- 86 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 25.
- 87 Felipe Fennondez-Armesto, *Millennium*, London, Bantam Press, 1995, หน้า 680-681.
- 88 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 25, และ 66.
- 89 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 69.
- 90 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 8, ว่าด้วยแนววิเคราะห์เชิงระบบ.
- 91 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 7, จากหลักความคิดของจอห์น สจีวิต มิลล์, และ Henryk Skolimowski, 1994, หน้า xiii-xiv, 13-15, และ 18.
- 92 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 77.
- 93 คัดแปลจาก Nicholas Bennett, "Commitments for Compulsory Education or Miseducation? : Some Alternative Strategies", ใน *บนเส้นทางการแสวงหาโฉมหน้าใหม่ของการศึกษาไทย*, รายงานการประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ 4, พฤษภาคม 2516, กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักพิมพ์พิชเนต พ.ศ.2517, หน้า 337, อ้างใน เสน่ห์ จามริก, 2526, หน้า 58.
- 94 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 70.
- 95 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 71.
- 96 Shigeharu Tanabe, *Ecology and Practical Technology*, Bangkok,

White Lotus, 1994, หน้า 1-4, และ 9-12.

97 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 68, และ 69.

98 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถหมายเลข 74.

99 Henryk Skolimowski, 1994, หน้า 159-163.

อวสาน

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม

The End of the Absolute Monarchy in Siam

เบนจามิน เอ. บัทสัน

Benjamin A. Batson

บรรณาธิการแปล กาญจณี ละอองศรี ยุพา ชุมจันทร์

คณะแปล พรรณงาม เจ้ากรรมสาร สดใส ชันติวรพงศ์ ศศิธร รัชนิ ฌ อรุณยา

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

2475

การปฏิวัติสยาม

1932 Revolution in Siam

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
Charnvit Kasetsiri

ภาคผนวก : เอกสารประวัติศาสตร์ 2475
รวบรวมโดย ชำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

ประวัติศาสตร์ ประเทศไทย 2475-2500

Political History of Thailand 1932-1957

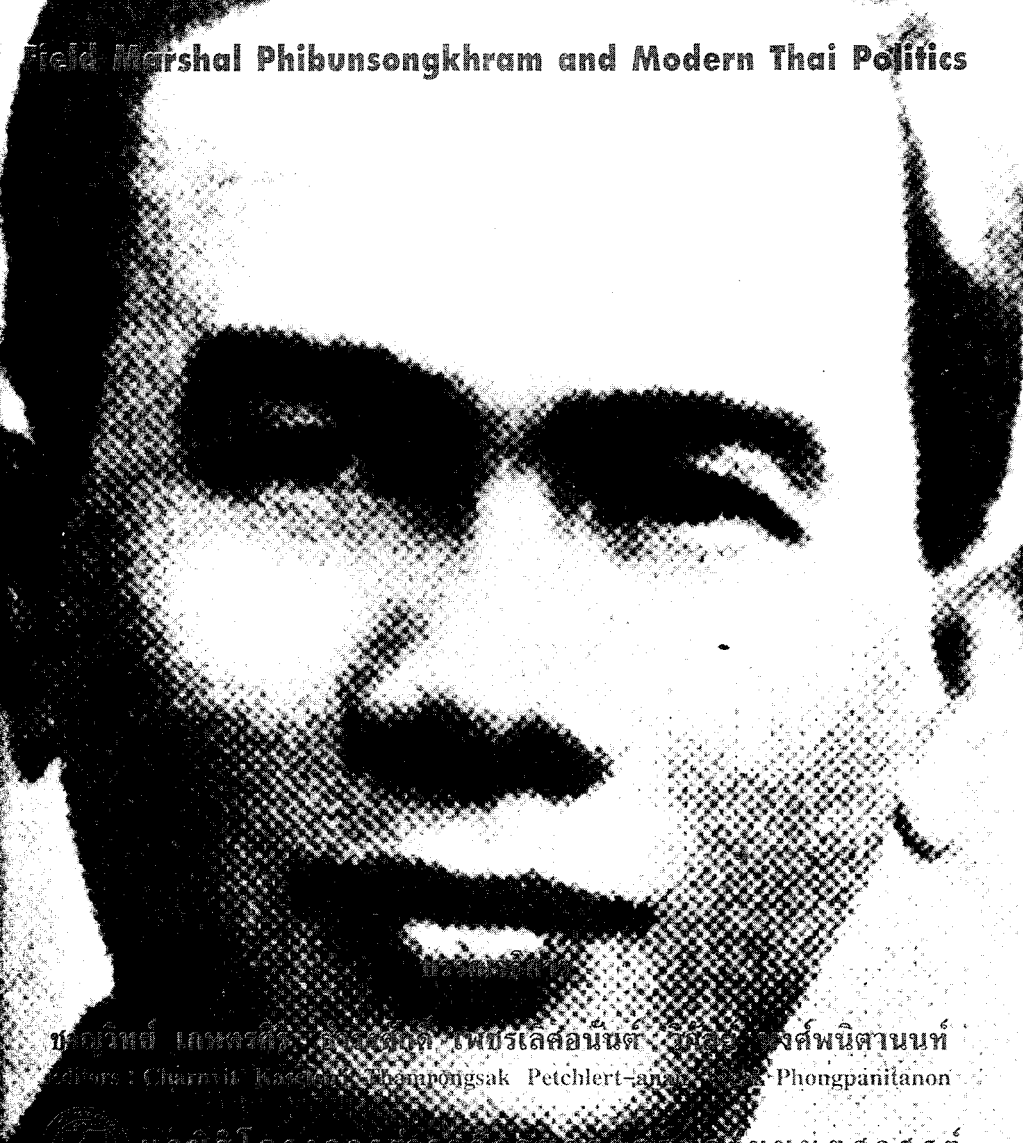
จันทวิทย์ กษัตริย์ศรี
Charnvit Kasetsiri

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับการเมืองไทยสมัยใหม่

Field Marshal Phibunsongkhram and Modern Thai Politics

บรรณาธิการ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อังคารศักดิ์ เพ็ชรเลิศอนันต์ วิฑูรย์ สงศ์พนิตานนท์
Editors: Charnvit Kasetsiri, Ankanasak Petchlert-anan, Vithay, Songkhanitanon

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE ESOLATION OF SOCIAL SCIENCES TEXTBOOKS PROJECT

ปรีดี พนมยงค์

และ

4 รัฐมนตรีอีสาน + 1

Pridi Banomyong and 4 Isan Ministers + 1

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อัมรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
Editors : Charnvit Kasetsiri Thamrongsak Petchlert-anan

หนังสือชุดนี้จัดทำขึ้นโดยโครงการความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยศิลปากรและมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ปี ๒๕๓๖ พิมพ์ครั้งที่ 3

ประวัติศาสตร์ กัมพูชา

A HISTORY OF CAMBODIA

เดวิด แชนด์เลอร์
DAVID CHANDLER

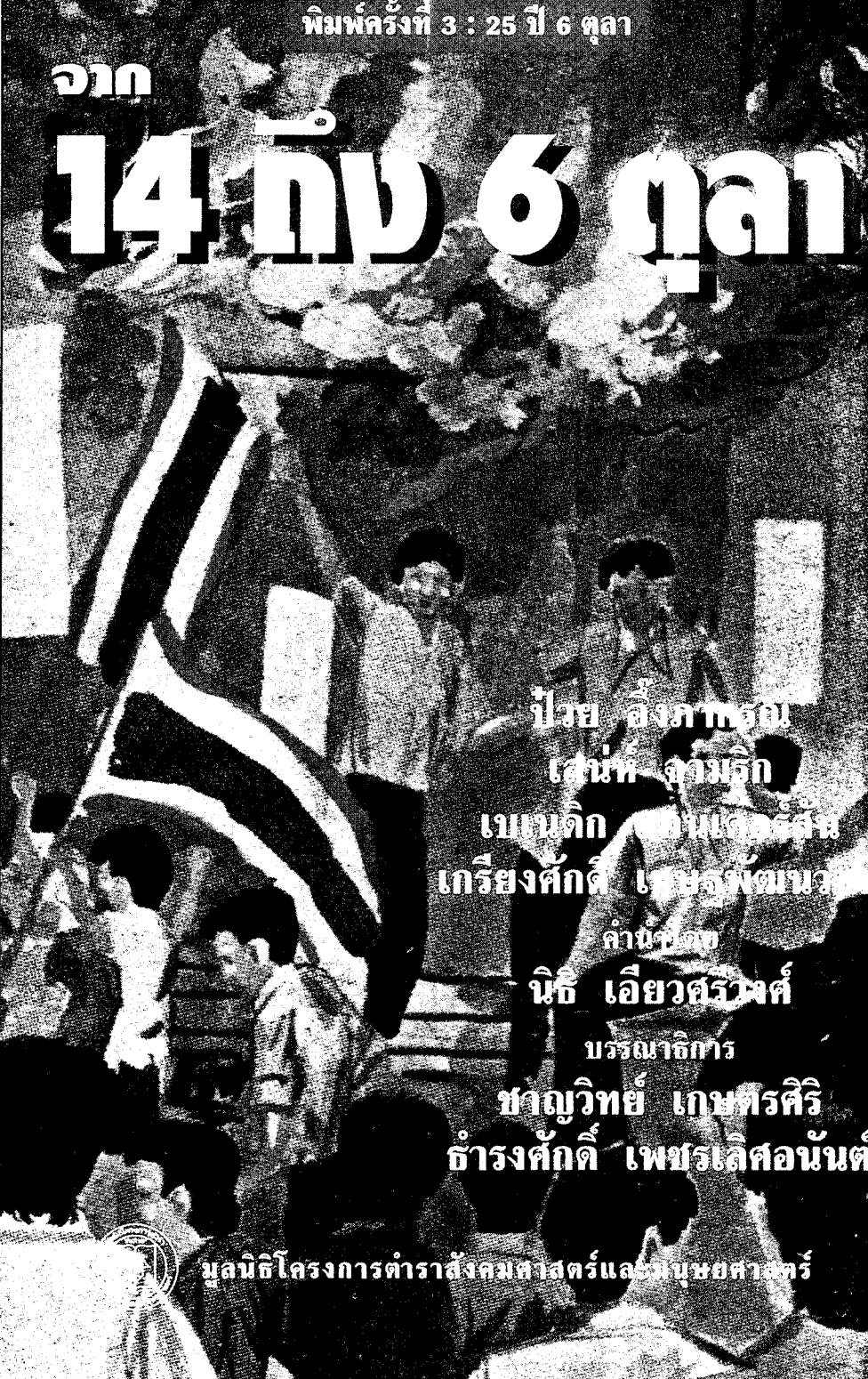

แปลโดย
พรรณงาม เก้าธรรมสาร
สตีเฟ่น ชันติวรพงศ์
วงเดือน นาราวัจจ์

พิมพ์ครั้งที่ 3 : 25 ปี 6 ตุลาคม

จาก

14 ถึง 6 ตุลาคม

ป๋วย อึ๊งภากรณ์
 เสนีย์ เสาวพงศ์
 เบเนดิกโต กอนซาเลซ
 เกรียงศักดิ์ เจริญพัฒน์
 คำนบ พิบูลย์
 นิธิ เอียวศรีวงศ์
 บรรณาธิการ
 ชำนาญวิทย์ เกษตรศิริ
 ดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสถานะความรู้มนุษย์

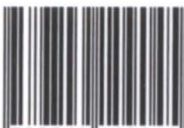
“ความรู้” กลายเป็นเครื่องมือของอำนาจครอบครองและควบคุมเหนือทั้งมนุษย์และธรรมชาติ เป็นการปิดกั้นจำกัดการเรียนรู้ทั้งหมดภายในกรอบวัฒนธรรมแบบหนึ่งเดียว เป็นการปิดกั้นนิสรภาพอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ในอันที่จะแสวงการเรียนรู้และพัฒนาที่เหมาะสม สอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของคนเอง

ประเด็นก็คือ เราต่างพากันถูกชี้ชวนและปลุกฝังให้ยึดติดอยู่กับเศรษฐกิจและเศรษฐศาสตร์กระแสโลก ซึ่งก็คือ กระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยมมาโดยตลอด เมื่อคำนึงถึงวิกฤตที่ชนบทกำลังเผชิญอยู่ ทั้งทางด้านของคนและธรรมชาติแวดล้อม จึงน่าจะถึงเวลาแล้วที่จำเป็นต้องหวนกลับมาสรรค์สร้างเศรษฐกิจและเศรษฐศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง เพื่อเป็นฐานกำลังที่จะเผชิญกับกระแสพลังเศรษฐกิจโลกได้อย่างเป็นอิสระและมีศักดิ์ศรี และนี่คือบทบาทและภารกิจที่ท้าทายอย่างยิ่งสำหรับสถาบันการศึกษาและวิชาการ ทั้งในระดับชาติ และภูมิภาค หรือท้องถิ่น

โดยนัยนี้ ความรู้หรือศาสตร์ที่เราเรียนรู้และรับถ่ายทอดกันมาจากแหล่งวัฒนธรรมตะวันตก จึงเข้าอยู่ในลักษณะของความรู้และศาสตร์แห่งอำนาจครอบครองและครอบงำแทบทั้งสิ้น และเมื่อขาดการใคร่ครวญใคร่ตรอง ดังที่เป็นอยู่ตามแบบฉบับของวัฒนธรรมโลกเลี่ยนและทิ้งพาเสียแล้ว สถาบันการศึกษาและการวิจัยของไทย รวมทั้งมวลนักวิชาการสาขาต่างๆ ทั้งหลาย ก็ย่อมจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบอำนาจ และกลไกการครอบครองและครอบงำนั้น ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

เสน่ห์ จามริก

ISBN 974-91090-4-X

9 789749 109045

ราคา 90 บาท

นตฤณี ปัญญาสมา อากา
แสงสว่างเสมอด้วยปัญญา ไม่มี